

СПИСАНИЕ ЗА БИБЛИОТЕЧНА ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

БИБЛИОТЕКА

ГОДИНА XIX. 5'2012

ГЛАВЕН РЕДАКТОР АЛЕКСАНДРА ДИПЧИКОВА
РЕДАКТОР ПЕТЪР ВЕЛИЧКОВ. КОРЕКТОР АНЕЛИЯ ГОРАНОВА
РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ: АЛЕКСАНДЪР ДИМЧЕВ, АНЕТА ДОНЧЕВА,
АНИ ГЕРГОВА, АНТОАНЕТА ТОТОМАНОВА, БОРЯНА ХРИСТОВА,
ДОНКА ПРАВДОМИРОВА, ЕЛЕНА ЯНАКИЕВА, ЕЛИСАВЕТА МУСАКОВА,
НИНА ШУМАНОВА, СТОЯНКА КЕНДЕРОВА
ДИЗАЙН АНИ КОЛЧЕВА. ПРЕДПЕЧАТ КАЛОЯН ТОМОВ
ПЕЧАТНИ КОЛИ 11. ФОРМАТ 16 / 70 X 100. ТИРАЖ 500.
НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“. 1037 СОФИЯ,
БУЛ. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ 88
ТЕЛЕФОНИ НА РЕДАКЦИЯТА: 91 831 (166, 110), абонамент и продажби (152).
E-mail: a.dipchikova@nationallibrary.bg; peturveli4kov@abv.bg
ПЕЧАТНИЦА НА НБКМ. СОФИЯ 2012
РЪКОПИСИ НЕ СЕ ВРЪЩАТ. ISSN 0861-847X

Списание „Библиотека“
вече и като е-издание!
Може да го изтеглите от
www.bgkniga.bg

Хонорари не се изплащат. Всеки автор получава по 1 брой от списание „Библиотека“, в който е поместен негов текст.

Приемен ден за автори – сряда от 14 до 15 часа.

Списание „Библиотека“ се издава от Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Действителен собственик – Министерство на културата на Република България.

С ъ д ъ р ж а н и е

Ерика Лазарова

5 Видеоинтервюто, устната
история и лицата на паметта

Проф. Сергей Игнатов:

13 Успях да проправя пътя
на египтологията
в България (2012)

Проф. Стоян Денчев:

20 Ученият като
мениджър (2010)

Проф. Боряна Христова:

30 Работата е единственото
спасение от старостта (2012)

Проф. Иван Илчев:

39 Хората имат потребности,
които може и да са еднакви,
но възможностите им са
различни (2012)

Акад. Азаря Поликаров:

46 Щях да постигна повече,
ако се бях родил в друга
страна (1995)

Акад. Ангел Балевски:

57 Българският народ
непременно ще се
въздигне отново (1997)

Акад. Димитър Ангелов:

63 Яснотата на изразяване е
едно от основните
качества на учения (1996)

Проф. Димитър Г. Ангелов:

72 Късметлия човек съм, че
съм се родил в такова
семейство (2011)

Проф. Петър Ангелов:

86 Моето мото е „Нито ден
без ред“ (2011)

Гл. ас. Владимир

Ангелов:

108 Върху избора на даден
човек семейството
винаги оказва решаващо
влияние (2011)

Акад. Ефрем

Карамфилов:

125 Говоря с вас от
смъртния си одър (1997)

Акад. Иван Василев:

Администрирането в

143 науката също е
необходимост (1996)

Член-кореспондент

Николай Кауфман:

148 Вдъхновението е глад
за работа (1997)

Акад. Николай

Кауфман:

166 БАН е най-високото,
което имаме (2011)

Книжката съдържа интервюта, осъществени в рамките на първия етап от реализацията на проекта към Фонда за научни изследвания „Златен фонд на българската наука. Личностни и социални детерминанти в творческия процес на видни учени“ (ДТК 2/65), както и знакови интервюта от пилотния проект, взети от членове на Секция „История на науката“ при ЦНИН, БАН.

Съставител и отговорен редактор
доц. д-р Ерика Лазарова

ВИДЕОИНТЕРВЮТО, УСТНАТА ИСТОРИЯ И ЛИЦАТА НА ПАМЕТТА

Ерика Лазарова*

Устната история (oral history) е едно от най-динамично развиващите се направления на модерната историография. Тя сравнително бързо добива популярност в средата на миналия век като достоверен източник на историческа информация за личности, семейства, родове, знакови събития или аспекти на ежедневието, осветлявани чрез използването на разказите на очевидци. Техните спомени представят един различен исторически дискурс, запазващ автентичния глас и опитност на героите на времето. Живяната история, като разказана история, се превръща в *изворова база за персоналните измерения на социалната динамика*.

Родена от пресичането на класическата историография и антропологията, устната история придава на документирането на историческите процеси конкретността на лично преживяното и преосмислено събитие. Тоест, тя дава информация от различна на писмените източници, създадени от професионалните историци, перспектива, съхранявайки индивидуално преживяното, пречупено през призмата на светогледа, образованието и равнището на житейския опит на отделни личности, превръщащи се в неофициални говорители на своята епоха.

Според автори, като **Луиза Пасерини** например, не става дума за нов клон на традиционната наука история¹, а по-скоро за *нов метод*, който е способен да й възвърне *цялостния характер*, обогатявайки качествено и количествено полето на обществените науки, *плурализирайки гласовете на близкото минало*, за да останат запечатани в анализите й и давайки по-специално шанс да се чуят гласовете на малцинствата и на репресираните социални групи, придобиващи същевременно своята идентичност.

В резултат от налагането на новия изследователски подход, който не се задоволява, както първоначално се е смятало с архивиране и съхранение като база данни на информационните единици записан текст или заснет филм (или съответно – свалянето на фонограмите и запазването им като писмен текст, най-близък по характер до класическите исторически извори), а си поставя изследователски задачи за проучване и популяризиране автентичните образци на живяната история. Това довежда съответно до преосмисляне *ролята на интервюто като научен метод*. То вече се разглежда като епистемологичен инструмент, способен да помогне на професионалния историк, но и на социолога, антрополога, психолога, етнографа и т.н. да разширят и конкретизират представите си за историческата действителност.

Воден от подобно схващане за когнитивната роля на устната история в съвременното научно познание, нашият колектив си постави през 2009 г. задачата да изработи дигитален видеоархив, съхраняващ образите и гласовете на авторитетни

* Доц. д-р **Ерика Лазарова** (ИИОЗ) е ръководител на проекта „Златен фонд на българската наука. Личностни и социални детерминанти в творческия процес на видни учени“.

¹ **Passerini**, Luisa (Coord.). Storia orale. Vita quotidiana e cultura materiale della classi subalterne. Torino, Rosenberg&Selliar, 1978.

Златен фонд на науката

български учени, чиито постижения са жалонни за родната наука, понеже са свързани с утвърждаване на цели области на познанието или със защита на публичния образ на обществото на знанието в българското културно време-пространство от началото на ХХІ век.

Проектът „Златен фонд на българската наука. Личностни и социални детерминанти в творческия процес на видни учени“ е реализиран благодарение на Фонда за научни изследвания към Министерството на образованието, младежта и науката. Той си постави конкретната задача да представи реалистично-достоверно *духовния портрет на съвременния български учен* в социологическа извадка от 100–120 национално и световноизявени специалисти. И успя на първия етап, надлежно документиран от книгата с извадки от видеоинтервютата „Златен фонд на българската наука“ (2011), да представи пред обществеността 57 забележителни творци на българската наука, споделящи „своята“ истина за научното си дело и биография, за епохата и нейните предизвикателства. Не закъсня и оценката на критическата мисъл. Беше специално и многократно изтъкнато, че дигиталният архив „Златен фонд на българската наука“, заедно със сборника с интервюта на видни български учени, е иновативен научен и научноприложен продукт, адресиран към историци, философи, науковеди, учени от отделните научни направления, журналисти и всички интересувачи се от рефлексията на еволюцията, националната идентичност и традиции на българската наука и култура.

Учени интервюират учени, за да се получи равноправен и съдържателен диалог. Задачата на интервюиращия е преди всичко чрез въпросите си да накара интервюирания да се превърне в *лице на паметта*, като дава не формални отговори, а се задълбочи в разсъжденията си върху факторите, изграждащи учения като професионалист и човек. Толериран е ракурсът на оригиналност, на казване „собствената дума“, на наблягане на собственото мнение по най-важните проблеми на научното развитие и научната стратегия на България, гарантираща ѝ конкурентоспособност в близкото и по-далечно бъдеще.

Ако трябва сама и лаконично да оценя направеното досега, бих се спряла преди всичко на факта, че е създаден впечатляващ архив от филмови материали – 65 видеоинтервюта, всеки с характер на 2–3-часов документален филм, като книгата е само *предвкусване* за богатството от идеи, споделени интригуващи съдби, научни открития и дискусии на създатели на българската наука. Нашият малък екип от Института за изследване на обществата и знанието, УниИБИТ и Института за изследване на изкуствата нарочно се насочи към представяне на *цялата реална пъстрота на политическия спектър у нас*. И това е един от силните моменти на документалността, понеже запечатва достоверно идеали и принципи, умонастроения и предубеждения. За да се получи не само *панорамна и полифонична картина на българския научен живот* и на обществените настроения в тяхната контрастност, но и диалогичност.

За съжаление, известен темпорален дисбаланс в реализацията на отделните интервюта не даде възможност да бъдат представени всичките пред културната ни публика. Тогава възникна идеята да ги социализираме, като използваме и материали от пилотния проект, осъществен в края на 90-те години от учени от секция „История на науката“ от Центъра по наукознание при БАН. Защото архивът съдържа наистина безценни страници, принадлежащи на интервюирани учени-корифеи като акад. **Ангел Балевски**, акад. **Азаря Поликаров**, акад. **Димитър Ангелов**, акад. **Ефрем Карамфилов** и на много други големи имена. Любопитно е и, че имяхме възможност ползотворно да разговаряме с акад. **Николай Кауфман**, който беше интервюиран 14 години преди това в битийността му на член-кореспондент. Спонтанно се роди

и идеята да представим една българска научна „династия“, проследявайки по пътя на гените развитието на три поколения историци – от акад. **Димитър Ангелов** до неговия внук едноименник, както и другата линия на семейна приемственост, представена от баща и син **Петър и Владимир Ангелови**. Беше рядък и щастлив шанс, че се свързахме и направихме дълбоко съдържателни разговори със всеки от наследниците на крупния византолог и съответно всеки член на семейството представя собствената си линия на творчески търсения и професионално осъществяване, на ценности и житейски стратегии, в които обаче се чувства силното, макар и невидимо присъствие на родоначалника.

За съжаление, поради пространния обем на всяко от видеоинтервютата и съответно – на сваления от фонограмата текст, ние предлагаме на вниманието на читателите само една част, представяща ги като личности с гражданска позиция и хуманни послания към бъдещите поколения. Позволили сме си да добавим само едни кратък текст – стихотворение на акад. А. Балевски, понеже то е в съзвучие със защитената от него родолюбива позиция, пък и е в тон със стила на други материали, представящи отделни автори чрез стихотворното им творчество, най-често като хумористи, подобно на акад. Д. Ангелов.

Провървя ни и с последните, взети в крачка интервюта, с **министър Сергей Игнатов** – първият български египтолог, осъществил мечтата на поколения влюбени в историята българи, с ректора на СУ „Св. Климент Охридски“ **проф. Иван Илчев**, с директора на Националната библиотека **проф. Боряна Христова**.

Духовните срещи с подобни люде, като *представителни лица на историческата памет*, в случая – *на паметта на българската наука*, имат облагородяващо и възпитаващо значение, защото при всички тях е много силна поантата на творчеството, разбирано като *мисия* – служене на науката. В това е и научно-приложното значение на видеоинтервютата – като текстови корпус и като видеоматериали, което ги прави полезни за учени изследователи, студенти и всички, които се интересуват от историята на българската наука и култура.

Освен научно-практическа ценност като база за уникална информация и „сечиво“ за историците на науката, подобен модерен видеоархив има и собствено теоретическо значение. Той е доказателство за една *нова култура на паметта*, запечатваща устно споделените мемоари чрез подробно, *фокусирано интервю*, целящо да запечата спомените за лица, събития и научни, социални и културно-политически тенденции в тяхната спонтаност на изказа. *Защото историята е съхранена през вековете памет*. Откъсването на история и памет, памет и оценка на историческите реалии е изпадане в историческо безвремие, което обслужва единствено манипулаторите на историята. Забравяйки, че въпреки всички опити историческото познание да бъде представяно като антипрагматично и лишено от преки нравствени функции, историята – като „учителка на народите“ – е запазила през хилядолетията ореола си на метапознание и практически ориентир за съзнателно и целенасочено действие за усъвършенстване света на човека, а неговата памет се третира като като неин творец, създаващ мегатекста на своето очовечаване или окултуряване. При това той е призван и да го преосмисля непрекъснато.

Ако перефразираме един известен съвременен философ на историята, вместо „местата на паметта“, нас ни интересуват **лицата на паметта**. И всъщност по пътя на изграждането на видеоархива „Златен фонд на българската наука“ се стигна и до момент на изкрystalизиране и на нов интерпретационен подход към устната история, като начин на представяне и преосмисляне значението на *живяната исто-*

рия не само като *споделяне* на собствената изстрадана житейска и професионална опитност, но и като начин на изграждане на историческия разказ чрез ефективно работещи конструкти *лицата на паметта*. Те са субстратът на историческото действие и затова могат да се превърнат за нуждите на конкретно изследване в съзнателно рефлексивно звено, в аксиологически център от специално избрани представители на социума, в случая – на научната общност.

В книгата си „*Местата на памет*“ известният френски философ на историята **Пьер Нора** проблематизира националната история чрез символно изграждане на базисни за националната и културна идентичност топографски обекти, наричани от него „места на паметта“, разкриващи в значението на миналото за колективната², но и индивидуалната памет, осъществявайки сложен liaison между обективистичния прочит на събитията и колорита на паметта на отделната личност.

Стимулирайки спомена като единство от обективно станалото (и ставащото) и неговото преосмисляне, залагайки на „цветната лента на спомена“ срещу черно-белия филм на официозните разкази, авторите на видеоинтервюта държаха обективно случилото се на интервюираните лица да бъде пречупено през призмата на тяхната рационалност, но и да бъде обогатено от техните неповторими емоционални реакции на възторг, отчание, безнадеждност и творческо откривателство, белязващо ежедневието според интензитета и евристичността на вътрешния живот на личността

Историографията, опираща се на паметта на отделната личност, разкрепостява историческия наратив от скрупулъзното придържане към фактите и интерпретациите-заложници на определени официозни дискурси. Вместо квази-обективизма на историците, нерядко съзнателни пленници на идеологеми, собствени политически пристрастия или фаворизиране на определени исторически личности и събития, чрез механизмите на подхода на практика се постига отказ от „монопола“ върху начина на третиране на националната история. Тоест, преминава се, ако не към по-висшия епистемологически етаж на изследване и усвояване на реално случилото се, то поне към по-демократичното му *плюралистично* интерпретиране.

Оралната история залага върху *лицата на паметта*. Това също е начин да се достигне до историята в нейната *множественост*, но множественост на *изстрада-ната, лично преживяна истина*. Избраните представители на колективната памет от пазители на една общоприета истина или картина на света я *фрагментират* и *индивидуализират*, за да изпъкне значимостта им на репрезентанти на световната драма. Чрез тях безличният колективен субект придобива „физиономия“. По този начин чрез конкретното си място в историческия процес и собствения си поглед към света и културната реалност в нейната динамика, лицата на паметта са едновременно носители на колективната опитност и на колорита на неповторимите си преживявания. Тоест, те допълват общата картина на културното битие в развитието му като световно-исторически процес чрез индивидуално-неповторимото като случване и оценка на случващото се. Съответно, те са и *коректив* на т.нар. от другия съвременен законодател на разбирането на историята като памет **Райнхард Козилек** „референциални обекти“ в битийността им на институции, творящи и

² „Колективната памет е споменът и съвкупността от спомени, съзнателни или не, на един опит, изживян и/или митологизиран от жива общност, за която миналото е неделима част от нейната идентичност“ (**Нора**, П. Места на паметта. От републиката до нацията. т. 1. София, 2004, с. 72–86.).

легализиращи официозната памет културни институции са ангажирани като контрапункт на, според него, лишената от субект колективна памет.

Нещо повече! Именно лицата на паметта в одухотворената си конкретна битийност доказват, че миналото съществува *обективно* – *извън и независимо* от конструктите на съзнанието. То не се *изобретява* волунтаристично, нито се създава като квазиреалност по определени мисловни образци. *Да опознаеш миналото не е илюзия, а вечно актуална когнитивна задача, от която зависи бъдещето на човечеството.*

И точно в това е собствено научната и научно-приложната стойност на устната история, фиксирана в егодокументите (аз-документите) на видеоинтервютата, а и в съответните фонограми и текстови варианти, естествено, посредством които техният зрител, слушател, читател се превръща в познаващ реципиент на близкото минало и „скорошната история“ (recent history), овладявайки я едновременно в двете ѝ модалности – на световна културна история и на социология на паметта, в която се оглежда необходимостта от развитие, от „утре“.

Историята като култура на паметта позволява съществуването на множествеността от индивидуални памети, позволяващи да не се изкриви и идеологизира историческата истина в манипулативните разкази. Защото тя може да бъде постигната не посредством „единствено правилния мисловен дискурс“, какъвто и да е той, а чрез „сумите“ от индивидуалните „погледи“ или гледни точки към миналото и настоящето като процесуалност с еднопосочна насоченост – към бъдещето.

Именно тук лицата на паметта като *герои на своето време* се превръщат от анонимни наблюдатели в хроникьори, мемоаристи, но и съдници на епохата. Техният глас, гражданска и морална позиция – дори в отделни случаи и евентуалната липса на такава, се превръщат от авторефлексия в *социална рефлексия*, чиято евристична ценност се определя от способността да надхвърлят параметрите на лично значимото и да се стремят да откриват в събитията, отнасящи се до тяхното израстване и кариерно развитие *общественозначимото* и закономерното за времето и дадения тип общество.

Историята и паметта съществуват в органична координационна връзка. Релацията между тях не може да бъде оспорвана, дори от най-смелите спекулации. Паметта е субстрат на историческата опитност и в този смисъл тя е парадигма на реалния процес на познавателно и творческо-преобразователно отношение към универсалната реалност. Понеже социалният начин на живот детерминира и *съ-преживяването на историята като споделена опитност-ценност*. Или както пише **Пол Рикьор**: „Известно единство на паметта и на проекта събира хората във времето и определя същевременно принадлежността им към едно и също „пространство“ на цивилизацията“³. Затова от определен момент на съзряване философската рефлексия на историческото познание или историчността се превръща в *научна и човешка добродетел*.

Да бъдеш безисторичен, означава да живееш без перспектива, но и да бъдеш спял за уроците на миналото. Постмодернистичният отказ от признаване достоверността на историческата памет, носена от колективния субект – човечеството и неговите говорители – историците, като отрицание на всеки дидактизъм, е по същество кокетирание с агностицизма и отказ от етическо световъзприемане, водещо на практика до толериране *моралната вседозволеност* и *мирогледния цинизъм* като дух на съвременната консумативна епоха. В тази контекстуалност отказът

³ Рикьор, П. История и истина. прев. Ж. Йовчев. София, 1993, с. 68.

от съзнателна историчност и бездуховността са синоними там, където отказът от понятия като каузалност и прогрес водят до размиването на демократичната многогласност в дисонансно разноречие, а множествеността на социалните темпоралности води до изпадане в хаоса на историческата темпоралност като ос „минало-настояще-бъдеще“, където всяка социална група, и особено всяко малцинство, държи на „своята“ истина. Като се забравя, че плурализъмът на позициите не трябва да затъмнява перспективата на познаващото съзнание, способно да се ориентира в калейдоскопа от факти и тези, и дори, когато е необходимо, ще дава негативни оценки, загърбвайки абсолютния релативизъм. Защото не може да има оправдание за човеконавистничеството и терора, независимо дали ще ги наречем тирания, тоталитаризъм, инквизиция или холокост.

Обратното, *етическият поглед* към историята предполага личната нравствена ангажираност и съпричастност към „болните въпроси“ на общественото битие и културните кризи. Да провокира *подобна установка* у интервюирания беше главна задача на екипа. И опитът показва, че най-добри и интригуващи като резултати и послание към бъдещето са онези видеоинтервюта, които успяват да се превърнат в *повече* от бърз автобиографичен разказ, по-интересен за самото лице, отколкото за неговите настоящи и бъдещи реципиенти. Колкото по-общочовешки значима и насочена към епохата, научната политика, научната етика и етиката в човешките взаимоотношения беше дадена беседа, толкова по-завладяваща и актуална (но без маргинална злободневност и излишна приземеност!) е тя. И достига до най-широк кръг читатели и зрители, както се убедихме от отзивите за първия том интервюта по проекта „Златен фонд на българската наука“ (2011). Докато задълбаването в професионалната биография като разширено CV, е интересно предимно за тесен кръг специалисти от съответната научна област и при този „прочит“ на историята се губи свежестта на личното присъствие на интервюирания като герой на своето време, а не само добър професионалист.

Още повече, че самооценката на собствения творчески път неизбежно съдържа елемент на автовъзхвала, от който мнозинството от нашите събеседници подчертано тактично се дистанцираха, оставяйки да говорят за тях обективните резултати от научната им дейност. Доста по-словоохотливи (и наистина създаваха уникални егодокументи!) бяха те обаче, когато ставаше дума за пречките по пътя им или за ролята на техните учители в професията.

Така те онагледяваха изразително общите тенденции в научното творчество, като преживяванията на всеки един *допълва* и *дообогатява* общата картина на творческото израстване на учения (живял като правило поне в две или три различни епохи) от гледната точка на социално-политическото устройство на страната и господстващите идеологемни парадигми. А колективната памет на науката в случая се оказа не сбор от индивидуални възпоменания или наслагвани (а често и манипулирани) „политики на паметта“, а сложно единство от индивидуални световъзприемания, чиято яркост, образност и емоционална наситеност зависи от т.нар. „услужлива памет“ на отделните личности в качеството им на „лица на паметта“, а и от критическия им мисловен потенциал, разбира се. И определено проличава, че „история“ и „памет“, а съответно и „лична памет“ и „колективна памет“⁴ не са

⁴ Вж повече по дискусията по въпроса у „бащата на понятието“: **Халбвакс**, М. Колективната памет. София, 1996; и в: **Нора**, П. Колективната памет. – В: Духът на „Анали“. съст. Л. Деянова. София, 1997.

антиномни понятия, а категории, съществуващи една чрез друга, както една чрез друга съществуват и съответните реалии.

Много любопитни и полезни се оказаха по принцип събеседванията с изтъкнатите наши учени, които в напълно откровен план споделяха не просто спомени за отминалите дни, а правеха *равносметка* на преживяното. Спомнянето – като *преживяване отново*, дава възможност за по-детайлно вглеждане, вчувстване и осмисляне на случилото се. Затова, когато е съчетано с критически себеанализ и възможност за философски обобщения, то придобива ценността на *свидетелство на епохата*. Още повече, че по този начин от конкретната биография се изгражда т.нар. *модална биография* (**Дж. Леви**) като събирателен разказ за живота и професионалното развитие на част от българската научна гилдия.

Ако, според **Ян Асман**, историята става наука, когато познаващият субект подхожда към изучаването на миналото от позициите на радикална дистанцираност спрямо обекта на познание и в основата на познавателния акт са идеите за обективност, универсалност и еднопосочност при установяване причинно-следствените връзки в единния еволюционен процес на културно себеутвърждаване на човечеството като себеусъвършенстване⁵, то устната история залага на евристичността на *субективното преживяване на историческия процес*, в който важно е точно заличаването на дистанцията между Аза и историята, без *обаче да заличава разликата между факт и фикция*. И без да бъдат противопоставяни наративността и аксиологическата трактовка на събитията. **Ако иска да бъде история.**

За оралната история „лицата на паметта“ са важни като лансиращи нови факти и създатели на иновативни интерпретационни траектории в областта на т.нар. *микро-история*, според термилогичния апарат на споменатия вече **Джовани Леви**⁶. С оглед *непредсказуемостта* на политически събития и модели на социално поведение от 70-те години насам, става стратегически и психологически важно преосмислянето на новите и стари митове и утопии, както и фокусирането на културния дебат за миналото и за бъдещето, като вече не е толкова съществена посоката на общественото развитие, а конфликтността като израз на кризисното съзнание на обществата в преход към глобализацията.

Дешифрирано на езика на ежедневните реалности и на историко-научния дискурс, това означава, че историята на съвременността и историята на науката се срещат в *биографичната ос* на наратива, подет от интервюирания, за да извае както собствения си образ на успешен учен, така и на съответната наука или научно направление, чиито представител е той самият. При това се осъществява и движение от микро- към макросвета, от националното към наднационалното. Понеже болшинството от интервюираните личности са международно признати специалисти със свой принос и в отечествената, и в световната наука.

Затова разказите им закономерно се връщат и към темата за мобилността и миграцията на научния елит, за европейското самочувствие на българския интелектуалец и за Отвореното общество, за стиловете на културна и научна комуникация вчера и днес. Като тук е методологически полезно да се отбележи, че освен правене и писане на история, съществува и специален когнитивен феномен „разказване на истории“, които дават индивидуален колорит, тоест цвят и нюанс на историческата реалност. *В това е чарът на устната история като история с човешко лице – отражение*

⁵ Вж **Асман**, Я. Културната памет. София, 2001.

⁶ **Леви**, Дж. Упражнения по микроистория. София, 2008.

Златен фонд на науката

на конкретни съдби. Плурализмът на световъзприятия и опитности рефлектира в персонализираните наративи, илюстрира богатството на научни поприща, почерци, школи и индивидуални търсения в науката.

Тъй като проектът „Златен фонд на българската наука. Личностни и социални детерминанти в творческия процес на видни учени“ представя не само „златните лица“ на научната памет, а златната, тоест *безценна опитност* на творците на българската наука, в която се оглежда и епохата, превръщаща се в едно от главните действащи лица на историческия разказ. В тази интертекстуалност самият видеоархив трябва да се разглежда като неръкотворен паметник на развитието на българската наука от последните 70–80 години, отразил често противоречивата и драматична динамика на социалното развитие, идеологемните и ценностни сблъсъци между учените, конфликтите в научната гилдия, но и реалните успехи на българската наука, чийто глас трябва все повече да се чува в публичното пространство.

ПРОФ. СЕРГЕЙ ИГНАТОВ: УСПЯХ ДА ПРОПРАВЯ ПЪТЯ НА ЕГИПТОЛОГИЯТА В БЪЛГАРИЯ (2012)

Проф. Сергей Симеонов Игнатов е български историк-египтолог и политик. Основател на египтологията в България. Настоящ министър на образованието, младежта и науката в 87-то правителство на Република България. Сергей Игнатов е роден на 6 август 1960 г. във Видин. Завършва 35 ГРЕ в София през 1978 г. Завършва специалност „Египтология“ в Ленинградския държавен университет, Факултет по изтокознание (1985). Защищава докторска степен по история в същия университет (вече преименуван в Санктпетербургски държавен университет) през 1994 г. Специализира в All Souls College, Оксфорд, през 2009 г., става „доктор на историческите науки“, с дисертация на тема „Морфология на Класическия Египет“. Владее руски, английски, френски език, ползва древноегипетски и коптски, както и асировавилонски (акадски) и старогръцки. В периода 1985–1997 г. е преподавател в Софийския университет. От 1998 г. ръководи Департамент „Средиземноморски и източни изследвания“ в Нов български университет, от 1998 г. е декан на Бакалавърския факултет на НБУ, а в периода 2002–2009 г. заема длъжността ректор в Нов български университет. Има над 40 научни публикации в издания в София, Лондон, Кеймбридж, Кайро, Торино, Сантяго де Компостела, Санкт Петербург и Москва.

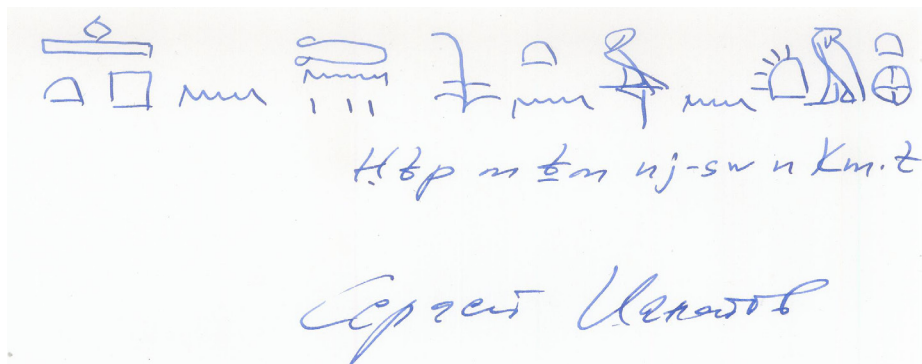

Д-р Елена Игнатова: *Кои са основните добродетели и ценности, в духа на които сте възпитан и които следвате и до днес? Как бихте определили през дистанцията на годините влиянието на семейната среда за формиране на вашия характер и личност?*

Проф. Сергей Игнатов: Огромно е влиянието на моето семейство, естествено... От моя баща знам, че ако човек е военен, то трябва да се стреми да стане генерал. Ако се занимава с наука – естествено е да иска да бъде изследовател, откривател, един ден да получи признание и стане професор. А и както знаем от Наполеон: „Всеки носи маршалския жезъл в раницата си“. Моята баба често ми даваше примери с майка ми. Тя, която въпреки че е стоматолог, като дете се е увличала от философия, от хуманитарни науки, от изкуство. Уверено мога да кажа, че тя винаги ми е служила за пример. Разказите на моята баба са ме вдъхновявали, моят баща ме е мотивирал, майка ми запали у мен любопитство към света и науката... На всички тях дължа и своята професионална ориентация.

Д-р Е. Игнатова: *Кои са хората, които можете да наречете ваши учители в живота и в професията? Има ли такива, които са оставили ярка следа във вас?*

Проф. С. Игнатов: Да, има много хора, които са оставяли ярка следа у мен. Дори учителят ми по бокс, а също и писател, Палми Ранчев, който неведнъж в миналото ми е казвал: „Боксът е като любимото момиче – изисква любов и постоянство, иначе, ако няма такова нещо, обръща гръб“. В целия си съзнателен живот – от дете, а после и като студент, аз съм бил напълно отдаден на стремежа си към знанието. И затова е естествено хората, които са ми повлияли най-много, да са учени, а и преподаватели, с които имах щастливата съдба да се срещна. Такъв бе моят проф. Игор Владимирович Виноградов – първият ми учител по египтология. Тогава, в моите студентски години, бяхме събрани петима души в една катедра, после, за съжаление, останахме само трима. Проф. Виноградов работеше специал-

Пожелание на министъра към младите хора в България на древноегипетски език

но с мен, дори ме бе освободил от някои занимания, но всяка вечер бях длъжен да отделям време за четене на текстове, които задължително след това обсъждахме. Той ми поставяше задачи, за които претърсвах библиотеките, а и всички възможни източници. Благодарение на моя професор имах честта да се запозная и работя с един от най-големите специалисти по Месопотамия по онова време, а именно Игор Михайлович Дяконов. А след това станах и докторант на Олег Дмитриевич Берлев, комуто бях единствен докторант и ученик... Когато след това се върнах в България, съдбата отново бе на моя страна. Имах привилегията да работя с проф. Александър Фол, чийто портрет е днес в кабинета ми. И искам да ви кажа, че това въобще не е, защото Фол е бил мой предшественик на поста министър, а защото той бе един достоен учен, един изключително интересен човек. Тук искам специално да подчертая, че проф. Фол гледаше на историята като на човекопознание, той търсеше дълбочинни връзки, извън пределите на сетивния и материалния свят. Той бе един чудовищен ум, в добрия смисъл на думата. От него съм научил още нещо, което днес ми помага да съчетавам любовта си към науката със задълженията си в изпълнителната власт. Проф. Фол ми казваше, че за да върви нормално изследователската ми работа, трябва да ставам всяка сутрин рано и каквото успея да свърша до 7–8 часа – това ще е. Може би тук е мястото да кажа, че скоро ще излезе една много тежка моя книга, която е писана в тези часове на деня...

Д-р Е. Игнатова: *В ранните сутрешни часове?...*

Проф. С. Игнатов: То няма и за кога. А аз прилагам този начин на работа отдавна. Бях два мандата ректор, а задълженията на ректорите са почти толкова сериозни и отговорни, колкото са и задачите пред един министър. Единствено мащабът е по-различен.

Д-р Е. Игнатова: *Как избрахте специалността, в която да се развивате? През годините имали ли сте съмнения по какъв професионален път да тръгнете?*

Проф. С. Игнатов: Съмнения никога не съм имал, защото аз знаех, че ще стана историк. И го знаех от втори клас, въпреки че всички ми се присмиваха. И още тогава, което ми се струва естествено предвид факта, че съм израснал във Видин, се вълнувах от древна история. А и баба ми, а и майка ми, са от Арчар, тоест древна Рациария. Най-древният пласт по тези земи е римският и плисне ли дъжд там, изскачат монети, остриета, аспри, малки пластики и какво ли още не. Рациария е била столица на Дакия, римската провинция, която обхваща Румъния, Мизия и Северна България. Проф. Велизар Велков, съвместно с Болонския университет, започна разкопките там, а ние мечтаехме мястото да се превърне в нещо като Луксор и Карнак в Египет, като се разкрият вилите, колоните, мозайките, фризите. По-край всичко това аз потънах в света на древните... и останах в Изтока. За това ми повлия и Плутарх с неговите изключителни животописи, разказа му за Александър Велики, който е много мистичен, с много загадки – неща, които са ме провокирали от дете. Тръгнах по стъпките на Александър Македонски и пленен от аромата на Изтока, останах там.

Д-р Е. Игнатова: *Ако трябва с няколко думи да характеризирате научния си път, кои свои етапи и постижения считате за най-важни в него?*

Проф. С. Игнатов: Най-важно постижение е това, че успях да проправам пътя на египтологията. А бях първият завършил по това време, през 1985 г., и в началото започнах да преподавам факултативно в Центъра за древни езици и култури. Не беше лесно, защото средата е консервативна. От една страна, едни колеги ми казваха „Египет е далеч, не се занимавай. Тук няма археология, няма паметници“. А други твърдяха, че щом от Външно министерство няма интерес, то няма и защо да полагам усилия... Но днес всичките тези опити доведоха до това, че в Нов български университет има цял департамент, който се занимава с египтология. В момента даже имаме разкопки в Луксор, работим в гробница на един жрец от епохата на Рамзес II, която отворихме преди около месец. Другото, което смятам за свой принос, е, че участвах и, мисля добре, в създаването на Нов български университет. И голяма част от хуманитарните програми дори лично съм ги измислил. И третото е, разбира се, реформата, осъществена в последните две години. Защото малцина знаят какво ни е струвало това. Премахнахме ВАК, защото ВАК е система от съветско време, Сталин я измисля през 30-те години. Дадохме автономия на университетите, като по този начин се доближихме до модела на Харвард. Имам чувството, че ако бях се забавил с няколко месеца с последното, нямаше да приемат този закон. Направихме и рейтингова система, уникална, с която България вече втора година е лидер. Миналата година бяхме на сайта на Европейската комисия като добра практика, а тази година ни хвалят и от Световната банка. Казват, че ние сме лидерът, защото Европа тепърва ще прави ранкиране на университетите. Постигнахме успех в

Националната стратегия за научни изследвания. Както и със Стратегията и Закона за младежта. И сега мисля, че новият закон за средното образование ще даде положителни резултати. Но още веднъж искам да кажа, че за мен е особено важно, че наложих египтологията. В тези времена, когато всички бягат оттам, нашите учени работят на този терен, правят открития, а това е нещо, с което трябва да се гордеем.

Д-р Е. Игнатова: *Вие всъщност сте и ръководител на Българската изследователска мисия в Египет. Бихте ли разказали малко повече за нейната работа?*

Проф. С. Игнатов: Ние имаме един много успешен пътуващ семинар. Минаваме на терен из целия Египет. В първите години участваха само студенти по египтология. И представете си – всичко, което един студент може и трябва да научи за пет години от различните текстове в книгите, по време на този семинар той може в непосредствена близост да усети, като се докосне с очите си до културно-историческото наследство. Имало е дни, в които не съм могъл да говоря след цял ден обикаляне, разглеждане и дебати в музеите. И в края на семинара се получава един такъв ефект – като си затвориш очите, виждаш светещи египетски текстове в йероглифи и те минават всичките, всичките... Това е, което успяхме да дадем на нашите студенти – възможността сами да се докоснат до това, което ние сме учили само от книгите. Това, което очаквам сега, е да входираме в Министерския съвет Закона за средното образование, а след това се надявам отново да се върна в Египет при нашите разкопки. Няма да скрия, че имам и по-амбициозни планове – искаме да получим един терен в Сахара, там, където са първите пирамиди. Под пясъците има храмови комплекси, недокоснати от човешка ръка. Периодът, който ще изследваме, е важен за цялото човечество, защото тогава заедно със строежа на пирамидите е разцъфтявал и Китай, жълтият император е написал своите трудове, Южна Месопотамия е в разцвет. Съвременната ни цивилизация в голяма степен дължи облика си именно на този период.

Д-р Е. Игнатова: *Вие сте и министър, учен, били сте ректор, преподавател. Трудно ли е да съчетавате качествата на мениджъра и на учения днес?*

Проф. С. Игнатов: Трудно е. Не днес, въобще е трудно и аз затова пледирам постоянно за разделение на властите. В момента, за да си добър ректор, много често се налага по интуиция да вършиш повечето неща, докато натрупаш опит, а трябва да имаш и предшестваш опит. Защото истинският учен трябва да работи 18 часа. Той работи, както диша. И работа, и хоби, и живот, и всичко, и кръвно налягане – това е науката. А когато се отделиш от нея, конфликтът е много тежък. Особено ми беше тежко първата година, когато не бях ректор, а декан на факултет. В НБУ има три факултета, носех отговорност за хиляди студенти, за преподаватели, за програмите на департаментите. И естествено всеки черпи някакъв опит. Примерно, ако отидете при проф. Богдан Богданов и ако го изследвате този човек добре, вие ще видите, че той, освен че е отличен мениджър, всъщност в него може да се разпознае един древен елин, жител на Атина. Защото проф. Богданов възприема света така, с погледа, да речем, на Аристотел. Всеки учен има подобен отпечатък. Аз също. Имам и един друг, само мой свят, който ми дава възможност да погледна на света и от друга гледна точка.

Д-р Е. Игнатова: *Имате ли хобита и според вас каква е ролята на разнообразните извъннаучни интереси, за да се зарежда ученият с творческа енергия? Вие по какъв начин го правите?*

Проф. С. Игнатов: Аз дълги години играех много упорито шах. Първо започнах с бокса, но после се запалих и по шахматната дъска, благодарение на моя учител по физическо. Веднъж той дойде при мен и ми каза: „Ти си спортист и трябва да ръководиш отбора по шах за районното първенство“. Веднага след това отидох в руската книжарница, имаше една такава в София по онова време, и изкупих всички книги по шах. Имах късмета да играя и срещу един от най-големите ни шахматисти по онова време – Сенков, който тогава, разбира се, бе още дете, но го очакваше голямо бъдеще. Той запази сп. „Шахматна мисъл“, което аз дълги години следях, а трябва да призная, че шахът се запази като мое хоби и досега. Мога да играя на една дъска, без да гледам. Играта всъщност е един голям свят. Даже онзи ден се сетих за една моя партия, която съм играл през 1996 година в Центъра за източни езици и култури. Аз споделих много неща с вас – за моите мечти, за моето детство, за моята работа като учен и преподавател, но искам да кажа и още нещо... Макар и православен християнин, моята основа е сякаш повече египетска. Даже ще призная, че правя един коментар на Библията... Понеже познавам по-древни текстове от тези в Стария завет, имам по-широк поглед и мога да проследя еволюцията на много неща, теми, въпроси... А и Древен Египет също е монотеистичен... Иначе се занимавам много с йога от 80-те години. Голям е интересът ми към индийската философия и искам, като се поосвободя, да уча санскрит. И естествено, че голямата любов от детските години ми е боксът. Продължавам да ходя на тренировки, а и моят треньор, както ви казах, е писател. Даже ми изпрати последната си стихосбирка.

Д-р Е. Игнатова: *Невероятно съчетание!*

Проф. С. Игнатов: Палми, моят треньор, сякаш живее по френски модел. Пише в едно кафене, гледа хората, усеща ги... Как успява да пише и поезия, а и проза – не знам!

Д-р Е. Игнатова: *Как бихте характеризирали себе си като личност, най-лаконично?*

Проф. С. Игнатов: Примерно, че съм многопластова личност. Истината е, че това много често ме спасява, но и ми създава много трудности, не винаги намирам верния тон, когато разговарям с хора. Даже като дойдох тук, ми направиха забележка да говоря просто, да не говоря кодирано. Иначе си остава това – аз съм доста целенасочен човек и съм доста позитивен, не съм песимист. Някъде бях чел, че когато се затваря една врата, се отваря друга – по-голяма, но ти си толкова втрънчен в затворената врата, че не успяваш да видиш новото предизвикателство, новия път... светлината.

Д-р Е. Игнатова: *А той-животът си ги нарежда нещата така, както трябва да бъдат, в интерес на истината...*

Проф. С. Игнатов: Ами... животът, Бог ги нарежда. Има един египетски текст:

„Не се страхувай от това, което хората ти замислят, и лошото, което искат да ти сторят. Всичко, което се случва, се случва по заповед на Бога“. Животът подрежда нещата... когато ние имаме други планове. Когато станах ректор, много хора искаха да заемат този пост... Преди да стана министър, пък имах идея да си взема една година отпуск, да ида в Египет и да изследвам, но ми се обадиха, буквално на плажа в Созопол, и плановите ми се промениха...

Д-р Е. Игнатова: *По ваша инициатива през месец септември България ще бъде домакин на Международния конгрес по египтология. Можете ли да разкажете малко повече?*

Проф. С. Игнатов: Идеята България да бъде домакин възникна съвсем спонтанно на последния конгрес на младите египтолози в Будапеща. Освен това в края на пролетта, в Кайро трябваше да се проведе и друг конгрес, но поради невъзможността да осигурят мерки за сигурност, организаторите се отказаха и ние поканихме всички да дойдат в България. Така че на 22 септември, когато е и нашият национален празник, и се приема за рожден ден на световната египтология, ще открием конгреса. А освен това ние имаме с какво да се похвалим – имаме един обект в Египет и се надяваме той да не е единственият. Това ще е хубаво – нашите студенти ще има къде да се реализират.

Д-р Е. Игнатова: *Това е най-важното за тях, в крайна сметка. И тъй като стана въпрос за студенти, вие удовлетворен ли сте от нивото на образованието и на науката в България? Как виждате тяхното развитие в бъдеще, каква е ролята на университетите, на науката и на образованието?*

Проф. С. Игнатов: Аз лично не съм удовлетворен, иначе нямаше да предлагам промени в редица закони в последните две години. Въпреки че имаме жив научен потенциал, все още имаме слаба инфраструктура, която не съответства на времето, в което живеем. Все още част от науката е организирана по стария съветски модел. Нищо против нямам, но исторически той не съществува – светът се промени. Така че не съм удовлетворен. Имаме нужда от промяна в структурата, имаме нужда от изграждане на научно-изследователски комплекси, които да бъдат наистина технически снабдени с всичко, което има и останалият свят. В тези комплекси искаме да концентрираме life science и информационни, и комуникационни технологии. Учените от старата генерация трябва да разберат, че в студентите има голям потенциал. Студенти създадоха Google, студенти създадоха проекта на апарат за първото кацане на Марс. Докато академиите са далеч от университетите, българският Google ей така ще си отиде... Това означава, че наука и образование, наука и преподаване, съвместната работа със студентите, а и бизнесът трябва да работят заедно. Богатите университети в Щатите са богати именно за това, че реализират студентски проекти. Трябва да развием и електронното обучение, както го направи Нов български университет. Там преподавателите носят двойна отговорност, защото лекциите могат да се гледат след това и те нямат оправдание – трябва да са на ниво. А знаете ли какво правят Щатите в момента? Привличат млади хора, които да развият науката, буквално изсмукват младите специалисти. Защо и ние да не привличаме такива специалисти?! Но образованието има бъдеще, само ако науката е в университетите. Навремето академиите са се отделили, защото са избягали от схоластиката, средновековната схоластика в университетите.

Д-р Е. Игнатова: *Какво е вашето отношение и мнението ви за младите хора в България, какво пожелание бихте отправили към тях?*

Проф. С. Игнатов: Да ни изтърпят! Мнението ми за младите хора е изключително положително. От времето на Римската империя ние, по-възрастните, се оплакваме от по-младите. Лошото е, че сега старите сме повече от младите. И възрастните седят и гледат недоволно и завистливо младите, но не си го признават и обявяват, че от младите нищо няма да стане. Въпросът е, че ценностната система се променя, конфликтът нараства и съотношението на силите се променя. Така е и с пенсионната система и аз не зная дали колегите го осъзнават. Настоящата пенсионна система е от XIX век, когато младите са били повече от старите. Отдавна не е така. Трябва да се изследва този процес и да се променят принципите, но не на базата на политически крясъци.

Д-р Е. Игнатова: *Как бихте коментирали публикуваните в пресата мнения и изказвания относно промените в Закона за развитието на академичния състав?*

Проф. С. Игнатов: Това, което излезе в един вестник, беше като „Българи от старо време“. Законът за развитие на академичния състав е по модел, подобен на модела на Харвард. Броят на тези, които станаха доценти и професори на някои места, наистина е доста завишен, но това е на пръв прочит. Но трябва да се отбележи, че една година – през 2010-а, почти нямаше процедури, макар, че университетите имаха право на това. Но с новия закон много хора, които бяха възпирани, получиха възможност да се развиват. Но искам да подчертая, че няма опасност от лавинообразно нарастване на хабилитираните лица по простата причина, че университетите първо трябва да намерят пари, за да плащат на своите преподаватели. Сега времето не е като през комунизма, когато имаше много хора, които искат да си добавят титла към името. Днес изкушенията са много – хората искат да пътуват, да бъдат богати... Но това означава, че тези, които искат да се занимават с наука, имат наистина сериозни намерения, за които това наистина би било начин на живот. Или както е казал Айнщайн: „В науката има много категории хора и най-много са тия, за които е все едно дали са учени, офицери, търговци или нещо друго. Има обаче едни такива, които са се скрили в науката от тази тревожност на света“...

Д-р Е. Игнатова: *Благодаря ви за това интервю!*

Проф. С. Игнатов: И аз благодаря!

ПРОФ. СТОЯН ДЕНЧЕВ: УЧЕНИЯТ КАТО МЕНИДЖЪР (2010)

Проф. д.ик.н. Стоян Денчев е роден в гр. Елхово на 11 февруари 1953 г. Завършва висшето си образование в СУ „Климент Охридски“, Математически факултет, специалност „Основи на кибернетиката и управлението“. Специализира в Япония, Русия и Германия. Професионалното си развитие започва през 1978 г. в Централния машиностроителен институт в гр. София. По-късно работи като зам.-генерален директор в Информационния център за трансфер на технологии „Информа“. Работи като гост професор в Калифорнийския университет в Бъркли. Бил е главен секретар на Министерския съвет, народен представител в XXVI Народно събрание и посланик във Финландия. Професор по „Автоматизирани системи за обработка на информация и управление“. Доктор на науките.

Ректор на Университета по библиотекознание и информационни технологии. Има над 190 публикации в областта на информационния мениджмънт, автоматизирани системи за обработка на информация и управление, бизнес и административни комуникации.

Доц. д-р Ерика Лазарова: Професор Денчев, за мен вие олицетворявате съвременния учен-мениджър. С голямо удоволствие разбрах от вашите млади сътруднички, че вие сте човек, не просто създал нов стил на работа във висшето училище, чийто ректор сте, но и ги мотивирате самите те да се чувстват съпричастни на този процес като участници в него. За това са необходими не само професионални умения, но и много сърцатост, обич и уважение към сътрудниците. В този смисъл искам да ви попитам кои човешки качества са най-важни за учения, а след това ще преминем и към въпроса за неговите професионални умения.

Проф. д.ик.н. Стоян Денчев: Аз мисля, че на първо място е обичта към хората. Честността е качество, което не може да бъде пренебрегнато. Човек трябва да се отнася към своите сътрудници, към своите съратници с чувство на любов, с чувство на уважение, с чувство на подкрепа на техните качества. Най-лесно е да посочим някого с пръст, да кажем, че той е лош, че има определени негативни качества и да развием тази си теза, за да унищожим човека. Другото е важно – да намерим тези позитивни качества, които подлежат на развитие, които са потенциал за съответния човек и да се опитаме да го подпомогнем така, че да му дадем възможност той самият да развие тези качества. И тогава, когато се нуждае от подкрепа, само леко да го тласкаме и да го насочваме в избора от него път. При работа с моите сътрудници аз целя, на първо място, те самите да си поставят сроковете, сами да си поставят задачите – разбира се, с моя помощ. И още: това, на което държи много, е да изпълняват тези поставени срокове и да изпълняват тези междинни жалони

до постигането на целта, която сме си поставили заедно. Мисля, че това е разковничето – малки цели, малки крачки, с голямо очакване за нещо много по-голямо, което ще стане като резултат от тия малки цели. Но малките цели мотивират хората, постигайки ги, да стъпят върху тях и да се стремят да развият своите качества в позитивна посока, докато стигнат целта, която съвместно сме си поставили в началото.

Доц. Е. Лазарова: *Това е истинската приемственост в науката всъщност и тя трябва да стои в основата на всяка разумна научна политика. Ентусиазмът на младостта и желанието за работа да се свържат с опитността, за да вървят ръка за ръка. А какви професионални качества са необходими на един управленец? Мисля, че вие сте един от първите в етапа на така нареченото „развито социалистическо общество“, който освен математиката изучава и основи на управлението. Това ви дава възможност, минавайки стъпка по стъпка – едва ли не по японския модел – пътя от програмист, през началник лаборатория, през научен сътрудник в Централния институт по машиностроене в София, а след това – от началник на лаборатория до научен директор и заместник-директор на много престижната тогава „Информа“ (първия път за шест, втория път за пет години). Какви бяха качества, които получихте като образование – от уроците, които научихте в училище, до висшето математическо образование?*

Проф. Ст. Денчев: Аз имах възможност да работя с хора, които са оказали много ползотворно влияние върху моето развитие. Повечето в положителна посока, някои – в отрицателна, но като гледах как те работят, аз си казах, че така не трябва да се работи. Това също спомогна много, ако човек би могъл да направи преценка и разлика между позитивните и отрицателните качества на личности, които заемат в йерархията на управлението по-висока степен от дадения човек. На първо място бих поставил образованието и стремежът на младия човек към самообразование. Четенето на книги е нещо, което е много важно за един човек. Търсенето на информация, обработката на тази информация, синтезирането на информацията, анализът на информацията, за да може да се извлече ново знание, което да се натрупа в нашите глави. Човешката глава не представлява – често си задаваме въпроса дали е така или не е така – една библиотека: като поставим една нова книга, тя не става по-умна. И библиотеката не става по-умна. Четейки една нова книга, ние трябва да направим връзката с това, което сме изучили досега, да помислим как и по какъв начин можем да свържем това с нашите бъдещи намерения и бъдещи планове. Една друга характеристика на израстването на един човек, на един млад учен, е въпросът, свързан със средата, в която той попада. Ако той попадне в подходяща среда и иска да развие своите качества, това е най-доброто нещо, което може да му се случи. Ако има отрицателна, негативна среда, той трябва да се бори с тази среда, да се опитва да намери тези констативни фактори, които имат управляващо въздействие върху средата и с тяхна помощ да се измъкне от тази среда или да успее да се наложи над лошите неща, които съществуват в тази среда. Или да смени средата в крайна сметка. Спомням си, като млад, тогава се казваше „научен работник“, аз участвах в един конкурс за аспиранти. Без да проявявам скромност, искам да кажа, че аз бях най-добре подготвен. Явих се на изпита, но колегата, който се яви заедно с мене, беше партийен секретар по онова време и него го избраха за докторант в конкурса. Доколкото знам, аз вече станах професор, а той още не е защитил кандидатска дисертация. На следващата година се зачислих на свободна аспирантура и успях да

защита в рамките на една година. Така че това са неща, които човек би могъл да ги преодолее, ако има вяра в себе си. Много е важно и кой, и каква ръка ще ти подаде. Аз казах в самото начало, че се гордея, защото съм попадал винаги на хора, които са ми помагали. Трябва, разбира се, и младият човек да умее да предразположи тези хора. Да им покаже, че има потенциал, който би могъл да бъде развит и от развитието на този потенциал ще има полза не само младият човек, но и този, който го развива. Тъй като ще успее да го мотивира със своите качества – една личност, която би могла да бъде полезна не само за себе си и за него – като учител, но и да бъде полезна за обществото. Спомням си моите учители, някои от моите учители, директорите, където съм учил в моя роден град Елхово, следването в Софийския университет. Имах огромното щастие декан на Факултета по механика и математика, който аз завърших – „Основи на кибернетиката и теория на управлението“, по това време беше проф. Сендов. Той беше на 38–39 години декан на факултет. Мисля, че на 35 години беше станал професор, на 41–42 години вече беше станал ректор на Софийския университет и аз завърших Софийския университет по негово време. Аз просто се чувствах горд, че имам за учител такъв човек и имам преки контакти в процеса на обучението – при следването ми във Факултета по математика и механика на Софийския университет. Това се неща, които не могат да се забравят. После – започването на трудовата ми кариера в Централния машиностроителен институт. Работех с тогавашния директор – г-н Карапантев се казваше. И много ми помогна позитивното влияние на един човек, който никога не мога да забравя – Богдан Угърчински. Заедно работихме в Информационен център „Информа“ – той беше генерален директор, аз бях директор по научните въпроси. Между впрочем, оттам – от „Информа“, имаше щастието да замина за Щатите, където специализирах и работих, върнах се тука и така нататък. Това се все неща, които формират един млад човек в неговото кариерно развитие. На първо място, бих казал, трябва да се постави желанието на младия човек, а оттам нататък е помощта на средата, която трябва да го формира, за да израсне като добър учен.

Доц. Е. Лазарова: *Аз няма да ви питам дали ученият трябва да бъде и преподавател, тъй като вие го правите непрекъснато и на различни нива. Много ми хареса това, което казахте за начина на съвременното преподаване. Ние всички сме били свидетели, че има преподаватели, които вадят едни пожълтели листове, които явно личи, че са били писани примерно преди двадесет години. Това е безумно неуважение към аудиторията. Човек има достатъчно учебници, по които може да получи основните познания. Мисля, че съвременният преподавател трябва да създава отношение към предмета и да накара другите да искат да прочетат повече по предмета. В този смисъл вашите студенти са наистина щастливи, струва ми се. Но какво още трябва на човека, за да бъде и преподавател – може би и да обича предмета си и да го предаде това на другите?*

Проф. Ст. Денчев: Трябва да има душа. На първо място, това искам да кажа – трябва да има душа. Разбира се, че трябва да обича предмета. Той трябва да обича знанието, трябва да познава професионалната гилдия, която работи в тази област, трябва да се докосне до тези гранични области, които имат отношение към неговата научна дисциплина, и то в много по-широк аспект. Нали говорим сега за мултидисциплинарно пресичане на знанието в различни аспекти? Не може да се затвориш в тясната си черупка на своето професионално знание и да не прескачаш

в страничните, в граничните области. И в този смисъл човек трябва да е отворен към света, да бъде една отворена система и да се слива в тази информационна среда, в която попада и неговият предмет. В тази информационна среда, разбира се, попадат и младите хора, които се нуждаят от получаване на знание. И всички те представляват едно неделимо цяло, което би трябвало да функционира като единен организъм. Това, ако успее да постигне, тази хармония, това вече е индикатор за нещо, което наистина ще донесе резултати. Това трябва да е съчетано при всички случаи и с мотивацията на младите хора. Но тази мотивация все пак зависи от този, който им преподава, този, който би трябвало да им отвори страниците на познанието и да ги накара да бъдат адекватни към ситуацията в развитието на тези знания – от историческия аспект до наши дни и за в бъдеще.

Доц. Е. Лазарова: *Струва ми се, че е много добре, че през последните години се преодолява онова разбиране, че тесният специалист е върхът на познанието. Бернард Шоу беше казал чудесно, че тесният специалист е този, който знае всичко за нищо. Слава Богу, мисля, че интернетът е един от начините човек да разбере, че трябва да бъде универсален. Ако не си универсалист или енциклопедист в прекия смисъл на думата, то поне трябва да разбереш, че трябва да бъдеш една полифункционална личност, полифункционален специалист. При вас това личи особено добре, тъй като въз основа на заниманията си с управленческа дейност, вие много успешно сте преминавали различни стъпала и в различни области. Вие сте били и главен секретар в правителството на Република България, били сте и дипломат една година, с опит сте в политиката, а ваше дело е и СВУБИТ (сега вече УниБИТ) такъв, какъвто е сега. Как успявате да се справите с толкова много и разнопосочни задължения? Вие сте човек не просто работохолик, но човек, който си обича това, което прави, мисля....*

Проф. Ст. Денчев: Аз не обичам думата „работохолик“. Човек трябва да обича това, което прави. Казах в началото, че образованието играе съществена роля в развитието на човека. Но що се отнася до проблематиката, която е свързана с управлението, тук в голяма степен се проявява творчество. Не всеки човек, и не само от книгите, може да стане управленец. Трябва да ти е заложено вътре, да имаш качества на човек, който може да упражнява тази дейност. Трябва да знаеш как да реагираш в определен момент, трябва да импровизираш, трябва да направиш така, че да бъдеш полезен във всеки един момент не само на себе си, но и на обществото. Едно време, в другата обществена система, в която живеехме, се казваше, че човек трябва да работи така, че да бъде полезен за обществото. Аз никога не съм споделял тази теза. Човек първо трябва да е полезен на себе си и после – на обществото. Тук под „общество“ разбирам близката група от хора, която комуникира с вас и, на второ място, по-широката, вече цялото общество. Но за да бъдеш полезен на обществото, на първо място трябва да бъдеш полезен на себе си. Ако не осъзнаеш това нещо, е зле. Не можеш да бъдеш нихилист по отношение на себе си, а да даваш всичко за обществото, това просто не е възможно в днешно време. Аз не искам в момента да се спирам на тезите и теориите на Макиавели, които, между впрочем аз уважавам много, въпреки че някои го критикуват, но той дава основите на съвременното управление в социалната сфера, и то на позитивното управление, което дава положителни резултати.

Доц. Е. Лазарова: Това са неща, които интересуват учения и човека Стоян Денчев и това е много важно. Защото всички древни религии и философии смятат сърцето за център на човешката личност, а не ума, който детерминира една много късна рационалистична представа. И всъщност, един мой учител по математика беше съвсем прав, като казваше: „Кой е измислил коефициента за гениалност? Посредственият ум на неговия създател“. И ако се замислим по този начин, става разбираемо защо всякакви особи могат да кажат: „Аз имам 158 коефициент на интелигентност“, считайки се едва ли не гениални, а всъщност става дума за едва ли не комични, псевдохайлайфни особи. И, обратното, хора, които не са блестяли на пръв поглед в обществото с някакъв интелект, създават ценности, които остават за поколенията. Но да се върнем към ценностите, защото явно това се превръща в доминанта на нашия разговор. Може ли да споделите нещо за вашето семейство, защото то също има огромно значение за формирането на една личност. Какво ви даде то?

Проф. Ст. Денчев: Аз мисля, че това в края на краищата не са публични данни, но все пак за целите на това, което правим, бих споделил нещо. Едно време беше интересно да се каже, бе полезно, полезно в кавички, че някой произхожда от бедно семейство, от бедно селско, работническо семейство и т.н. Не, баща ми беше председател на ТКЗС, а по-късно и председател на аграрно-промишлен комплекс, така, както го помня, аграр-икономист, а майка ми – домакиня. Роден съм в малкия пограничен град Елхово. Завърших начално и средно училище в Елхово, както и гимназия. Това, което с гордост си спомням е, че завърших със златен медал гимназията в Елхово. След това беше войнишката ми служба две години – в Момчилград и в Школата за запасни офицери в Плевен. И започна следването ми в София, във Факултета по математика и механика.

Доц. Е. Лазарова: Въз основа на положението, което науката и културата заемат в момента в обществото, бих искала да ви запитам точно като специалист, от каква научна политика се нуждае в момента българинът?

Проф. Ст. Денчев: Може да има формален отговор на този въпрос – нормална научна и културна политика, но това не е отговор. В един речник, който се занимава с проблемите на несигурността (американски), имаше едно такова определение: Какво разбирате под несигурност? Там пише, че несигурността е липсата на сигурност. Което е пълна глупост като определение, но в тази насока е и отговорът, който ви дадох преди малко. Какво трябва? Ами държавата трябва да се грижи за науката и културата, но науката и културата трябва да се грижат сами за себе си. Има много халтура и в науката, и в културата.

Доц. Е. Лазарова: Но тя е и недостатъчно финансирана.

Проф. Ст. Денчев: Има недобра структурна база за развитието на науката и културата. Аз си спомням – и може би и доста хора, които са около моята възраст и по-възрастни, времето, когато председател на Комитета за култура беше покойната Людмила Живкова, когато председател на Комитета за култура беше и Георги Йорданов, човек, който запази авторитета си през всичките тези години на промени, не опетни името си. Ето от такива хора има нужда България – да дадат всичко

от себе си и да насочат позитивната енергия на България и българския народ в областта на духовността в правилната посока, за да гарантират базата. Не всичко се прави с пари. Наистина не всичко се прави с пари и последните, така, плачове – бих ги нарекъл плачове за пари, не са определящото в тенденцията за развитие на българската култура и българската наука в позитивна посока. На първо място, трябва да огледаме себе си и чак тогава да се обърнем към тези, които биха могли да ни помогнат. Разбира се, аз в никой случай не отричам тук и с това започнах, ролята на държавата. Държавата трябва да има правилната визия, както е модерно да се казва, за развитието на науката, за развитието на културата, за развитие на духовните стойности на нацията. И оттам нататък вече трябва да даде възможност на самите творци, на самите учени, да се самоорганизируют. Да не им пречи – най-малкото, това искам да кажа, държавата не трябва да пречи на никой. Нима навремето, когато са се формирали първите предвестници на съвременните организации и на българската наука, и на българската култура – тогава между впрочем е нямало държава, е имало пари. Читалищата се създават през 1856 г. Тук искам да направя една скоба, че още през 1751 г. в Самоков един човек свидетелства в Секуловия сборник за съществуването на читалище, което е било закрито тогава от турците – къща за четене на книги. Десет години след 1856-а и около тази година – 1869-а се открива и Българското книжовно дружество, днешната БАН.

Доц. Е. Лазарова: *Когато стана дума за Българското книжовно дружество и оттам за съдбата на БАН, вие като нестраничен наблюдател, а като човек, въввлечен в културното и научно строителство, как оценявате сегашната ситуация и какъв изход би имало от нея?*

Проф. Ст. Денчев: Сегашната ситуация, ако така, конкретно питате за БАН, е трагична. И до голяма степен това се дължи на недоброто управление на тази организация. Колкото и на някой да не му се иска това да бъде така. Аз ви казах за проф. Сендов, който беше мой учител, мога да се похваля със същото за академик Кендеров, за академик Кирил Боянов, за много като акад. Дудунков – хора, с които съм имал щастието навремето да започна. А и никой не ги търси за никакво мнение, за нищо! Младите остават настрана. Старите, средното поколение, на работа не идват. Имаше, как да го кажа, неудобно ми е да го кажа, стар виц: „Кога ще се видим?“ – „В сряда.“ – „В колко часа?“ – „В два; но всяка сряда ли?“ Нещо такова беше. И действително е така, и действително е така. Няма мотивация за тези хора. Повечето от хората като вас, които работят в научните институти на БАН, преподават във висшите учебни заведения, защото тук не могат да намерят уплътнение на това, което трябва да правят, нямат мотивация да го направят. А защо да не стане един Национален научен център? Искаме от държавата пари, а същевременно псуваме министъра, че е некадърник. Не може. Аз, ако съм министър, трудно бих преодолял себе си, ако някой ми каже, че съм некадърник. Същевременно с едната ръка вика: ти си некадърник, а с другата иска пари. Това са немислими неща, най-малкото от чисто човешка гледна точка, от гледна точка на психологията на човека. Ами нека да си остане БАН, да бъде един сенат научен, където да бъде цветът на нацията, с академици, член-кореспонденти, а държавата да си назначи един управител, но нека да го наречем Национален научен център и тя да си разпределя парите. А тези хора да дават съвети и дето се вика, да дават акъл за развитието на България. Има различни модели, които биха могли да се реализират, но не и този в момента.

БАН е бил създаден в този вид, в който съществува сега, за да обслужва една друга система, да обслужва една друга икономика. Сега нещата се промениха, поне от 20 години вече се промениха, и трябва да се промени и самият БАН. Аз си спомням като човек в Министерския съвет, работещ като главен секретар – имаше дори два момента, когато, така, имах личното удовлетворение, че съм успял да спася БАН, когато двама министри на образованието искаха да я унищожат – веднъж при Филип Димитров и втори път – при Беров. И съм успял да наложя своето мнение това да не стане. Но вече се чудя, дали съм бил прав? Направих го, защото те искаха да я унищожат не така, не креативно, а да я унищожат действително. БАН трябва да остане, трябва да има мисия в българското общество, такава, каквата е била мисията ѝ и в мислите на своите създатели като Книжовно дружество.

Доц. Е. Лазарова: *Да, точно така е. Както казахте вие, да продължи да съществува като един крупен научен център. Между другото, в крайна сметка днес, за съжаление, много от преподавателите от висшите учебни заведения са заети с екскурзионни пътувания в други учебни заведения и това им пречи да създават собствена продукция.*

Проф. Ст. Денчев: Системата и на висшето образование е такава. Досега даваше възможност на така наречените от мен „чартърни професори“, които като ято грабливи птици обикалят от университет на университет, за да вземат някой лев, а не да дадат знание. И за да удовлетворят желанието на някой местен велможа, който иска в града X да има факултет, примерно по право, което беше много модерно,

Доц. Е. Лазарова: *Но това е абсолютно вредно. В крайна сметка и исторически погледнато, трябва да има и регионални университети. Аз не съм на мнение обаче, че един регионален университет непременно няма стойност. Защото, ако вземем Германия през XVIII и XIX век, такива градчета, като Йена например, са били гнездо на научната мисъл. И ако ние се стремим към този модел, наистина ще бъде една добра реформа в образованието – една работеща децентрализация на науката, която ще докаже, че навсякъде в страната има талантиливи хора и се създават талантиливи, работещи културни институции. Но да се върнем към учения Стоян Денчев. Знам, че вие сте автор на много публикации – над сто и деветдесет, сигурно междувременно са станали повече, от които половината на чужди езици. И понеже не искам да бъда голословна, ще прочета само един малък списък с различните области, в които вие работите: системен анализ; информатика; информационна сигурност; методи, алгоритми, системи; информационни системи; информационни технологии; управление на информационни ресурси; автоматизирани системи за обработка на информацията; анализ и управление на информационна среда; несигурност и сложност (един проблем, който леко за-сегнахме); политически мениджмънт; публична администрация и управление на човешки ресурси; корпоративни комуникации; административни и бизнес комуникации. Сред този наистина впечатляващ конспект от изследователски интереси как бихте ранжирали своите постижения. Как бихте разказали на един простичък, човешки език за най-важното, което считате за свое теоретично постижение?*

Проф. Ст. Денчев: Както още в самото начало на нашия разговор стана ясно, аз съм човек, който се занимава с много проблеми. Докосвам се не само до тесни,

специализирани изследователски проблеми, които представляват интерес за мен, но и до много от тези, които имат гранични стойности с проблемите, които мен ме интересуват. На първо място, бих засегнал това, че се гордея с това, което съм постигнал в областта на – бих ги нарекъл не информационни технологии, не теория на информацията, а сега има един нов термин – първо ще го кажа на английски, после на български: *informing science*, което може да се преведе като „наука за информирането“. Това е нещо, което обхваща всичките тия неща, които ги прочетохте, като мои области на интереси. Наука за информирането – това е нещо, което се появи преди около десетина години в световната практика. Създаде се първият такъв институт в Санта Роза в Калифорния. И дори се гордея, че в България имаме филиал и проведохме един от световните конгреси в тази нова научна дисциплина – науката за информирането. А конкретно това, което на мен ми представлява интерес и което поставих в началото на пребиването ми в Съединените щати с някои Нобелови лауреати, с които съм имал честта и възможността да работя, това е така наречената от мен и за първи път описана от мен информационна среда като съвкупност от три компонента – информационни фондове, информационни технологии и човешкия фактор – интеракциите между хората и оборудването. Това е нещо, което ми дава основание да се гордея с постиженията, които имам в тази сфера, които се мултиплицират в много социални аспекти на човешката практика. И това е нещо, което има релации с духовността, има релации и със строго специфичните математически упражнения, с които имам удоволствието да се занимавам като учен и които дават основания за, така, преподавателската ми гордост по дисциплините, по които чета лекции в Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии, също като гост-лектор в чужбина и в други български университети. Също така искам да кажа, че френското издателство L'Harmattan за първи път издаде българска книга – *Culture de Transparence*, преведена на френски език, написана от мен в съавторство с проф. д-р Ирена Петева – един симпатичен млад учен.

Доц. Е. Лазарова: *Фактически за много от тези дисциплини може да се каже, че вие сте техен начинател у нас.*

Проф. Ст. Денчев: В България – да, иначе нямам претенциите да бъда създател на тези дисциплини. Но като пример бих ви посочил „Информационно брокерство“ – дори в Европа няма такава специалност. Тя се разбира не като брокерство в чисто икономическия смисъл – да продаваш или да купуваш стока, а се разбира като дейност на човек, който се занимава с информация и продава своите умения и своите знания в полза на тези, които се нуждаят от получаването на адекватна, релевантна информация по проблемите, които ги интересуват. Това е нещо, което ме удовлетворява, нещо, на което съм поставил основите в България – проблемите на информационното брокерство.

Доц. Е. Лазарова: *С вашия култ към знанието е свързана и дейността ви като председател на читалищата в България – също много важна част от вашата дейност.*

Проф. Ст. Денчев: В началото ми се щеше да кажа, че ако правя градация на постижения от гледна точка на йерархията на длъжностите, които съм заемал, а вие споменахте – аз бях главен секретар на Министерския съвет, съветник на

министър-председателя, началник отдел в Министерския съвет, бях генерален директор, посланик бях, депутат. Та, в йерархията на длъжностите, които най-много са ме удовлетворили, бих наредил на първо място университетски преподавател, разбира се и ректор на Висше училище по библиотекознание и информационни технологии, но паралелно и заедно с председател на Съюза на народните читалища. Това е длъжност, която напълно ме задоволява от гледна точка на моите стремежи към духовност, като допир до духовните традиции, до българските национални духовни традиции. Това е място, длъжност, която са заемали проф. Иван Шишманов и много бележити българи, с които аз, като българин, бих могъл да се гордея. Тази длъжност, разбира се, тя не е платена, тя дори не бих казал е и почетна, тъй като има много работа. Аз не седя някъде да се декорирам с тази длъжност, че съм председател на Съюза на народните читалища. От сутринта, като дойда тук в осем часа, се занимавам с това. За ваше сведение, в момента бих могъл да кажа, че на 18 май (2010 г.) организирам грандиозен концерт в Зала 1 на НДК – „Децата на България, читалищата на България“. Има всекидневна борба за парите на читалищните дейци, за сгради, за ремонти, за проблеми в читалищата, но в края на краищата това е нещото, което ме задоволява като духовни търсения за запазване на българските национални духовни традиции.

Доц. Е. Лазарова: *Това е много интересен щрих във вашата биография, защото има доста хора в България, които не обичат животните. Навремето една руския ми беше казала: „Ама не е истина, че имате лоши условия и затова не си взимате котка или куче. Че ние живеем в много по-лоши условия, живеем в комунални квартири, но си взимаме“. Била съм на десет години, но го запомних. Защото така затваряме сърцето си и не можем да разберем, че човек колкото повече го отваря към повече хора, към повече живи същества, към повече обекти, толкова по-богат става.*

Проф. Ст. Денчев: Може би някой няма да може да го разбере и ще каже, че е позъорство, но аз живея в къща зад „Камбаните“ и деветдесет процента причината да направя къщата беше кучето, което живееше с нас в апартамент в „Дружба“, на тринайсетия етаж. То се измъчваше просто. Имах възможност тогава да направя къща, но причината заради това – иначе може би щях да се въздържа да правя къща, беше кучето.

Доц. Е. Лазарова: *Всички казват, че водим много неестествен начин на живот, но животните ни реагират на това, докато ние си позволяваме да не го забелязваме между тези бетонни стени. Говорейки за свободното време, нека продължава въпросите си: от изкуствата кое изкуство ви е най-близко? Кое ви зарежда за ежедневието, за работа?*

Проф. Ст. Денчев: В момента – операта. И не като позъорство. Иначе бих си, така, признал, като студент, струва ми се, първата постановка, на която отидох, беше „Любовта към трите портокала“. Тогава не успях да остана до края на операта. Нещо смешно ми се струваше, постоянно някой викаше: „Дайте всичките ключове“ – имаше такава реплика. Стана ми някак си така, неудобно, и си излязох от постановката. Но после обичта към музиката, към сценичните изкуства ме направи да бъда силен почитател на операта. Дори сега, на 22-ри, ще бъде премиерата на „Рейнско злато“,

на която ще отида. Ходя на почти всички премиери на оперните постановки, и на оперетните, разбира се. Изтърпнах навремето, когато имах възможност за първи път да посетя Виенската опера. Бил съм в Ковънт Гардън, в Метрополитън, в Миланската скала и това е било духовно удовлетворение на моите лични усещания за изкуство, за култура, за съпричастност с духовните възжелания на човечеството.

Доц. Е. Лазарова: *Изобищо темата за „нашия човек“, за съжаление, май и днес се прокрадва и аз мисля, че това е най-фатално в науката и в изкуствата, разбира се.*

Проф. Ст. Денчев: Това, което се стремя да направя, където има възможности за упражняване на йерархична власт в Специализираното висше училище, е да дам възможност на всеки, който може. Дори и този, който не вярва в силите си, аз се опитвам да му покажа, че има сили и би могъл да постигне нещо, което той трябва да направи. При нас, от 99 човека академичен състав ние имаме 22 професори. Тоест на всеки четири човека и половина единият е професор. В Софийския университет всеки шести е професор. Имаме 44 доцента, всеки втори е доцент. Имаме 19 доктори на науките, имаме и 55 „малки“ доктори, тоест кандидати на науките. Всичко това е минало 80 процента през моите ръце. В смисъл такъв, че аз съм ги подтиквам тези хора, аз съм ги бутал, аз съм им давал вяра, аз съм намирал сили да докажа тяхната мотивация, те да успеят да се мотивират, че могат да направят това, което са. В крайна сметка аз не очаквам благодарност от това нещо, но хора, на които съм им помагал, хора, които са били закъсали, едва съветът ги е допуснал до комисията или нещо друго и аз мога да се боря за тях, а в момента започват да пишат тия глупости по форумите в интернет, да броят други колеги, които в момента са успели да постигнат повече от тях. Съществуват и такива хора, значи никъде не можеш да премахнеш този тип отношения, за съжаление. Има и друг тип отношения. С някой си съавтор, пишеш заедно с него, даваш му позитивна рецензия за предварителна защита, а после на конкретната защита казваш как той е плагиатствал, как е лъгал, как е лош. Това са такива неща, които, за съжаление се вместват в научната гилдия, но в края на краищата винаги това, което ме е крепяло, са младите и тяхното желание да успееш да отключиш с ключето, малко да откrexнеш вратата, да я откrexнеш със сила и вяра, че и те имат потенциал, че те могат да постигнат това, което не са мечтали понякога или само са си го мислели, че може да стане, но не са намирали сили в себе си. Не е имало кой да ги подкрепи, да ги тласне за развитие в тази насока.

ПРОФ. БОРЯНА ХРИСТОВА: РАБОТАТА Е ЕДИНСТВЕНОТО СПАСЕНИЕ ОТ СТАРОСТТА (2012)

Проф. Боряна Христова е родена на 21 октомври 1952 г. в гр. София. През 1975 г. завършва СУ „Св. Кл. Охридски“ със специалностите „Българска филология“ и „Английска филология“, през 1983 г. защитава докторска дисертация на тема „Рилският книжовен център през XV век“, през 1987 г. се хабилитира и става доцент; през 1996 г. защитава дисертация за „доктор на филологическите науки“ на тема „Владислав Граматик“, посветена на един от най-големите балкански книжовници от XV век; през 1998 г. е избрана за професор. От май 1998 г. досега е директор на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Преподавател в Софийския университет „Св. Кл. Охридски“, катедра „Библиотечно-информационни науки и културна политика“ и в Университета

по библиотекознание. Участва като експерт във всички национални научни и други програми, свързани с ролята на библиотеката и книгата в съвременното общество, както и в редица международни програми като „Паметта на света“ и „Четене за всички“ на ЮНЕСКО, програма за опазването на библиотечните фондове и други програми на „Отворено общество“, на международната библиотечна асоциация IFLA и др. Има над 150 публикации в научни издания, издания на средновековни текстове, доклади на национални и международни научни форуми, рецензии и др.

Д-р Елена Игнатова: Професор Христова, добър ден. През дистанцията на годините как бихте определили влиянието на семейната среда? Какви са основните добродетели и ценности, в духа на които сте възпитана?

Проф. Боряна Христова: За своята семейна среда съм изключително благодарна на съдбата и смятам, че семейството ми, особено майка ми, доцент Розалина Новачкова, изиграха голяма роля в моето оформяне като човек с трайни филологически интереси – и което е по-важно, като човек с дисциплина и самодисциплина. Като бяхме малки със сестра ми, обичахме да казваме, че живеем при Аракчиевски режим, но всъщност сега виждам колко полезна ми е била в голяма степен строгостта на майка ми, която естествено се съчетаваше и с подкрепа, и с обич. Обаче тя ме научи на много ред, дисциплина, уважение към професията си и към работата, и към ангажимента. За това, че човек трябва да поема ангажименти само тогава, когато може да ги изпълни, а поеме ли ги веднъж, каквото и да му струва, трябва да ги изпълни. И смятам, че това е добър ръководен принцип за всеки, който иска да успее.

Д-р Е. Игнатова: *Несъмнено е така. А кои хора бихте нарекли ваши учители в живота и ваши учители в професията? Хора, които са оставили ярка следа във вас и чиито съвети следвате и днес?*

Проф. Б. Христова: Само искам да добавя, че моят прадядо е участник в Руско-турската освободителна война, а след това и в редица други военни операции, за което е награден със специална сабя от княз Александър Батенберг, която днес виси над моята камина. Моят дядо е герой от Балканската война и от Първата световна война, така че смятам, че семейството, в което съм израсла, имаше и мъжки примери, достойни за подражание, на изключителни патриоти, които са считали, че независимо от професията им, защото дядо ми се пенсионира като виден софийски адвокат, са длъжни, когато има война, да изпълнят воинския си дълг. Струва ми се, че това са хора от едно старо поколение, които заслужават нашето уважение, така че благодаря и на тях за онова, което са ми дали. За моите учители: аз имах късмета да работя с едни от най-изтъкнатите представители на моята професия, тоест палеографията, архивистиката, работата с ръкописното наследство на България, пък и на света, запазено в българските предели. Тук искам да споделя имената на академик Иван Дуйчев, на проф. Христо Кодов, на проф. Божидар Райков, на професор, а сега академик Васил Гюзелев, които още с идването ми тук започнаха да ми оказват много помощ и се гордея, че съм тяхна ученичка и последователка. Надявам се с цялостната си дейност да не ги посрамя, защото те бяха наистина големи специалисти.

Д-р Е. Игнатова: *През годините имали ли сте колебания по какъв творчески път да поемете? Как избрахте специалността, на която да се отдадете?*

Проф. Б. Христова: Никога. Както казах, обичта и възхищението ми към моята майка беше много голямо, така че за разлика от други момичета, които са искали да станат актриси и балерини (в това няма нищо лошо, даже е много хубаво), винаги съм искала да бъда филолог. Защото смятам, че най-доброто образование, което може да получи тук човек, това е по българска филология. Тук са най-големите специалисти, точно по българска филология. Аз исках да получа най-доброто образование, което може да ми даде моята страна, и за мен това беше филологията, и то българската. Затова никога не съм имала колебание какво да следвам. Тъй като бях председател на кръжока по стара българска литература, ръководен от академик Петър Динеков, още след като завърших, той ми препоръча място в новооткриващата се тогава Българска археографска комисия към Националната библиотека. Тъй като знаеше за интереса ми към старите текстове, към старите ръкописи, особено към апокрифите, акад. Динеков ми препоръча това място и бе така добър и великодушен да ме препоръча и на ръководството на Националната библиотека. Макар че аз се явих и на конкурс естествено, но имах и неговата препоръка зад гърба си. Той беше сърцат човек, между другото. Затова с радост сега издаваме дневниците му, които той специално, в уговорка с мен, завеща на Националната библиотека. Но така или иначе той ме препоръча и имаше много точното усещане, че тук е моето място. Никога не съм съжалявала, че работя в Националната библиотека. Считам това за чест, привилегия и за един от най-големите шансове в живота ми. Да попадна на място, където да живея едновременно в бъдещето и в миналото, това е изключителен шанс, който малко хора имат. През

годините на тоталитаризма, когато не винаги животът е бил много приятен, аз имам спасението да живея в XII, XIV, XV век и това беше много хубаво. Сега имам възможност не само да се ровя в старите текстове и да правя своите малки открития, които ме радват, обаче и да живея с бъдещето. Даже не с настоящето, а с най-новите технологии, като се опитваме да ги предугаждаме и да насочваме натам развитието на цялата Национална библиотека. Следователно, твърдя, че съм един от най-щастливите хора по отношение на професията си.

Д-р Е. Игнатова: *Ако трябва с няколко думи да характеризирате научния и професионалния си път, кои етапи в него и кои свои постижения считате за най-важни?*

Проф. Б. Христова: В научния ми път считам за най-важни постиженията на десетките описи, които съм направила на славянски ръкописи. Защото по този начин смятам, че съм подпомогнала науката. Направила съм известни десетки хиляди ръкописи и преписи, и текстове, които сега могат да се използват от моите колеги – и сега, и за в бъдеще. Затова считам че подготовката на редица описи, което е една трудоемка и не много благодарна задача, е най-големият ми принос в научната ми работа. Аз имам издадени много монографии и книги по определени теми, имам много статии, но все пак най-ценното за мен са тези описи, които са справочници. В науката за мен няма по-ценно от справочниците, затова считам, че това са най-добрите и най-големите ми приноси.

Д-р Е. Игнатова: *Според вас каква е ролята на разнообразните извъннаучни интереси за зареждане на учения с позитивна и творческа енергия? Имате ли хобита и какви са те?*

Проф. Б. Христова: Няколко, аз смятам, че човек трябва да има много хобита, защото това го кара да живее много и различни животи. За това е добре да има много интереси, според мен, и те да се покриват до известна степен, а в друга степен коренно да се различават от това, което работи. Аз съм страстен читател, това е моето призвание – да бъда читател, според известния виц „Чукча писател, чукча не е читател“, а аз съм точно обратното. Особено обичам криминална литература. Не смятам, че тя е нисък жанр. Напротив, смятам, че тя, когато е майсторски написана, е абсолютно равностойна на всички други жанрове, защото в нея има този заряд, който го има и във всички останали. Стига, както казах, да е майсторски написана. Имам 12 325 криминални издания. Това е моя частна колекция, която се помещава на много места. Основно в дома ми, който е малко задръстен, но и на други места, събирам ги от осми клас, когато се запознах с творчеството на сър Артър Конан Дойл и няма за мен по-голямо удоволствие от това да си легна с криминале в ръка. Затова си правя собствена колекция от всички автори, от всички подвидове и от всички известни писатели, особено от жени писатели. Трябва да призная, че имам голям интерес към жените писатели, жените в творчеството. Това е една тема, която ме вълнува, за която аз смятам, че трябва да бъде и кауза. Особено за онези държави, в които жените са твърде пренебрегвани и обезправени. Искам да ви кажа, че аз направих опит да създам женско дружество в Иран. Не се получи много както трябва, но пък успях да покая много ирански библиотечарки да гостуват в България със стремежа не само да обменим опит, защото това са жени също с много познания,

но и да им открия един нов свят при моето посещение в Иран през 2001 г. Това е също така едно малко странично, но и свързано и с професията ми занимание. Освен това много обичам животни. Гледам куче, коте и бих искала, ако някой ден имам пари, да основа фондация за спасяване на вълците. Според мен това е едно изключително животно. Изучавала съм го много старателно и смятам, че трябва да се отглежда специално. Вълците са набеждавани от край време за носещи лоша магия. Нали аз се занимавам с апокрифни текстове и тези проблеми ме интересуват, но изучавайки ги, достигнах до изводите на Бриджит Бардо, разбира се, тя на много по-широк фронт работи, че тези животни трябва да се пазят и да им се помага. И освен това имам слабост към старите софийски къщи. Когато имам време, с часове обикалям София, а и всеки друг град, в който отида, за да търся и да снимам стари къщи, защото в тях има много настроение и лека меланхолия. Аз обичам да се връщам към миналото, както стана ясно. Така че и това е едно от моите хобита.

Д-р Е. Игнатова: *Доста разностранни интереси...*

Проф. Б. Христова: Да, добре е човек да живее пълноценно и да научи много неща в живота си. Животът е разумно кратък, смятам аз.

Д-р Е. Игнатова: *Как най-лаконично бихте характеризирали себе си като личност?*

Проф. Б. Христова: Малко ми е трудно да го кажа, но бих казала, че съм оптимист, че съм човек, който дълго обмисля решенията си и не е привърженик на крайностите, демократ по убеждение и уважаващ чуждото мнение. Може би е нескромно, но надявам се да съм такава.

Д-р Е. Игнатова: *Смятате ли, че работата и ищахът за работа са всъщност най-важното за една творческа личност днес?*

Проф. Б. Христова: Ищахът за работа и работата са най-важни за всяка личност, независимо дали се счита за творческа, или не. Всъщност, ако работи работата си с любов и желание, каквото и да работи, то той е творческа личност. Това е единственото спасение, което досега човечеството е открило срещу старостта. Старостта е нещо, което аз не харесвам. Както беше казал Карандаш, царство му небесно, то е подигравка на създателя с творението му и единственото спасение е да работиш до последния възможен момент, да си полезен на другите и на себе си. Човек е полезен на другите, когато е убеден и за себе си, че върши това, което му харесва и което трябва да върши. Първото, което казвам на студентите си, включително и на тези от УниБИТ, е да си помислят добре харесва ли им тази професия, искат ли наистина да работят с културното наследство и с книгите? И ако не им харесва, веднага да се откажат. Животът е твърде кратък, за да дадеш три или пет години от него за нещо, ако то всъщност не те вълнува и не те интересува истински.

Д-р Е. Игнатова: *Какъв е вашият поглед към реформите в науката и образованието днес? Как виждате бъдещето на българската наука, каква е ролята на Университета?*

Проф. Б. Христова: Сега реформите в българската наука не са ми много ясни за момента. Ако те касаят само различни съкращения и повърхностни реформи, в Академията няма да се получи кой знае какъв резултат, защото, според мен, трябва съществени реформи и трябва една работеща Академия. Аз не съм привърженик на схващането, че не ни трябва Академия, само че ни трябва работеща Академия с повече млади специалисти и с повече нови виждания, модерни виждания за това как трябва да се развива науката. Но в едно съм съгласна с политиката на правителството и то е, че основно кадрите трябва да се взимат от университетите и основните теми трябва да се задават в университетите, защото там са съсредоточени научният и изследователският потенциал на нацията. Разбира се, добре е казано: дайте ми библиотека, а аз ще ви направя университет. За да има добра наука, трябва да има преди всичко много добре снабдени библиотеки и много богата информация, която да се предоставя на младите учени. Защото иначе те ще изостават винаги от другите страни. Стана ми много мъчно, когато беше на гости един представител на Нобеловия комитет тук, с когото разговаряхме за България и за това, че тя няма Нобелова награда. Според него ние можем да получим такава само в областта на литературата или за мир. Т.е. той не смяташе, че наш учен може да стане нобелист. Аз пък вярвам, че ако има възможностите, базата и подкрепата, българин може да стане нобелист. Не знам кой е, но вярвам, че го има. Аз смятам, че не може науката ни да няма добро бъдеще. Особено за филологията и за библиотечната наука, аз смятам че в тези отношения ние можем да бъдем лидери на Балканите. Не си поставям за сега по-големи задачи или по-големи мечти нямам. За в бъдеще не знам как ще бъде, но имаме потенциалът и възможността да бъдем балкански лидери и смятам, че трябва да се възползваме от това. Както казах, аз съм оптимист и виждам добро бъдеще за нашата наука. Никога няма да изчезне, тя е основата на палеославистиката и ще бъде винаги жива.

Д-р Е. Игнатова: *Кои качества на личността и на учения бихте определили като решаващи за това съвременният български интелектуалец да бъде и нравствено отговорна личност?*

Проф. Б. Христова: Що се отнася до учения, аз смятам че той трябва да бъде преди всичко изключително ерудиран. Да няма посредствено образование. Да се образова непрекъснато и да бъде почитен в това, което твори, в това, което представя като научна продукция. Отделен въпрос е сега, че истинският учен и истинският творец винаги е и гражданин. Добре е той да има и гражданска позиция. Не можем да задължим учените непременно да се изказват по всички въпроси, защото човек е добър в една област. Разбира се, ако види несправедливост, следва да застане на правилната позиция. Това е нещо, което според мен в България е слабо застъпено, обаче българският характер се е формирал в различни сложни обстоятелства и за това е трудно да очакваме хората днес да реагират особено бурно, както реагират едни французи например, защото съм го виждала. И най-малката несправедливост е способна да ги запали неимоверно и те да се изказват изключително остро. Възхищавала съм се, но тук нямаме чак такива ярки личности, които да са учени и лидери едновременно. Но нещата ще се преодолеят след 10–20 години, когато всичко бъде забравено. Ще израстнат нови личности и аз смятам, че те ще имат необходимите качества. Не че и сега за мен нравственият облик съвсем не е опорочен. Това че има отделни представители на университети и на Академията, които се излагат и

се изложиха, не значи, че по принцип ние трябва да се откажем от нашите учени и изследователи и да ги ругаем, както се случва да го правят хора, които изобщо нямат представа какво е наука, нито пък уважават лекарите си, например. Това не е полезно за нацията, а за духовното ѝ израстване е направо вредно. Напротив, ние трябва да показваме на хората и да им обясняваме, че учените, че изследователите, че творците и преподавателите са хора, които заслужават благодарност и уважение, а не да бъдат хулени и да им се търсят с лупа грешките.

Д-р Е. Игнатова: *Трудно ли се съчетават качествата на учения и на ръководителя и съответно на учения и на преподавателя? Вие сте директор на Националната библиотека, преподавател, писател, творец. Как успявате?*

Проф. Б. Христова: Е, не бих казала писател, но, да, пиша книги, създавам. Смятам, че не е трудно. Тези три неща си помагат, допълват се някак си. Колкото повече израстваш научно и изучаваш, толкова повече имаш да дадеш на студентите си. Колкото повече можеш да дадеш на студентите си, толкова повече получаваш от тях, защото на тях им става интересно и в общуването се получават обмени на идеи, на различни виждания. Студентите са ми дали много, надявам се и аз да съм им дала. Но в техните курсови работи, в разговорите и дискусиите съм получила също не малко неща и затова ценя много това общуване. Директорският ми пост ми дава възможност за един по-широк поглед, който обединява различни гледни точки и по този начин смятам, че и чрез младите, и чрез онова, което изтеглям от научните си дилеми, мога да дам и една по-добра визия на библиотеката. Стремя се тя да бъде не само библиотека, да бъде информационен център, да бъде образователно пространство, да бъде дори библио-терапевтичен център, защото има хора, които жизнено се нуждаят от него. Да бъде научен център и то уникален научен център, който разработва само такива теми, които другаде не се разработват и не се повтарят. Да бъде и съвременен център на съвременните технологии, да бъде мултинационален, тоест, да може да играе роля и на обединител на различни групи, по произход, по качество, дори и на хора в неравностойно положение, изобщо библиотеката трябва да бъде мост на цялото общество. Най-доброто пространство за една страна, красивото лице на всяка страна, доброто пространство за една страна е нейната национална библиотека. И аз много се боря за това библиотеката да бъде част, и то незаменима част от културния фиш на България, и по този начин да я представя в най-добрата ѝ светлина.

Д-р Е. Игнатова: *Лично вие, като директор, кои от вашите инициативи и нововъведения считате за ваши най-важни постижения в тази област?*

Проф. Б. Христова: Малко е нескромно аз да го казвам, но считам, че откакто съм директор, в библиотеката бяха въведени много нови технологии, беше изградена виртуална библиотека, сега започнахме да изграждаме единна библиотечна национална мрежа, автоматизирана, COBISS, част от която е и УниБИТ между другото, за сега това е единственият университет, включен в тази мрежа. Но от библиотеките са много, надявам се един ден да бъдат всички, защото ще се разберат предимствата от споделения каталог и облекчението и за библиотеките, и за ползвателите. Имаме много хубава дигитална библиотека, имаме вече 56 хиляди файла в Европеана, което е добре. Не е много, но е добре, имаме 262

обекта, но искам да имате предвид, че 267 хиляди е нашият лимит до 2015 г., определен от Европейския съюз. Обаче аз се надявам тук да направим национална стратегия, на което съм инициатор, за дигитализацията, да включим отвсякъде много и разнообразни не само книги, но и предмети, за да попълним тази квота. Участвала съм досега във всички стратегии за културата, включително и в новата, но откакто станах директор, имам нова визия за библиотеката, която съм защитила на конкурс в Министерството на културата и по които работим. И както казах, те са насочени и към новите технологии, и към това библиотеката да бъде музеят на книгата, защото тя е естественото място, което да бъде музей на книгата. Закупени са много нови ръкописи и архиви по моя инициатива. Все пак преди да стана директор, аз работех в Ръкописно-документалния център. Така че набавянето на такива материали ми е направо жизнена цел. Смятам, че това е изключително важно и трябва да го правим. Това не са мъртви сбирки, това са живи сбирки, които непрекъснато трябва да се попълват и променят картината за книжовния език по българските земи и за историята на България, разбира се, като имам предвид архивите. Нова издателска политика имаме, която се казва „Неизвестно за известните“ и издаваме от нашите архиви, от неизвестни български писатели непубликувани творби. По този начин отново ги правим популярни. И смятам, че това е наш дълг. Откакто станах директор на библиотеката, за първи път всяка година поднасяме печатен отчет, публичен, който се раздава навсякъде. Тоест всеки гражданин може да види за какво е похарчена всяка стотинка от субсидиите за Националната библиотека. Смятам това за национално отговорно свое поведение, тъй като малко са организациите, които навсякъде раздават като илюстрирани книги своите отчети със субсидията, независимо дали е държавна или със собствени приходи. Напълно прозрачно е показано как е изразходвана и какво точно е придобила библиотеката. Направила съм, подновила съм Златната книга на дарителите. Понеже ние получаваме много книги, главно като дарение. Разбира се, получавали сме и средства по нашата кампания „Осинови книга“, която също е моя идея. И по този начин считам, че с цялостната организация, която правя, и със 123-те средногодишно културни събития, което е почти през ден, съм успяла да превърна библиотеката, първо, в притегателен център за много хора, които не са читатели, защото влизат много хора, които не я ползват като читатели и, на второ място, да я поставя в известен смисъл и във фокуса на медиите, за да може да се знае какво се случва тук и по този начин да се привличат повече хора. Работя много по програми за насърчаване на четенето. Смятам това за свой дълг. Защото не става дума за „четенето“ като удоволствие, а за социалната компетентност четене. Без нея няма да вървим напред и нашите млади поколения няма да успяват и няма да бъдат конкурентноспособни. Затова смятам, че трябва да хвърлям много усилия в тази посока. Като пример мога да посоча Конгресната библиотека в САЩ. Може би малко така изглежда високопарно, че се сравнявам с тях, но и от най-добрите европейски библиотеки черпя някои от идеите си и се опитвам да ги приложа тук.

Д-р Е. Игнатова: *Какви според вас са главните проблеми, поставени пред българските библиотеки днес? Къде се намират те в сравнение с тези в Европа, например?*

Проф. Б. Христова: Първият проблем, който е поставен пред българските библиотеки, сега са кадрите, Левски е казал и аз винаги го цитирам: „За всяко нещо

трябват, първо, хора, второ, пари“. Така е с библиотеките. Да кажем, че имаме добре обучени кадри, но те трябва да навлязат в библиотеките, защото има много библиотеки, където не работят професионалисти, а това не е добре. Няма правилна политика за библиотеките и те се превръщат в едно забравено място. За парите е ясно, че те имат нужда от по-голямо финансиране, но всички имат нужда. Така че да го говоря би било излишно. Все пак трябва да се знае, че това е много голям проблем. Но най-големият проблем е, че трябва да се постараят да обхванат по-голяма част от населението в своите услуги. Европейският стандарт е минимум 25% от населението, между 25 и 23% трябва да бъде обхванат от услугите на библиотеката. Това е минимумът. При нас този процент варира между 17 и 18%, и то главно се поддържа благодарение на големите градове, иначе процентът е много по-нисък за останалите населени места. За Гърция той е 49%, за Франция е 51%, за Великобритания е 62%, а ако говорим за страни като Холандия и Великобритания е 82% . Значи, вижте колко сме назад. Това е основният проблем. Бих се обърнала към колегите с призива да направят библиотеките си най-привлекателното място, което да бъде посещавано от много хора, по различни поводи. Това е голям проблем, защото ние искаме финансиране, искаме съвременни технологии, искаме да се развиваме, искаме да дадем на нацията нещо, но ако тя не се интересува от това, вече нещата стават тревожни. Затова аз смятам това за най-големият проблем. Песимистично ли звучи?

Д-р Е. Игнатова: *Реалистично.*

Проф. Б. Христова: Но това е истината.

Д-р Е. Игнатова: *Да се надяваме, че с общи усилия, ще върви добре. В този контекст искам да ви попитам, какво е мнението ви за младите хора в България. Широко разпространена е позицията, че те не четат, не влизат в библиотеки, не се интересуват от книги. А идват ли в Националната библиотека?*

Проф. Б. Христова: При нас, в Националната библиотека, читателите са главно млади хора. Предимно студенти, специализанти, докторанти и асистенти – основната част, около 65% от читателите ни, са по-млади хора. Но по принцип наблюдението ми и над моите студенти е, че предпочитат по-бързо свалените сведения през интернет. Смятам, че ще има едно връщане към книгата в един момент. Сега идват такива поколения, но онези, които са били наистина амбицирани, те винаги са били малък процент, те четат. И то много. Има невероятно информирани студенти. Смайвала съм се. Вярно е, че са единици. Но общо взето, да, книгата малко е отишла назад. Но книгоиздаването никога не е било така добро като сега. Ние имаме данни от Международната агенция, знаем всички книги, които се издават и се заявяват, които са в подготовка за печат или вече отпечатани, което не е малка бройка. За да има такова голямо книгоиздаване, значи има и търсене, и четене. Не знам доколко е от младите хора, може би е по-скоро от динозаври като мен. Аз обичам да се представям като динозавър, какъвто абсолютно съм по начин на мислене, но смятам че ще има едно връщане към книгата. Тук говоря за книгата като научен справочник и като източник на научна информация. Четенето за удоволствие, надявам се да се върне и то. Защото е нещо много хубаво. Българинът винаги е обичал това удоволствие и да се надяваме, че няма да се лиши от него.

Д-р Е. Игнатова: *Какви са предизвикателствата пред Националната библиотека за в бъдеще? Разкажете малко повече за бъдещи инициативи, възможности.*

Проф. Б. Христова: Нека да не разказвам за бъдещи инициативи, защото трябва да навлизам в технически подробности.

Д-р Е. Игнатова: *Кое е това, с което не се примирявате в живота и в професията?*

Проф. Б. Христова: С агресивната глупост. Това е много страшно явление. А се сблъскам с него, не мога да кажа, че ме отбягва. То просто е нещо, с което не мога да се примиря. Може би, ако хората започнат повече да четат, да се образоват по-добре, ако най-сетне разберат, че културата не е надстройка над някаква база, а че културата е начин на живот – ще отида чак и до Платон, за да избистря този термин. Така че той не го използва точно като думата култура. Тогава може би ще намалеят тези пристъпи на агресивна глупост.

Д-р Е. Игнатова: *И един последен въпрос. Какво е пожеланието ви към хората, решили да се занимават с наука, с библиотеки, да поемат по този малко по-труден път? Какво бихте им дали като съвет с опита, който имате и продължавате да работите в тази сфера и област?*

Проф. Б. Христова: Бих им дала съвет преди всичко да посещават много библиотеки и да използват много източници на знания и информация, за да се изградят като добри учени. И бих им казала, да очакват много радостни мигове, но и безпаричие и трудни мигове, които обаче ще бъдат възнаградени. Защото не всички открития са направени. Още много неща чакат да бъдат открити. Това му е хубавото на този път, че винаги има нещо, което те очаква там, на хоризонта.

ПРОФ. ИВАН ИЛЧЕВ: ХОРАТА ИМАТ ПОТРЕБНОСТИ, КОИТО МОЖЕ И ДА СА ЕДНАКВИ, НО ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ИМ СА РАЗЛИЧНИ (2012)

Проф. дин Иван Илчев е български историк и ректор на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ от 2007 г. Син е на акад. Илчо Димитров, бивш министър на образованието, науката и технологиите в 82-то правителство на Република България. Завършил е средното си образование в 114-та гимназия с преподаване на английски език в София. Следва история (профил „Нова и най-нова обща история“) в Софийския университет. От 1978 г. е асистент в Историческия факултет на СУ, от 1981 г. е кандидат на историческите науки с докторска дисертация на тема „България в балканската английска политика (1913–1918)“. През 1987 г. става доцент по „Нова и най-нова история на балканските народи“. От 1993 г. е доктор на историческите науки – докторска теза „Родината ми – права или не! Външнополитическа пропаганда на балканските народи“. През 1995 г. става професор по „Нова и най-нова история на балканските народи“. Гост-професор в Държавния университет на щата Охайо, Калъмбъс, и в Мерилендския държавен университет (1984–1986), Центъра „Удроу Уилсън“, Вашингтон, САЩ (1990–1991), Университета на Чикаго, Япония (1999–2000). Член е на Висшата атестационна комисия между 1997 и 2002 г. От 2003 г. е декан на Историческия факултет; от 2003 г. е председател на научния съвет на факултета. През 2007 г. е избран за ректор на СУ „Св. Климент Охридски“.

Д-р Елена Игнатова: *Професор Илчев, добър ден. Как бихте определили през дистанцията на годините влиянието на семейната среда за формирането на вашата личност? Кои са основните добродетели и ценности, в които сте възпитан и които спазвате и следвате? По-специално ролята на баща ви, за който знаем, че също е бил историк.*

Проф. дин Иван Илчев: Огромна е ролята на семейната среда. Именно това ме кара в спорни ситуации винаги да защитавам колеги, които не са имали моите възможности, моята среда за развитие и въпреки това са постигали значителни успехи. Всъщност като се замисля, развитието ми беше много улеснено от средата, в която съм израсъл. Майка ми беше учителка по български език, а баща ми – историк. Израснал съм, заобиколен от книги, и сред първите ми детски спомени е как разглеждам илюстрациите в първите токове на десеттомната „Всемирна ис-

тория“ или „Советская историческая энциклопедия“. Имайки предвид, че когато са излизали първите томове, съм бил шест-седемгодишен, ясно е за какво става въпрос. Много добре помня как баща ми е носил първите книжки, когато живеехме в Бояна под наем. Бил съм на ненавършени девет години, когато съм чел първите книги на Бистра Цветкова, Александър Фол, Цветана Георгиева. Така че огромна е ролята на семейната среда. Освен това и двамата произхождаха от бедни семейства – определено може да се каже, не супер бедни, но в никакъв случай не и от средната класа. Дядо ми беше тютюноработник, баба ми домакиня, другият ми дядо е бил учител в училището... Мисълта ми е, че бях закърмен и с това, че хората имат потребности, които може да са еднакви, но възможностите им са различни. Даже вчера на Академичния съвет тук имаше един спор, в който ние предлагаме да се дадат два ваучера за храна по сто лева за януари, и един колега от сравнително добре обезпечените факултети се възпротиви под предтекст, че има взето решение да се пестят средства. Аз му казах, че ваучерът за храна за мен не е разхищение на средства. Той попита какви пари са сто лева? И аз му отговорих, че за него може да не са пари, но за много от семейства на хората, които работят при нас, това е прехраната за една седмица. Така че никога не бива да забравяме как живеят другите. Това ми е останало още от детството.

Д-р Е. Игнатова: *Кои са хората, които може да наречете ваши учители в живота и в професията? Има ли такива, които са оставили ярка следа?*

Проф. И. Илчев: Трудно ми е да кажа. За учители трудно мога да говоря. До една възраст баща ми е имал огромно значение с неговия опит и разкази, но аз, струва ми се, твърдо рано се откъснах от него. Примерно той беше чел първата половина на дипломната ми работа като студент... и до там. И оттам нататък всичко, което съм писал, го е чел, след като е било вече публикувано. Трудно е, защото аз бях на ръба на две поколения историци, ако мога така да се изразя. Предишното поколение се занимаваше преди всичко с политическа история и с история на косвените конфликти в българското общество. Аз още си спомням изумлението на баща ми, той знаеше, че работя по такава тема, когато му поднесох книгата за история на рекламата в България през Възраждането. Тогава той ми каза: „Боже Господи, цял живот съм работил с вестниците като основен извор за материал с архивите и никога не ми е хрумвало, че рекламата може да бъде извор за историята“. Тоест, това е различно разбиране на историческия процес. За тях историята беше в процес на взаимодействие на големи политически, социални групи и т.н. Моето поколение тръгна донякъде също по този път, но се преустрои, започна да се интересува от други неща. Примерно, аз след като бях започнал с дипломатическа история, която беше най-лесната, бих казал, след това ме привлече ролята на личността в историята и писах книги за Уинстън Чърчил, за едни лобистки групи в Англия. След това ми станаха интересни механизмите за въздействие, манипулация на общественото мнение. Това доведе до заниманията с история на пропагандата на рекламата, която е отново продажба на търговски образ. И оттук вече, може би защото рекламата въздейства върху масата, но много се интересува от индивида и това как той ще реагира на рекламното послание, стигнах до нещо, до което старото поколение не беше – например книга, цяла книга, която се занимава с погледа на един обикновен човек – един селянин – върху историята на България. Затова казвам, че е трудно да се говори за учители. Имаше ярки личности, много ярки личности. Ярка личност да речем от моите преподаватели, трудно е да се каже моите преподаватели, защото те бяха приятели на баща ми, те са ме друсали на

коленете си, когато съм бил малко момче, но примерно ярка личност беше Николай Генчев, с който аз после съм имал много несъгласия с нещата, които той е писал. Николай Генчев, който даваше блестящи идеи в области, където не беше специалист. Там, където е специалист, вече знанията на процесите, явленията го спираше да дава такива блестящи идеи. Но той беше много интересен. Моят шеф, който дълго време беше ръководител на катедра, проф. Милчо Лалков, който си отиде много рано, беше една много интересна личност. Може би не чак толкова като историк, но като личност и като историк, бих казал. Колегата Георги Гунев, с който сме писали книга заедно, е една интересна и необичайна личност. По начало в периода, когато аз бях студент и започвах работата си – втората половина на 70-те години и началото на 80-те, Историческият факултет на СУ се славеше като може би най-свободомислещият факултет в Университета. Имаше една голяма група по това време историци – между 35 и 45 години, които просто заложиха прелома в историческите проучвания у нас. За съжаление доста от тях после се хвърлиха да стават началници, включително и моя милост. Аз по нещастни стечения на обстоятелства станах, но може би и те така са се възприемали и малко занемариха заниманията си с научната дейност, с историята.

Д-р Е. Игнатова: *Как избрахте специалността, в която да се развивате, явно е, че историята е нещо, с което сте откърмен, но имали ли сте съмнения по какъв професионален път да поемете?*

Проф. И. Илчев: Да, всъщност много ме интересуваше историята, винаги много ме е интересувала. Аз никога не съм бил блестящ ученик. Бях на ръба на матури-те, тоест изкарах матурата по математика и на ръба по физика и химия, но съм се отличавал от другите в история, литература и т.н. Интересуваше ме историята, но аз си мислих, че с историята така и така ще се занимавам. Известно време ме блазнеше географията. Там повлияха някои фактори, които не бих искал да обяснявам. После се колебаех дали да не кандидатствам за журналистика и тогава баща ми ме разубеди. Каза, че добрият журналист трябва да е специалист в една област и нищо не ми пречи да се занимавам с журналистика, но трябва да имам нагласата. Имал съм вероятно такива детски мечтания, детски амбиции да се занимавам с международни отношения и всъщност бях приет в Москва в Института за международни отношения, което тогава беше най-престижната учебна институция от този род в Източния лагер. Само че руснаците не ме приеха заради майка ми, която е еврейка. Те не приемаха такива хора, които да замърсяват дипломатическия им корпус, и аз в крайна сметка се насочих към историята и никога не съм съжалявал.

Д-р Е. Игнатова: *Ако трябва с няколко думи да характеризирате научния си път, кои етапи и кои свои постижения считате за най-важни?*

Проф. И. Илчев: Аз първо не бих употребил думата път – пътечка би било по-точно, според мен. В интерес на истината, като изключим началото, което беше традиционно, тъй като съм започнал с международните отношения на Балканите в годините на войните, началото на XX век. Това е що годе тематика, към която тласкаха по онова време всеки млад човек, който знаеше чужди езици. Не бяха толкова много хората, които знаеха чужди езици. Беше логично: който знае чужд език, започва да се занимава с международни отношения. Но бих казал, че повечето неща, с които съм се занимавал след това, другите не се бяха занимавали. Да речем рекламата, пропагандата, микроисторията; даже например един от материалите, които ми създадоха най-много проблеми, беше в средата на 80-те години,

когато написах една статия, която после стана и част от книга. Статията беше за Сан-Стефанска България – свещена крава на българския национализъм. По вестниците имаше цели страници – атаки срещу мен, за фантазиите на един доцент, кошмарите на един доцент. Сега в общи линии това, което съм писал в статията, вече е в учебниците по история. Предполагам, че не изглежда нито особено смело, нито особено оригинално на младите хора.

Д-р Е. Игнатова: *Вие сте и ректор, и учен, трудно ли се съчетават качествата на мениджъра и на учения?*

Проф. И. Илчев: Невъзможно е. За четири години мандат на практика не съм написал нито една сериозна страница изследвания. И тук не говорим само за време, проблемът е, че за да се занимаваш с изследвания, са необходими известна свобода и спокойствие на духа. А това липсва, защото работата на ректора е обвързана с опити за разрешаване на милион конфликти, които възникват всеки ден: междуличностни, междуинституционални – и в тази област вероятно най-тежка е задачата на ректора на Софийския университет. Дотолкова, доколкото това е единственият университет, в който има толкова много факултети с противоположни интереси. Толкова много професионални направления се обучават, които са съвсем различни като изисквания, задачи, цели. Ние обучаваме 25 професионални направления. Следващият университет след нас обучава в 14 да речем. Тоест едни са задачите пред ректора на университет като Техническият, в който все пак се работи в една посока, в Медицинския и т.н. Друго е в университет като Софийския, в който има факултети като Физически, Химически и същевременно има практически факултети като Юридически (изключително важен), Факултет за начална и предучилищна педагогика. Така че от тази гледна точка ми е действително тежко и точно тази свобода на духа ми липсва. Освен това има нещо друго, аз съм историк, съвсем различно щеше да бъде, ако бях математик. Историкът търси като правило поширока трибуна. Аз и по нагласа съм човек, който е писал много по вестниците, по медиите. Последните четири години всяко становище, което изказвам дори и да е по професионален въпрос, например, по повод клането в Батак, когато бях споровете около Баташкото клане. Тогава бях декан на факултета и когато напишех нещо, хората не казват това го написа историкът Иван Илчев, а казват – ето, ректорът на Софийския университет написа това. А аз нямам право да ангажирам институцията със собственото си становище по професионални въпроси и така се получава много неприятна ситуация. Така че това утежнява ситуацията.

Д-р Е. Игнатова: *Какъв е вашият поглед върху науката и образованието днес? Как виждате българската наука? Каква е ролята на Университета всъщност в тази област?*

Проф. И. Илчев: Науката и образованието си личат много ясно. Бях правил едно сравнение – случайно бях попаднал на него. В многобройните правителства на Тодор Живков, когато се изброяват министрите, министърът на образованието стои обикновено на трето място. Значи министър-председател, министър на външните работи, министър на образованието. След 1989 г. министърът на образованието отново е на трето място, но отзад напред. Така че мисля, че това в рамките на шегата доказва достатъчно ясно какво е положението и мястото на науката и образованието. За съжаление проблемите са сериозни. Проблемите на образованието, както и успехите на образованието като правило, се движат около десетилетие–десетилетие и половина – две десетилетия, след като бъдат направени инвестиции в него.

Политиците, които са бързотечни фигури, мимолетни фигури като правило, които се интересуват от това дали ще ги изберат на следващите избори, а не от това какво ще стане след петнадесет години, загърбват сериозните проблеми на образованието. Просто то пострада от общата тенденция, което в България се случва не за първи път. Случвало се е и след Освобождението, и след Втората световна война, и след 1989 г. се случи за трети път – в безкритичното възприемане на чужди модели. Безкритично имам предвид, защото част от тези модели могат да бъдат възприети, но трябва да се пречупят по някакъв начин. За съжаление при нас се прокламира както е след Девети септември, ето това е моделът на великата съветска страна, в образованието, което трябва да се приложи. Бум, Университетът се разрушава в края на 40-те и началото на 50-те години. От отделните му факултети се правят нови университети, институти на БАН и така нататък. Наука се прави в БАН, няма да се прави в университета. Университетите трябва да са подготвили преподавателите. След 1989 г. виждате махалото, така че това пречи изключително много, пречи това, че има един интересен парадокс. В края на XIX и началото на XX век, когато науката и образованието са относително евтини, българската държава влага в пъти повече средства в науката и образованието, отколкото в края на XX и началото на XXI век, когато и науката, и образованието изискват огромни финансови средства. Т.е. ние някак си на практика я затваряме ножицата. Безрезултатно и в момента трудно се очаква, изключително трудно, някакви значими резултати на нашата наука. Защото в наше време за значителни резултати на науката са нужни огромни инвестиции. Има една тенденция още от края на 90-те години, значи вече петнадесет години е тази тенденция: държавата много охотно прехвърля грижата за науката и образованието на европейски фондове. Проекти, европейски проекти, ние сме много добри в обучението на проекти. Но проблемът е, че европейските проекти изхождат от реалността като правило на няколко големи европейски държави. Аз винаги съм давал един много прост пример. Няма проблем да намериш пари, но за проект да кажем за областта на интеграцията, никакъв проблем няма. Огромен проблем има да намериш пари примерно за проект, който да изследва народностното чувство на българите в Западните покрайнини. Или проект, който трябва да работи по изчистването на българския език от чуждици. Т.е. приоритетите на европейската проектна програма не съвпадат с българските национални проекти и би следвало нашата държава да не забравя целево финансиране на това, което ни интересува нас като нация. А това не се случва или поне не се случва в степента, в която би трябвало да се случва. За момента няма сериозни признаци за движения в тази насока. Така че ще видим.

Д-р Е. Игнатова: *Вие самият как бихте описали най-лаконично себе си като личност?*

Проф. И. Илчев: Трудно ми е да се опиша само като личност. Човек обикновено има една представа за себе си, другите имат съвсем различна за него. Както казваше Жельо Желев в неговата книга „Човекът и неговите личности“, личностите са различни в зависимост от социалната обстановка. Когато бях войник, имах един ужасяващ заместник-командир, когото мразехме до дъното на душата си. Няколко години, след като бях завършил и студентството си, случайно се запознах с човек, който познаваше този военен и казваше, че той е такъв очарователен и обаятелен човек, така хубаво свири на китара, сърце е на компанията. Така че по различен начин в различна обстановка. Аз примерно смятах себе си си за весел, усмихнат човек, винаги в добро настроение. Тук, след няколко години работа в администрацията на Софийския университет, когато хората започнаха малко да се отпускат с

мен, се оказа, че тяхната представа за мен въобще не е такава. По-скоро представата е за човек, който е много суров, непримирим до жестокост понякога. Така че това са различни неща, трудно ми е да се охарактеризирам като личност.

Д-р Е. Игнатова: *Имате ли хобита, с които така да се отпускате в малкото време, което ви остава?*

Проф. И. Илчев: Хобитата... аз винаги съм казвал, че съм щастлив, че цял живот съм изкарвал прехраната си от хобитата си.

Д-р Е. Игнатова: *Да, тази мисъл: „Намери работа, която да ти харесва, за да не работиш и един ден през живота си“.*

Проф. И. Илчев: Точно така. Никога не ми е тежало това, с което се занимавам. През последните няколко години ми натежават административните задължения, но историята винаги е била моето хоби. Аз не я възприемам по начина, по който обикновено се възприема. Някак си повечето историци, когато говорят, разбират документите, архивите, в най-добрия случай вестниците. Моята представа е много по-различна. Аз охотно използвам в моите занимания историята в най-различни неща. Първо, широко черпя от литературата, художествената литература, от изкуството, представите на художниците, много се интересувам от популярната литература, защото интелигенцията, една малка част от обществото, чете книгите, които остават в поколенията. На практика огромно мнозинство чете, ако мога така да се изразя, чалга литература. Затова аз работя с песнопойки, със стихосбирки, с патриотични песни, поезия, виждам какви са детските стихотворения, как се възпитават децата. Винаги съм се интересувал от визуалния образ на литературата, как се визуализира историята, интересувам се от аудиоисторията, историята в телевизията сега. Много е свързана, според мен, историята с географията. Преди години изпитвах много дълго студентите – по 40–50 минути беше нормално да изпитвам един студент. На един от изпитите, беше късен зимен следобед, имаше много момичета и момчета и когато разбрах, че са географи, започнах така: въпрос по история, въпрос по география, въпрос по история. И накрая остана предпоследното момиче, изпитах я. И за да не изпитвам сам последната студентка, помолих я да остане, докато изпитаме колежката ѝ, изпитах я, писах и добър 4, след което си тръгнах и аз. И излизайки навън, им споделих, че и аз навремето съм имал желание да следвам география, но съм се отказал. И последната изпитана съвсем искрено възкликна: „Късмет са извадили географите!“ Така че това е, което исках да кажа. За мен историята е по-широко понятие.

Д-р Е. Игнатова: *Според вас какво може и какво трябва да се направи, за да се издигне социалната роля и признание на българския учен, за да се подобри и неговият морален и социален статус, защото днешната обстановка поставя българския учен в среда, където той дори да иска, много рядко получава възможност да се развива?*

Проф. И. Илчев: Е не, не е точно така. Не бих казал. Аз не съм привърженик на апокалиптичните истории, на мрънкането, на оплакването, на вайкането. Ние българите в общи линии живеем, въпреки че не сме особено трудолюбиви, нито разполагаме с особено богатство, живеем на нивото на горните 20% от населението на Земята. Не е толкова зле за държава като нашата. Така че да не се вайкаме толкова. После този, който работи при нас, особено през последните 15–20 години, има възможности. В момента бих казал, че 75% от научните проекти в Университета

се правят от 15% от преподавателите. А останалите 25% се правят от останалите 85% от преподавателите и тези, които работят по проектите, пътуват, публикуват, имената им са известни и са цитирани в международни статии, получават материално признание. Това, че липсва държавна политика за подкрепа на тези хора, е вече безспорно. И веднага мога да дам пример с Ирландия, която преди 25 години направи държавна политика в подкрепа на учителите си и това рязко увеличи, първо, образователното ниво на учителите, а това моментално рефлектира върху рязко повишаване на стандарта на цялото ирландско общество. Когато англичаните дават самостоятелност на Сингапур, министър-председателят събира при себе си водачите на най-крупния бизнес и им дава един месец срок да направят програма за бъдеща и независима държава – в каква област би трябвало да инвестира, за да има най-голям резултат от инвестициите. И бизнесмените, и държавните служители след месец донасят препоръките си и основната им препоръка е, че трябва да се инвестира в образованието и в науката. Знаете какъв е резултатът! Сингапур е една от високо развитите държави, но министър-председателят отдава целия си съзнателен живот – 59-те години до смъртта си, за да изпълни тази препоръка. Същият процес се развива в Южна Корея. През 60-те години жизненият стандарт в Южна Корея е много по-нисък от този в България. Благодарение обаче на политиката, насочена към подкрепа на образованието и науката, виждаме докъде стигат днес. По същия път тръгват в момента Малайзия, Индонезия, между другото по същия път върви в момента Русия. Така че аз очаквам, че там ще се случат много неща след двадесет години, ако успеят, разбира се, да разрешат политическите си конфликти. Но те в момента влагат огромни средства в науката и в личното образование.

Д-р Е. Игнатова: *И един последен въпрос: какво е отношението ви и мнението ви за младите хора в България? Кое е това, което ви води и какво пожелание бихте отправили вие към тях?*

Проф. И. Илчев: Младите хора живеят в друга обстановка, в сравнение с тази, в която сме живели. За съжаление те са подложени на една пропаганда, непрестанна пропаганда, която ме убеждава че техният личен индивидуален материален интерес е основен. Дори в един от националните рейтинги на Университета миналата година акцентът беше сложен върху това възпитаници на кой университет започват работа с най-висока първоначална заплата. И аз казах, че това не засяга обществото при държавните университети. При частните – да. Но при държавните университети аргументът трябва да бъде: след като обществото е вложило пари в държавния университет, къде е най-голямата полза от инвестицията. А това, че младият човек взима заплата, то е хубаво, разбира се, но е второстепенно, то има значение за него. В крайна сметка би трябвало да се разбере, че навсякъде дори във високо индивидуалистични държави като Съединените щати, груповите усилия са като общество.

Д-р Е. Игнатова: *Както се казва „Сговорна дружина, планина повдига“, благодаря ви за това интервю, професор Илчев.*

Проф. И. Илчев: И аз благодаря.

АКАД. АЗАРЯ ПОЛИКАРОВ: ЩЯХ ДА ПОСТИГНА ПОВЕЧЕ, АКО СЕ БЯХ РОДИЛ В ДРУГА СТРАНА (1995)

Акад. Азаря Поликаров (1921–2000) е роден в София. Завършва Московския държавен университет, като след дипломирането си работи дълги години в Института по философия, създавайки всъщност направление „Методология на познанието и история на науката“, името му трайно се свързва с т.нар. дивергентно-конвергентен метод за решаване на научни проблеми. По-късно професионалният му път се свързва с Центъра за научна информация при БАН (Централна библиотека), на който е бил директор. От 1967 до 1970 г. е главен специалист по философия в централата на ЮНЕСКО в Париж. Работил е в периода 1971–1973 г. в университетите на Бостън и Питсбърг. През 1966 г. е избран за член-кореспондент, а от 1984 г. е академик. Изнася лекции в университетите в Лайпциг и в Берлин (1956–1962), а след промените у нас – в Славян-

ския университет и в Нов български университет. Бил е депутат в Седмото Велико народно събрание (1990–1991) от квотата на БСП. Сред най-известните му книги са „Увод в теорията на относителността“ (1941), „Относителност и кванти“ (1963), „Физиката на XX век“ (1977), „Очерци по методология на науката“ (1981), „Ориентиране в методология на науката“ (1987), „Научни революции и прогрес“ (1993), „Революции във физиката“ (1996).

Доц. д-р Ерика Лазарова: Академик Поликаров, вие имате щастливата творческа съдба да станете член-кореспондент на 46 години. Това е рядкост за България. Как оценявате трудностите и успехите по вашия път? Как преминаха първите ви години в професията, какви са етапите на вашата творческа биография до днешния момент, когато за 1995 година сте обявен за мъж на годината?

Акад. Азаря Поликаров: Ха-ха! Всичко знаете.

Доц. Е. Лазарова: Във века на информацията това е необходимо.

Акад. А. Поликаров: Така, значи да разбием вашия въпрос на подвъпроси. Така беше: 1) Нещо за себе си, и 2) Моите преживявания в Академията.

Доц. Е. Лазарова: Най-напред разкажете нещо за вашата биография и дали оценявате като щастлив или относително щастлив вашия творчески труд.

Акад. А. Поликаров: Ами да започнем от рождената дата. В 1921 година съм роден – през октомври, в София. Завършил съм в София Механо-електротехническо училище, след което в България през тези години (1941–1944) няхах възможност да следвам. Ставаше въпрос даже дали ще съществувам физически. От 1946 година следвах в МГУ (Московски държавен университет) – във Физическия факултет. Завърших го през 1951 година и когато се завърнах в България, това беше едно от още много благоприятните за мен положения, когато Академията търсеше научни сътрудници и аз бях един от първите в новосъздалия се през 1952 г. Философски институт. Там постъпих някъде, мисля, около април 1952 г. и някъде през април или май 1992 г. се пенсионирах в Академията. 40 години вярна служба. И в този период, значи, съм минал, така да се каже, цялата история на Академията и цялото катерене по научните стълбици – от научен сътрудник (тогава се наричаше младши научен сътрудник) до член на Академията през 1984 г. Сега, дали съм доволен от научната си дейност? Аз мисля, че е присъщо на научните дейци винаги да са недоволни. Колкото и да направят, те да смятат, че трябва да направят още. Това е една област, в която не настъпва задоволяване. Ако настъпваше, би трябвало големите учени, които получават Нобелови премии, след това да не се занимават повече с наука. Но те продължават с надежда, че ще допринесат още нещо. Ако използваме израза на един голям учен: „Направих каквото можах, нека другите да го направят по-добре“. Става въпрос, че всеки творец работи при дадени условия, дадени начални условия, и при тези условия именно може да се изяви по определен начин. Предполага се или може да се екстраполира, че при по-добри условия би дал повече. Сега, нашите условия си ги познаваме – те са скромни. По-специално областта, в която работих, и мога да кажа, че съм пионер, т.е. първият, който се залови да работи по така наречената философия на науката или методология на науката – една област, за която даже такъв крупен философ на науката като Райхенбах смяташе, че тя няма големи перспективи на развитие, че може би има единични автори в целия свят. Докато се оказа, че в САЩ започват, в Англия, в Австралия, в Канада се създадоха катедри във всички учебни заведения и вече тази област наброява стотици, а може би и хиляди специалисти, издават се специализирани списания. Но, разбира се, новите неща, новите процеси в света не достигат бързо до нас. Както казах, аз започнах в тази област не защото беше модна или просто защото ме привличаха тези въпроси, но впоследствие, за мое удовлетворение, се създаде цяла група в тази област – не искам да употребявам думата школа, и така, сега България заема пропорционално почетно място в тази област – както със свои специалисти, които участват – или участваха, поне доскоро, в международни конгреси, участват в международни списания. Но освен в България аз имам и цяла група, подготвени от мене млади хора в Германия – в Лайпциг, в Берлин, където бях преподавател или гостуващ професор няколко години. Там с голям замах се създаде такава специализирана катедра и се приеха още през първата година 30 аспиранта, следващата още – и така, с бързи темпове, се набраха между 150 и повече души, които и досега смятат, по немска традиция, че съм им баща на доктората – Doktor Vater. Това е втората група от подготвени от мене хора, които се изяха много добре. Разбира се, те отдавна са професори, завеждащи катедри. Един от моите аспиранти е академик (преди мен стана академик).

Доц. Е. Лазарова: *Значи ученикът надминава учителя – няма по-голямо удовлетворение от това, мисля, макар че не съм сигурна, че ви е надминал. Вие сте учен с европейска известност.*

Акад. А. Поликаров: Стана това. Между другото показателно е, че в ГДР по-бързо, по-интензивно създаваха кадрите и по-бързо ги издигаха. Разбира се, аз имам основание да съм доволен от тази своя работа, която остави трайни следи. Трябва да кажа, че в Германия съществува не само терминът *Doktor Vater*, но си има традиция на уважение към ръководителя на докторанта. Тя датира от векове. Още Ломоносов казва, че той не е съгласен със своя учител в Германия, но не иска да го критикува, защото му е бил учител. Има си някакви етични норми. Та тези хора и досега се смятат за мои ученици – станали са учени благодарение на ръководството, на насоката, която съм им дал, и смятат, че това е резултат от моята дейност в тези условия, с които съм разполагал.

Доц. Е. Лазарова: *Голямо удовлетворение е да знаеш, че имаш толкова ученици и в България, и в чужбина.*

Акад. А. Поликаров: Но трябва да ви кажа, че ако бих имал условията, каквито имаха учените в отделни години на Запад, но може би само така си мисля, бих направил повече. Защото жаждата ми – да проучвам какво е направено, е неизчерпаема. А в България възможностите да се добираш до съответната литература са ограничени, а напоследък – съвсем ограничени. Но независимо от това, мисля, че най-добросъвестно съм проучвал световната литература поне на 3–4–5 езика и съм го отразил добросъвестно в своите работи. Може би, и затова съм станал и по-известен между колегите в света, които са били доволни да видят, че техните работи са отчетени, че се е държало сметка за тях. Пък и аз мога да кажа, че и те са ме цитирали много добросъвестно. В западни издания имам около 200 цитирания, почти толкова, колкото и в наши. Става въпрос за България, Русия и другите славянски страни, където нещата са били по-достъпни, написани на славянски езици. Мои публикации са излизали общо на 15 езика, извън българския. Така че и на Запад, и на Изток съм бил цитиран горе-долу в еднаква степен.

Доц. Е. Лазарова: *Но онова, което вие направихте, популяризирайки, в най-хубавия смисъл на думата, постиженията на западната наука и наукознанието в частност, даже за нас, вашите следовници-ученици, е един голям прозорец към света, към отвореното общество. В този смисъл книгите ви от последните години направиха една малка революция с представите за научните и културните парадигми. Искам да ви върна чрез понятието научна парадигма към първите години от развитието на т.нар. марксистка философия у нас. Каква беше атмосферата, когато станяхте младши научен сътрудник във Философския институт? Какви бяха конфликтите, в които се раждаше истината? Какво сте запомнили, какво ви е боляло като младши научен сътрудник и не бихте препоръчали да се повтаря в новите условия?*

Акад. А. Поликаров: Ами хубав беше самият замисъл да се създадат научни институти към БАН, в които да се съберат хора с еднородни или близки интереси, които да си обсъждат работите и по този начин да си помагат, да се усъвършенстват. Всичко това, поне като замисъл, беше добро, много добро. Като изпълнение, разбира се, винаги отстъпваме от добрите идеи, но, така или иначе този институт даде своето, като събра постепенно няколко души, някои от които се изяха добре; други, които продължиха като преподаватели друга дейност. Но какво още може да се каже? Първо, тогава още нямаше това явление, може би и в света го нямаше, а и

у нас – масовизиране на науката. Цялата Академия правеше общите си събрания в големия салон на БАН, където сега не може да се побере даже представителна част. Това имаше плюсове и минуси като правило. По-малкият брой научни сътрудници дава възможност за по-широк диапазон на изследователската дейност. Големият им брой неизбежно стеснява областта – всеки става много тесен специалист. Много допринася според мен и поне за себе си мога да твърдя това, че аз паралелно бях и преподавател в Софийския университет. Чисто изследователска работа без преподавателска работа мисля, че прави изследователя малко стерилен.

Доц. Е. Лазарова: *Много интересно положение, трябва да го имаме предвид.*

Акад. А. Поликаров: Да, много от идеите са били свързани с лекционната дейност, защото тук (едно малко отклонение ще направя) за мен научната дейност, и специално философията, е нещо, което, ако го сравним с физиологически процес, е като преживяване. Едни животни си ядат храната и свършват с това. Има други животни, които я преживят. Според мен, философът повече прилича на животните от втория вид – той преживя, той осмисля това, което е направил. Обикновеният учен е прагматик – той прави наука и самият той става философ, когато се замисля върху това, което е направил, когато се връща към проблема за обосноваването, за принципите и т.н. Както Маркс казва: „В науката първо се строят въздушните замъци, после се строят основите“. Така че философът, философски мислещият учен е оня, който, след като е направил нещо в областта на въздушните замъци, се връща към това да осмисли направеното. Когато аз се опитах да осмислям моите лекции, възникнаха т. нар. фундаментални въпроси и една част от моите първи публикации бяха именно свързани с осмисляне. Те имаха характер на принос, но се отнасяха до един материал, който всеки лектор би изнесъл, но за едни това е даденост, това е така, а за други възникват въпроси, които ни връщат към основите. Това се нарича на западни езици ретроградна дейност, но на български има двусмислено значение. Тя е ретроспективна дейност и има също така значение за развитието на науката, която като върви напред, се връща и назад; и в този поне двумерен модел се доизясняват въпроси. Понякога това връщане води до много важни принципиални, епохални постижения. В по-скромни случаи води до уточняване, развиване и доразработване на въпроса. Между другото, аз смятам, че главната дейност на съвременния учен е разработването. Вече не сме в епохата на откритията, т.е. открития се правят, но това са единични неща. Двумилионната армия от учени в света не прави открития. Тя главно разработва въпросите...

Доц. Е. Лазарова: *Става въпрос за иновациите като интерпретация и интерпретациите като иновации?*

Акад. А. Поликаров: Да, главно се разработва сега. Откритията се направени в една друга епоха. Нютон открил нещо, след това друг голям учен открил нещо, но науката не се състои само от такива епохални открития. За открития дават Нобелови награди, но нобеловите носители са единици, а хилядната и милионната армия от учени главно се занимава с разработки. И в тази разработка, аз смятам, че лекционната дейност дава стимули, дава поводи да се обсъждат, разработват и доизкусуряват някои въпроси.

Доц. Е. Лазарова: *А не бяха ли понякога научните институти мястото, където може да преживееш кариерата си по-спокойничко, без излишно натоварване – не за всички, разбира се?*

Акад. А. Поликаров: Вашият въпрос е риторичен. Ясно е, че така беше, но трябва да ви кажа, че интересът към научните институти като спокойни местенца за ранно пенсиониране на млади хора – този период настъпи по-късно, когато малко подобриха материалните условия на научните дейци и почна напливът от дъщери и синове на видни дейци – държавни, партийни и пр., които гледаха да настанят челядта си така, на топло място. Но това също беше временно, защото след това пак се появиха по-апетитни места – по посолства и т.н. Имаше един период, в който научната дейност се смяташе за поприще, където може да живееш години наред, да си получаваш заплатите, пък никой не те пита и не се придирия доколко и каква работа си свършил.

Доц. Е. Лазарова: *Но пък беше престижно: научен сътрудник, стари научен сътрудник, но такива научни сътрудници не създадоха школа. Въобще смятате ли, че в България, с малки изключения, може да се говори за научни школи...*

Акад. А. Поликаров: Школите изобщо са изключение и в световен мащаб – в такъв един тесен или дословен смисъл. В България, по принцип, според мене, е почти невъзможно да се създава школа, защото българският научен работник, начинаещ, всеки си тегли, така да се каже, към себе си. И аз мога да направя едно сравнение между аспирантите, които имах в Германия, и аспирантите, които имах в България. В Германия работех прекрасно с тези хора, защото те идваха при мен – аз им предлагаш темата, ориентирах ги какво да четат, как да четат, как да работят и те стриктно изпълняваха и не губеха от това. В България ще спомена за най-типичния случай, имах един аспирант, на който му казах: „Абе, почни така. Почни да пишеш първата глава“. – „Не – вика, – аз ще почна другояче. Не, аз първо цялото ще си го премисля и така“. – „Направи това!“ – „Не, аз не мисля така“ – отвръща. Той, разбира се, отпадна като аспирант, защото нищо не свърши, защото имаше идеи как да го направи, преди да има опит как се прави. В България много трудно се създава колектив – аз имам в предвид и опита на мои приятели, които цял живот залагаха да правят колектив и изпитваха само разочарование. Трудно, защото у нас полето е обширно, хората са малко и всеки гледа да си вземе един периметър, където да няма втори, който да работи в тази област, да се чувства сам, без конкуренти, което, разбира се, има обратна, отрицателна страна – сам човек трудно може да направи нещо без колектив. За мен беше много полезен периодът, когато бях в Германия и имах десетки аспиранти около себе си, част от които ръководих непосредствено. Аз им давах идеите, но и те ме обогатяваха със своите конкретни вече навлизания в съответните проблеми. Така че в колектив се работи добре, стига този колектив да е съгласуван, да има характер на оркестър, а не всеки да си свири за себе си.

Доц. Е. Лазарова: *А какви трябва да бъдат социално-психологическите условия в един колектив, за да може да се подпомага науката и всеки един от младите и следващите поколения да се реализират пълноценно?*

Акад. А. Поликаров: Трябва, преди всичко, да има научна атмосфера, т.е. да доминират научни интереси – не лични такива, да има научна етика, т.е. главната цел на всеки е да прави нещо. И в институти, където има сериозна проблематика и сериозно отношение към проблематиката, обикновено личните отношения и специално дразгите остават на заден план. Там, където няма сериозна проблематика и където интересът не е главно собствено научен, има непрекъснати безплодни

борби. Тук, в науката, амбицията трябва да е в това какво ще направиш, а не в изкачване по някаква стълбица. Но у нас като че ли второто играе много съществена роля. То се прояви по-специално в закона „Панев“. Едни хора да се ограничат да не заемат научни ръководни длъжности. Аз мисля, че това трябва да е последна грижа на един учен и даже той трябва да бяга от научни длъжности. Има такива наши, много сериозни учени, които са имали възможност да заемат някакво място в йерархията на Академията, но решително са отказвали. Такъв е академик Иван Тодоров и смятам, че това е характерно за всеки учен, който иска да прави наука, а не да бъде председател, подпредседател, секретар, завеждащ и т.н. Това е последната грижа, но фактът, че се създаде цял закон, за да се ограничи някои да не бъдат – като ограничение, а аз го схващам като привилегия, началници, това говори, че у нас на преден план са интересите кой да е завеждащ, кой да е член на съвет, кой да е такъв, кой да е онакъв, а не, така да се каже, основната грижа кой какво е направил и какво ще остави в края на краищата.

Доц. Е. Лазарова: *Вашиите думи ми напомнят едно шеговито изказване на професор Ради Радев (тогава доцент, а аз бях студентка) при повишението на неговия шеф: „Ами в науката е като в армията – на всеки няколко години получаваши съответната нашивка“. Т.е. в този случай на първо място е кариерата, на второ – науката. Но тъй като в модерното наукознание е много актуален проблемът за типа на учения все пак какъв според вас трябва да е истинският учен?*

Акад. А. Поликаров: Аз имах един преподавател в Москва по теоретична механика, много интересен човек, проф. Винаков, който казваше така: „Ако трябва да се съобразяваме с всички изисквания за един университетски преподавател – подчертаваше той, макар сам да беше блестящ преподавател, – трябва да си вземем шапката и да си отидем“. Т.е. изискванията са много и големи – допълваше той, но поне трябва да знаем към какво да се стремим. Сега аз ще перефразирам това за научната работа. Изискванията са много и много сериозни, и неограничени, и ако така да се каже, сме прекалено взискателни към себе си, трябва да си вземем шапките и да си отидем, но поне трябва да знаем към какво да се стремим, защото в тези изисквания влиза преди всичко една много сериозна подготовка, в това число и езикова. Лично аз мога да кажа, че десетина години от живота си съм посветил на изучаване на чужди езици.

Доц. Е. Лазарова: *Това е рискът да се родиш в малка страна – конвертируем език...*

Акад. А. Поликаров: Ако бях приел стратегията на някои наши колеги, които не отделиха време за езици, можех да дам, да кажем, още поне пет книги повече, но с по-беден материал. Така че, първо, се изисква много време и усилия да се изучат езиците, да се усвоят модерни методи, да се разшири общата култура. Може да работиш в една област, но много помага на колко още сродни дисциплини можеш да се опреш и в каква степен. Така, че изискванията са много и, както казваше Иван Петрович Павлов, един живот не стига. И два живота не стигат, но поне да сме честни спрямо себе си да се стремим да правим това по най-добросъвестен начин.

Доц. Е. Лазарова: *А вие как избиряхте своите сътрудници, своите аспиранти? Съществува един популярен виц. Приписват го на Едисон – когато го попитали какъв сътрудник предпочита, той казал: „Работлив и търпелив, защото умен и*

работлив се среща рядко“. За съжаление са рядкост и мързеливите, и умните, но той казва: „Пък по-голяма напаст от тях и работлив няма“...

Акад. А. Поликаров: Аз не съм прилагал чак такава обмислена стратегия, но, първо, за разлика от другите секции във Философския институт, където аз работих двадесет години и където от самия първи ден бях завеждащ секция по „Философия и естествознание“, през тези двадесет години тази секция беше най-малобройната. Другите секции се стараеха да ги масовизират. Аз нямах, пък и не се стараех да направя калабалък, но когато се оказваше някой човек, който виждах, че има данни, правех всичко възможно да го вземем в института. Моята секция нарастваше най-бавно, но мисля, че най-качествено. В края на краищата ние бяхме четирима души, но всички си имаха тегло. Един от тях беше Сава Петров – безспорен авторитет в нашата философия, цитиран доста много у нас и извън страната. Талантлив работник беше Георги Братоев, мой пръв сътрудник и аспирант, но за съжаление той умря млад, а Стоян Николов, който също бе един амбициозен човек, като философ, вече научен сътрудник, се записа студент и завърши специалност „Химия“, осъзнал, че трябва да стъпи на здрава почва (и той почина). Така, че бяхме няколко души, но мисля, че всеки един от тях оправда напълно своето място в науката.

Доц. Е. Лазарова: *Прекрасно е да си свидетел на такава толерантност! Известно е, че Сава Петров е един от нашите най-умни и уважавани философи. Известно е също, че сте имали и някои принципни несъгласия като колеги, като научни дейци. Какво е мястото на дискусиите в научния живот и защо понякога на нашия научен фронт точно етиката и толерантността се губят?*

Акад. А. Поликаров: Това ми напомня един епизод от първата студентска година в Ленинград, когато с голяма изненада и учудване разбрах, че двама видни учени – професори в университета, полимеризирали ожесточено. След една дълга дискусия излязоха заедно и в най-приятелски отношения. Тогава, с моите ограничени представи, това ми се стори необикновено. Но впоследствие разбрах, че това би трябвало да е съвсем естествено и нормално отношение. Ние говорим не за личности и за становища, а за някаква теза с аргументи. Това съвсем не може да бъде разделителна линия, а напротив, това трябва да ни обедини около общи интереси. И даже ще ви кажа, че когато за първи път участвах през 1957 г. във Варшава на среща на известни философи от Международния институт по философия (това е нещо като Международна академия) и когато аз влязох в полемика с някои от известните авторитети (тогава бях най-младият там или поне един от тримата най-млади участници и не бях член на тази престижна организация!), уважението към мен видимо нарастна. Предварително не го направих с такава цел, но резултатът беше такъв. Хората уважават тези, които спорят с тях, и трябва да ви кажа, че те се отнасяха почти пренебрежително към онези, които им угодничеха и показваха сервилно отношение. Такова според мен трябва да е отношението в науката.

Доц. Е. Лазарова: *Но това е типично само за големите учени, въобще за големите личности. Доколко дискусиите са показател за демократичните процеси в една наука и за кои провеждани дискусии в българския научен фронт както в областта на философията, така и в областта на физиката вие можете да ни припомните сега?*

Акад. А. Поликаров: Когато се завърнах тук, след като се дипломирах в Мос-

ковския университет, ми се наложи (това не беше моя инициатива, но ме притиснаха с аргумента: „Ние те пратихме да следваш, сега ти трябва...“) да напиша критична статия за влиянието на физическия идеализъм в нашата физика. Написах я с голяма неохота, както и да е, но тя събуди такива страсти, такава опозиция, че просто се изумих. Защо се получи така? Според мен естествената реакция би трябвало да бъде: „Е, добре, ние сме физици, не сме философи. Може да сме допуснали грешка във философията. Край“. Но реакцията беше: „Ние разбираме философията по-добре от философите, ние сме правите, не те“. Може би тук се налагаше един нов елемент, понеже тогава зад всяка критика се криеше опасност от някакви организационни изводи, намесваха се кариеристични стремежи. Някои хора с високо положение в науката, с административно високо положение, сметнаха, че това е атака, която цели да ги дискредитира и зад която стоят някакви боричкания, но за мое щастие, те се убедиха впоследствие, че аз не съм оръдие на никого, че няма такъв елемент и постепенно тези неща се преодоляха. Кратки отговори ли да давам?

Доц. Е. Лазарова: *Не, не. Това е важно за историята на науката. И детайлите са даже още още по-интересни.*

Акад. А. Поликаров, Науката се нуждае от философски поглед – вместо да бъде наблюдавана от птичи поглед и хората трябва да знаят за тези дискусии и за разсъжденията на различните автори. Дискусиите не са самоцел, не са основната тема на науката, но те са много важен елемент, т.е. в науката си има, така да се каже, вродена многозначност. Пътят към истината, даже когато истината е една, не е един. Да не говорим, че често пъти няма една истина, а има набор от възможности. Науката, като правило, се движи от възможното към действителното. Това е опростена схема, че ние отразяваме действителността, както отразяваме зрително, да кажем, къщата отсреща. Науката строи скеле, строи модели и чрез възможностите се доближава до реалното. Тази многозначност или множественост на възможното определя и дискусиите между различните становища за една или друга възможност. Много важно е също дискусията да се води нормално, само с научни средства, фактически и логически. Но това е изкуство, това е въпрос на атмосфера, ако щете отчасти въпрос на темперамент на участващите в дискусията. Малко дискусии могат да се посочат като образцови. Обикновено се намесват лични елементи, пристрастия и т.н. Аз даже бях понамислил един афоризъм, че не дискусията води до истината, а в дискусията се раздвоява истината. Но не в спора се ражда истината, а около истината се зараждат споровете. Но, разбира се, може да се кажат много неща как трябва да се води една дискусия и още повече примери да се дадат как тя да не се води. Какъв е изводът? Един голям учен, който има много резултати, не се бои, че един резултат ще се постави под въпрос или даже ще се опровергае. Даже и в опровержението той има принос, че е дал база, на която да се изследва въпросът по-нататък. Но ако този учен или философ има само един-единствен резултат и вие решите да го опровергавате, ами, че той ще ви извади очите, защото за него това е въпросът: да бъде или да не бъде. Много важно е какво е нивото, на което се дискутира, на което се полемизира и с каква цел. Хората трябва да са убедени, че нямаш други мотиви, освен да се каже някаква истина, но така, разбира се, както я вижда даден човек. Той не е монополист на тази истина.

Доц. Е. Лазарова: *И никой не е монополист...*

Акад. А. Поликаров: Трябва да ви кажа, от моя опит, че аз съм бил възискателен към колеги, ученици и прочее и в тази възискателност са се създали, общо взето, много добри отношения, защото хората са се убедили, че аз съм ги критикувал не с някакви субективни намерения. С един-единствен типичен случай, който прави изключение, където се развалиха отношенията ни, където това се прие много болезнено, тъкмо защото там нямаше толерантност и всички удари понесох аз...

Доц. Е. Лазарова: *От история на науката знам, че има епохи, етапи в последните десетилетия, когато дискусиите са били на мода. Лично аз си спомням много добре това, което съм чела за дискусиите през 80-те години между обществениците и приложниците в сферата на естетиката. Кои дискусии във вашата област бихте посочили вие като определящи духа на времето, поне за момента, и нямаха ли те доста формален характер, доколкото се развиваха под общата парадигма на една единствена линия на единствената правилна система на ортодоксалния марксизъм?*

Акад. А. Поликаров: В това, което казвате, има голяма истина, но може да се направят и някои корекции. Първо да почна с корекциите. Марксизмът не е такова монолитно ортодоксално учение, за каквото най-често се възприема, защото в рамките на марксизма са възможни и са реализирани и са се реализирали различни концепции. И трябва да ви кажа, че аз с голяма изненада установих, когато попаднах на една книга на един швейцарски схоластик, показващ как са били възприемани догмите на Тома Аквински – както ние приемахме някои догми на нашите класици-марксиста. Та този швейцарски автор, Зайлер се казваше, прави обзор на дискусиите сред схоластиците по проблемите на естествознанието. Нямаме представа как точ в точ съвпадаха становищата на схоластиците с нашите. Т.е. едни застъпваха едно, други – друго и между тях се водиха спорове. Целият този дебел том беше един обзор на становищата и споровете в рамките на тази философия. Ако бях направил аналогичен том за споровете в рамките на нашата философия, щеше да се покаже, че има паралели. Въпросът е да се противопоставят становища и да има конфликти между гледните точки и веднага ще кажа, че у нас именно беше мода: дайте да дискутираме. То не става така с пожелание, защото щом други дискутират, дайте да дискутираме. Тези дискусии не възникваха органично от разработката на проблемите, от формирането на различни становища, от опита тези становища да се обосновават, защото всъщност една разумна дискусия винаги е – или би трябвало да бъде – дискусия за границата на валидност на едно становище. С други думи, научна дискусия има там, където има наука...Ето, сега видяхте, че на масата ми е последната книга на Попър, която сам той си е подготвил. Тя е сборник от негови работи – от 70-те години до годината на смъртта му – и това е, така да се каже, квинтесенцията на неговата философия, както той сам я е представил. И докато я четох, изпитах разочарование и съжаление за такъв голям мислител-философ на нашето време, който прекалява в последните си доклади, които са напечатани тук с едно прекалено опростяване, с именно едно тотално отричане на марксизма и на Маркс. Е, разбира се, той не е длъжен да го приема, но доводите му са просто смешни. Той е измислил една нова идея, че не съществува такова явление, наречено капитализъм. Значи няма критика на капитализма, защото няма капитализъм. А комунизъм е имало. За мен това е точно обратното. Комунизъм никой не претендира, че е имало. Това беше една утопична идея, но като реалност никой никога не е говорил, че е имало комунизъм. Ако изхождаме от това, че партиите са се наричали

комунистически и тук са злоупотребявали с името, защото нито Албанската, нито Полската, нито партията на ГДР имаха такъв характер. Те не бяха комунистически. Така че от името, от думата не можем да изхождаме. Но това отклонение направих в духа на това, че Маркс си е фигура, даже ако всичко сега се развива по друг начин и ако той е опроверган. Но той за една епоха си остава една голяма фигура.

Доц. Е. Лазарова: *Може ли да се каже, че прекаленото идеологизиране и от ляво, и от дясно, често е белег за липса на достатъчно научен талант и е характерно за по-слабите учени? Средки изключения като К. Попър, например...*

Акад. А. Поликаров: Естествено. Ето, Попър в идеологизирането стига до там да изкара, че най-големият философ, учен, общественник и прочие на нашата епоха е Чърчил. Чърчил е безспорно голяма фигура, има си историческо значение, но да се нарича и философ, да се казва, че е дал идеалното решение на обществените проблеми и прочие е недостойно за един представител на критичната философия като Попър. При всяко изсилване или на философски език да го кажем, при всяко хиперболизиране, при всяко абсолютизиране на нещо се стига до абсурд, абсурдът на крайните тези. И аз да ви кажа, че още от много ранна възраст съм много чувствителен в употребата на думата „само“. По изключение мога да я допусна, но като правило гледам да не се появява. Само едно схващане, само този, само това – няма само. В 99% от случаите нещата са по-сложни от „само“, изведем ли ги до „само“, до единствено вярното, тогава можем да преживеем най-големите разочарования, че нещата не са „само“, че винаги имаме работа със спектър.

Доц. Е. Лазарова: *До каква степен извъннаучните съображения са играли и още играят роля при оценката на един научен работник и неговите достойнства?*

Акад. А. Поликаров: Ами човек по начало е повече емоционално животно. Той плаща данък на емоции, на страсти, на настроения. И самото възпитание на рационалности е тежък процес. То е възпитание и самовъзпитание, тоест процес. Трудно е човек да се отърси от тези неща. И на най-големите учени са били свойствени някои прояви в този дух, но тенденцията е, разбира се, ученът да си остане учен, което може много просто да се изрази, че трябва нещата да се наричат със собствените им имена, но това просто изискване не е лесно изпълнимо. Когато нещо не е хубаво, не е хубаво. Аз, например, участвам в младежки фестивал, но не като младеж вече, а на правата, на които участваха и други учени като Опарин, Мол, взех участие в един такъв семинар във Финландия, в Хелзинки. По това време беше актуален един политически въпрос – Китай нахлува в Тибет. И партийната линия беше да се защитава, че Китай е прав. И аз си позволих тогава еретично да говоря пред дипломати, че това си е чиста проба агресия. Понеже човек не бива до там да бъде заслепен, та да говори догматично неща, които противоречат на едно трезво съждение. Както аз бях решително и против нахлуването на Съветския съюз и на другите съюзни армии в Чехословакия. Може би тогава аз бях в много благоприятна обстановка в Париж, където свободно можех да се възмущавам.

Доц. Е. Лазарова: *Значи не е имало донос, а тогава това е било доста често явление.*

Акад. А. Поликаров: Не се знае. Аз с късна дата се усетих кои ми прашаха там, за да ме подпитват. Но както и да е. Така че мога тук, ако е уместно да кажа,

че не съм, общо взето, от мъртвите риби, които са плували по течението на реката. Обикновено съм плувал срещу течението. Това оцеляване бих го обяснил с това, че аз си давах сметка за правилата на играта. Позволявал съм си повече от нормалното, но винаги съм се и ограничавал.

Доц. Е. Лазарова: *А интересно, ако бяхте имали възможността или този личен шанс фактически да се родите на Запад, смятате ли, че съвсем по друг начин бихте се реализирали?*

Акад. А. Поликаров: Разбира се. Между другото моят чичо, който беше заможен, беше ми обещал, че като завърша, понеже давах признаци на умно момче, ще ме изпрати в Англия да следвам. Но точно като завърших, му мина този мерак на чичо ми, парите му отидоха по дяволите и той не направи най-добрата си инвестиция. Така аз не отидох в Англия, загубих 5–6 години заради Закона за защита на държавата (като евреин) и започнах да следвам през 1946 г., вместо през 1940 г. И винаги съм смятал, че ако аз не бях имал този интервал, от мен можеше да стане нещо.

Доц. Е. Лазарова: *Много сте скромни...*

Акад. А. Поликаров: Не, ако искате в преносен смисъл, ако искате в буквален, но това са нещата от живота. Страдам, че не успях рано да попадна в един от най-добрите културни центрове тогава, когато бях в разгара на възможностите си. Защото аз на 19 години, завършвайки гимназия, публикувах първата си книга. И, трябва да ви кажа, че на Запад, като са чели мои биографии, най-много са се изумявали от този факт. Това, че имам 15 или 20 други книги (е, и други професори ги имат!), но никой от тях не е писал, не е публикувал книга, преди да е навършил 19 години.

Доц. Е. Лазарова: *Накрая ще ни разкажете ли за вашите увлечения и специално за вашата голяма любов – хуморът, понеже сред философската гилдия сте известен и с талантливите си каламбури и епиграми?*

Акад. А. Поликаров: Е, имам една готова книжка, но няма кой да я издаде, защото най-голямата шега на епохата е да си търсиш спонсор.

Доц. Е. Лазарова: *Аз ви пожелавам най-сърдечно да си намерите такъв и още много нови книги, и още нови срещи.*

Акад. А. Поликаров: По един стар български израз: „Спонсор е човек с много пари и малко акъл“.

Доц. Е. Лазарова: *Май някои научни работници днес ще предпочетат да се сменят – да имат много пари и малко акъл...*

Акад. А. Поликаров: Аз ви благодаря, че стимулирахте нашия разговор със сполучливи въпроси, на които сигурно можеше да се даде много по-оптимален отговор, но като всяко първо начинание предполагам, че нашата среща няма да е последна.

АКАД. АНГЕЛ БАЛЕВСКИ: БЪЛГАРСКИЯТ НАРОД НЕПРЕМЕННО ЩЕ СЕ ВЪЗДИГНЕ ОТНОВО (1997)

Акад. Ангел Балеvски (1910–1997) е световноизвестен български инженер и общественик. Роден е през 1910 г. в Троян. През 1929 г. завършва Трета софийска мъжка гимназия, а през 1934 г. – Немското висше техническо училище в Бърно, Чехословакия. Професионалната си дейност започва като неплатен стажант в Инженерната работилница в София. През 1945 г. става извънреден професор в Държавната политехника, където създава и ръководи Катедра „Механична технология и фабрична организация“. От 1947 г. е редовен професор, а по-късно дългогодишен ректор на Висшия машинно-електротехнически институт в София. През 1967 г. става основател и директор на Института по металознание и технология на металите на БАН. През 1955 г. е избран за член-кореспондент, а през 1967 г. за академик. Той е един от най-популярните и обичани председатели на БАН в периода 1968–1988 г., като през 1988 г. е избран за почетен председател на Академията. Бил е и заместник-председател на Държавния съвет на Народна република България (1971–1989). Работил е предимно в областта на технологията на металите. А. Балеvски е основоположник на българската научна школа по металознание и технология на металите. Прави сполучливи опити за конструиране на машина за горещо пресоване на цветни метали. Разработва оригинален метод за добиване на чугун от български суровини във въртяща се барабанна пещ. Автор е на десетки публикации, между които седем монографии и учебници. В последните години на живота си се отдава и на литературна дейност – публицистика, мемоаристика, поезия, като нова известност му спечелват книгите с размисли и анекдоти, разсъждения и афоризми: „Наука, човек, общество“, „Тревоги“, „Българиада“ и „Настроения“. Има много български и международни отличия, бил е член на международни научни дружества и престижни чуждестранни академии, но специално трябва да се отбележи градивната му роля като съпредседател на Международната академия на науките в Мюнхен (от 1988) и член на Съвета към Пъгуошките конференции за наука и световни проблеми (от 1971).

Доц. д-р Младен Цонев: *Академик Балеvски, когато излезе от печат вашата*

последна книга „Тревоги“, тя беше посрещната с много голям интерес от хората, които ви познават отдавна и които са съпричастни на всичко онова, което вие сте направили за развитието на науката у нас. Моят въпрос към вас сега е: „Вашите тревоги намаляха ли или се увеличиха и ще има ли нова книга „Тревоги 2“?“

Акад. Ангел Балевски: Тревогите ми положително се увеличиха и те се увеличават поради начина на живот, поради това, което става около нас, всичките. Увеличават се и от това, че на човек все му се иска да види добро, да види нещо хубаво, пък на мен ми остават много малко години и не знам кога ще свършат. Ще рече човек, че много песимистично говоря. Не, аз съм оптимист по природа, но в края на краищата, когато човек е на 87 години, трябва да знае кое какво е, къде е и как е, нали? Действително много съм тревожен, много ми е мъчно като гледам как страда този народ, а не го е заслужил. Преживял съм четири войни. Помня Балканската война. Бях мъничко момченце и един момент се е запечатал у мен: нося букет да посрещнем войниците, които се връщат през Балкана в Троян. След това помня Междусъюзническата война: вече като дойдоха румънците в Троян с автомобили. А Първата световна война бях ученик – голямо момче. След войната помня окупацията тук: автомобили „Рено“, французи, италианци, сенегалци. България – бита, покорена, но непобедена – една национална катастрофа, една голяма трагедия! Въздигна се нашият народ. Не знам повече дух ли имаше, какво ли? И в края на краищата аз разчитам и сега, че ще се въздигне. Но кога ще започне това, кога ще се сложи началото? Започне ли движението, положително ще бъде ускорително, ще вървим нагоре. Но трябва веднъж да се започне, да се опомни народът, да добие доверие в себе си. Защото най-страшното, което виждам сега и което най-много ме обезкуражава, е, че народът ни няма самочувствие. И като че ли не знам, и отвън и отвътре осъзнато, преднамерено или неосъзнато, от глупост, но се прави всичко, за да се убива това самочувствие. Цялото човечество боледува, но нашият народ е особено тежко болен. Но не мога да си представя, че човек, който е загрозен от смъртна опасност, ще лежи и ще дойде лекарят, за да пророкува: „Аха, ти си зле, ти ще умреш, ти няма да се излекуваш. За твоята болест няма лек“. Никой лекар не го прави това нещо – напротив, лекарите знаят, че организъмът сам се лекува и те трябва да му помогнат. Така е и с народите. Нашият народ сам ще се излекува, но лекарят е затова – да му помогне, а не да му внушава, че ще умре, че е неизлечимо болен. А у нас това се прави. Това мен страшно много ме огорчава и натъжава. Кой дава право на тия хора да се забавляват с тоя народ? Да се пророкуват такива чудеса и да им казват: „Ама трябва да се казва истината!“ Трябва да се казва истината действително, но тя трябва да се каже, за да може да се илюстрира чрез нея нещо, което дава надежда. Истината е също, че сме преживели много големи катастрофи и много големи трагедии. Ние изгубихме младежта през Първата световна война, след това огромна част от народа – от испанката, имаше такъв грип. Е, хубаво, въздигна се тоя народ и стана първият народ на Балканите без ничия помощ. Ние и тогаз бяхме много бедна страна. Ами сега? Даваме ли си сметка колко сме богати? Ние сме силно индустриализирана страна; ние сме страна, която винаги е разбирала от земеделско стопанство. Имаме прекрасна земя. Ние сме страна, която има един чудесен научно-технически потенциал. Интелект има този народ. Къде по-големи богатства от това? И всичко това се зарязва, руши се, пръска се. Навремето хората в черно робство са учили в чужбина и са се връщали тук, в страната, за да работят за този народ. Не са бягали в чужбина, въпреки че са имали тази възможност. И не

само това, ами са чувствали свой свещен дълг поне една-две години да учителстват. Това са възрожденците. Де го тоя възрожденски дух сега? Ако нашият народ добие самочувствие и стъпи на краката си и не му пречат хора, които трябва да го оправят, пък не могат, тоя народ ще се оправи много бърже. Той има сили за това. Аз дълбоко вярвам в него. Но колкото минава времето, толкоз повече духовно опада този народ, и морално, което е много тежко. Ние бяхме един етичен, морален народ; народ, на който можеше да се вярва, най-солидният народ на Балканите. Сега какво става? Тая морална разсипия – това е нещо, действително страшно. Втора такава книга? – Едва ли. Тази книга излезе по един особен начин – за моята 85-та годишнина. Един мой бивш студент, сега приятел, събрал другите и казал: „Абе, трябва – той ми вика „шефа“, – трябва за шефа да излезе нещо. Аз съм говорил с издателството той да напише нещо и да го издадат, аз ще платя!“ – Викам му: „Аз не пиша за себе си“. И така стана, че ми задаваха въпроси и отговарях. Така се появи тази книжка.

Доц. Мл. Цонев: *В нея вие говорите доста обширно за състоянието на българската наука. Аз бих ви помолил в тази обстановка да ни кажете как вие виждате ролята на БАН за спасяването на нацията, накъде да насочи своите усилия нашата Национална академия? Как тя би помогнала да излязат нашият народ, нашето общество от хаоса, както вие наричате днешното ни състояние в едно от интервютата? Говорите и за това, че ние сме се втурнали в този хаос със смелостта на незнанието. При мен възниква такъв въпрос: „Можеха ли българската наука и специално БАН, някои нейни звена, можеха да предвидят накъде отива общественото развитие и какъв ще бъде краят на едно такова общество, в което ние живеехме?“. Не смятате ли, че по ваше време, когато вие ръководехте Академията, се правеха много прогнози за развитието на България до 2000 година, до 2010 година? Как вие виждате ролята на науката? Може би сбъркахме някъде, когато ние предвиждахме съвсем друго развитие на нашата страна и на българската наука?*

Акад. А. Балевски: Безусловно! Всяко нещо се развива при определена обстановка. Измени ли се обстановката, посоката на развитието също се изменя, а някога спира завинаги или за известно време. Миналото беше съвсем друго, съвсем различно от сегашното. И тогава Академията си играеше своята роля. Нашата Академия е нещо особено, нещо съвсем различно от всички други академии и затова трябва да се третира по по-особен начин, като се зачита традицията. Ние въобще не зачитаме традицията. Ние никога не желаем да стъпим на това, което е било. Ние не се учим да се издигнем поне една глава по-нагоре. Ние винаги унищожаваме това, което е било, и започваме отначало. Чудото на българското Възраждане! Можете ли да си представите един народ без държава, един народ под чуждо робство, който още от началото на миналото столетие е искал да създаде нещо: висше училище, какво ли, в Цариград, тогавашната столица, но са възпрепятствани. Най-после се събират хората в Браила, за да е близко до България. Там 2/3 от населението е било българско, емигранти. И там решават да създадат нещо, което да съответства на тогавашните и по-късните академии на науките. Това е действително едно чудо. Това е потребност, която са чувствали нашите хора и тя е дефинирана много хубаво тази потребност в задачите на Академията. Покрай всичко друго се казва: „Да сее всеобщо просвещение сред българския народ и да му сочи пътя към неговото веществено обогатяване“. Ние говорим за внедряване, ние говорим за наука и т.н. Ами туй е казано! Хората са

го съзнавали, разбирали са го и са започнали най-напред с това, което е основа на нацията: български език, българска история. Има науки, без които една страна не може. В миналото Академията се разрасна много, разрасна се със задачата да обслужва една културна държава с развита духовна и материална култура. Това беше целта. Тя трябваше да има институция, която да обслужва този сложен вече и на много по-високо равнище живот. И тази институция беше Академията. Разбира се, голямата наука се твори у нас в Академията и в университетите. Аз никога не съм правил разлика между Академията и университетите по отношение на науката, която се прави в тези институции, но Академията има по-големи възможности поради това, че прави основно наука и освен това създава кадри. В края на краищата науката е учреждение, което работи с дълги фарове и трябва да гледа напред. Така например, ние виждахме ролята на науката в разработване на големи програми, върху които да могат да се вземат управленчески решения. Вие знаете тогавашните комплексни програми. Те бяха много интересни. Направиха се много интересни разработки, но за съжаление не се използваша. Но не им беше дошло времето. Аз имах чувството, че това време иде. Как идваше то? Идваше поради това, че се разви индустрията. Икономиката започна да чувства нужда от наука. Ние излязохме на международните пазари. Явяваше се вече една конкуренция и нашата Академия, нашата икономика трябваше да търсят помощта на науката. Но тази наука трябваше да има натрупване, което да се използва. Що се отнася до това, което немците наричат хуманитарните и социалните науки – GEISTER WISSENSCHAFTEN, за тях не може да има спор, за тях не може да се пита нужни ли са, не са ли нужни? Ние знаем, че като малка държава не можехме да развиваме наука на плътен фронт. Това не е по силите на най-големите държави. Затова те дирят международно сътрудничество. Но ние можем да бъдем големи като част от голямото и да заемем един сектор от световната наука и сме се старали чрез международното сътрудничество да правим това и сме го правили много успешно. А инак история, български език, етнография, фолклор, балканистика и всичките тези науки – без тях не може. Те са опора на нацията. Тъй както се развиват в Русия, в САЩ, в Англия и в която и да е голяма страна, по същия начин трябва да се развиват и в България. Академията имаше съзнание за това нещо. Освен това ние бяхме влезли във връзка с окръзите и се започна едно много интересно сътрудничество. Аз помня веднъж отчитяхме какво сме извършили през изтеклата година в Благоевград. И тогава един от тамошните ръководители каза: „Откакто започнаха да идват учени от Академията, тук се издигна нивото на мислене на нашите хора“. Това е интелектуалната мисъл на науката. Просто хората започнаха да виждат как се мисли на по-високо място, с по-голяма инициатива, с по-далечна цел; развързват се хората от всекидневието и започват да гледат малко по-напред. Това е много важно, но за съжаление не се прилагаше всичко, което ние правехме; макар че аз си спомням една петилетка бяхме обещали внедряване за 520 милиона лева, а се отчетоха 600 милиона лева само по документи, а на много места, като се внедряваше, не даваха документи, защото ги беше страх да не иска Академията пари. Но Академията дори плащаше и за тези науки, които не внедряваха и които са не по-малко важни. Затова много ме е вълнувал въпросът за намиране мост между духовните и т.нар. хлебни науки. Бил съм дълбоко убеден, че ако не се хуманизират науките във всяко направление, ако учените не мислят хуманистично, голяма наука няма да се прави, защото тези, които я правят: първо, няма да имат такъв висок дух и такива стремежи и, второ, те ще мислят на по-ниско равнище. Ние сме сега в криза. Ами тя ще мине, ние ще излезем. Искаме, говорим, говорим за Европа,

макар че на мен ми се иска да поканим Европа да дойде тук, където се е развила най-напред човешката, европейската култура и където някак си по-бавно ще се де-хуманизира тая Европа и десоциализира, има един процес, който се наблюдава в целия свят. Общественото социално мислене някак си изчезва, забравя, та когато ние влезем в контакт със света и трябва да се мерим с него (а той върви напред!), ние трябва да имаме багаж, трябва да имаме натрупано нещо. И сега е времето, при всичкото нямаме, ако имат съзнание хората, които управляват, да изчоплят отнякъде пари, от нямането, да дават пари за наука. Всяка една реорганизация е свързана с хабене на енергия. Ние трябва да използваме сега, докато сме в голямо затруднение, това, което съществува и където има вече известна традиция и известна скорост на движение вече е създадена. Вижте, аз познавам Академията много добре. Двадесет години съм бил в ръководните й органи, бях секретар на отделение към техническите науки, член на президиума. Тя се самоуправлява чрез своите учени. Обаче този, който е начело, трябва да бере грижата, да създава обстановка, при която тези учени ще работят спокойно. Много сътресения преживя БАН благодарение инициативата на хората, които не знаят и действат със смелостта на незнанието. Но всичките тези прагове Академията ги прескочи и аз се гордея с това, че съм успявал, разбира се. Тук имам предвид всичките хора, с които сме били едно цяло и сме се разбирали много добре. В ръководството съм имал хора умни, знаещи и можещи. Ние успяхме да преведем Академията през тия прагове – хората да се чувстват сигурни, стабилни и да не усетят, че са застрашени. Имали ли сте някога чувство за страх, че Академията ще я сполети някаква беда? Сигурно не сте го имали, ама аз съм го имал, защото съм виждал много опасности и е трябвало да ги отстранявам, понякога с какви ли не дипломатии. Знаете ли, като чуя сега по телевизията, особено хора на изкуството: „Аз – казва, – никога не съм правил компромиси в живота си“. Викам си: този човек къде живее? В пустинята ли? Той няма ли деца? Той не е ли живял с другарчета? Няма ли семейство? Не живее ли в общество? Целият живот е компромиси. А когато човек е отговорен за една институция, която смята за светиия и тя става просто идея фикс за него, изпълва целия му живот, този човек прави компромиси и често пъти те никак не му харесват, огорчават го, не може да спи. Това вече не е компромис, това е саможертва. Трябва да се прави разлика между тези неща. Когато човек прави компромис за някакво облагодетелстване, в разрез с някакви етични или общоприети принципи, тогава това е нещо некрасиво. Но когато виждате, че някакъв човек пъшка, мъчи се, жълтее, червенеет и въпреки това прави някакъв компромис, защото има някаква мисъл, има някаква идея, трябва да защити някаква кауза, този човек трябва да се съжали и да му се помогне. Не е ли така? Знаете ли, аз съм човек, който се вълнува от всичко. Сега съм вече превалил половината на 87-ата си година и все още се вълнувам като хлапак от всичко, което виждам. Нощно време все споря с някого, обяснявам на някого, будя се с мисъл, с която съм заспал, и не знам през това време спал ли съм, мислил ли съм? Много пъти съм спорил с много хора, разбира се. Академията е била често застрашавана и то по различен начин. Още в началото, когато я поех, имаше хора, които имаха други идеи, които искаха да започне летоброенето от тях и които сметнаха, че други институции (например Комитетът за наука и технически прогрес) трябва да командват науката, Академията, висшите училища, ведомствените институции и т.н., всички да им бъдат подчинени. И се правеха едни пирамиди. Най-отгоре Комитетът, следваше Академията и т.н.

Доц. Мл. Цонев: Академик Балевски, големите учени обикновено отправят

послания към младото поколение. Знаете, че руският академик-физиолог Павлов има „Обръщение към младежта“. Нашият професор Асен Златаров също има едно такова обръщение към младежта. Как би изглеждало вашето обръщение? Бих ви помолил да импровизирате, обръщайки се към младото поколение, което идва да спаси науката и да живее, и да работи в науката.

Акад. А. Балевски: Знаете ли, няма малоченни хора на този свят. Има хора, които са си събрали мястото. Ако всеки може в едно общество да намери мястото, което е съобразено с неговите природни дадености, това общество ще процъфти при положение, че хората са се ориентирали към области, където им е дадено от Бога да могат да направят нещо. Аз бих посъветвал младите хора да живеят с убеждението, че науката винаги се отплаща на този, който я прави. И материално, ако искате, но най-важното морално. Това нещо съм го казвал и на моите студенти. Знаете ли, човек не бива да дава примери със себе си, но аз съм живял такъв живот, че точно това се е случвало с мен. Аз не съм имал материални възможности и това, което съм го правил, просто съм го правил, защото ми е било интересно и много съм го обичал. Така че младите хора трябва да работят малко повече с възрожденски идеализъм и бих казал, колкото и зле да звучи, че това се оказва много практично в края на краищата. А аз живях пъноценно, макар и понякога да си задавам тежки въпроси в стихотворна форма:

*Живях живот напрегнат, неспокоен
и силите си залудо пилях.
Сега стоя озадачен, разстроен,
защото малко истини разбрах.*

*В тъмата на отминали години
блуждае мисълта ми всеки ден;
умират спомени, сърцето стине,
а аз умирам бавно, угнетен!*

*Да се живее мъдро тъй е трудно!
Таз истина житейска проумях,
във време обезсмислено и блудно
аз да живея мъдро не успях.*

*И мисля си – дали поне ще мога
(но вече вън от пошлата игра),
застинал в неизвестност и тревога,
поне достойно-мъдро да умра.*

АКАД. ДИМИТЪР АНГЕЛОВ: ЯСНОТАТА НА ИЗРАЗЯВАНЕ Е ЕДНО ОТ ОСНОВНИТЕ КАЧЕСТВА НА УЧЕНИЯ (1996)

Акад. Димитър Ангелов (1917–1996) е роден в София в семейството на професора по римско право в Софийския университет Симеон Ангелов. Майка му, Мария Дончева, произхожда от известен котленски род и е възпитаничка на Роберт колеж в Цариград. Средното си образование Димитър Ангелов получава в класическия отдел на Първа мъжка гимназия. През 1940 г. завършва специалност „История“ в Софийския университет и специализира „Византология“ в Мюнхенския университет. Под ръководството на световноизвестния византолог Франц Дьолгер през 1943 г. той защитава докторска дисертация на тема „Богомилството във Византия“. От 1 ноември 1944 г. е асистент в Софийския университет, през 1947 г. е избран за доцент, а през 1950 г. (на 33 години) става професор по „История на Византия“. От 1976 г. е член-кореспондент на БАН, а през 1979 г. е избран за академик. Творчеството му обхваща повече от 800 статии, студии, монографии, рецензии, научно-популярни публикации и доклади, изнесени в над 20 страни. Автор е на тритомна история на Византия, претърпяла множество издания. Той е сред най-добрите познавачи и изследователи на богомилската ерес. Монографията му „Богомилството в България“ е преиздавана пет пъти и е преведена на няколко чужди езици. Съществен тематичен кръг от научната му дейност е посветен на раждането на българската народност през Средновековието. В своята монография „Образуване на българската народност“ пръв от българските историци обоснова тезата за участието на трите етнически компонента в формирането на народността – траки, славяни и прабългари – и очертава нейния географски обхват – областите Мизия, Тракия и Македония, давайки решителен отпор на опитите на югославската историография да откъсне Македония от историята на българската народност и култура през Средновековието.

Доц. Николай Савов: Академик Ангелов, разкажете ни за вас и за вашата семейна среда, в която сте отраснали.

Акад. Димитър Ангелов: Аз съм се родил в 1917 година в семейството на професор Симеон Ангелов и майка ми – Мария Ангелова Дончева. Родът на моя баща е от Търново – доста известен род, доста богат род, както изглежда, тъй като баща

ми, който е завършил класическа гимназия в Търново, още на 18 години е отишъл да специализира в Германия. Там е бил 6 години – първо е бил в Йена, в Тюбинген, след това в Берлин. Станал е доктор на 22 години, с една материя правна. Той е бил специалист по гражданско и по римско право. За съжаление обаче тука, когато идва той, става доцент, професор, но умира твърде млад – на 44 години и 2 месеца, след една несполучлива операция, завършила с емболия. Това става през 1925 година. Аз съм бил още малък, бил съм на 7–8 години, в първо отделение. Много смъртно си спомням това нещо. Така ми се е запечатило в паметта това нещастие, което ме сполетя. Майка ми е родена в Котел. Произхожда също така от известен котленски род. Дори, както се казва (аз това не съм го проучвал), моята баба и прабаба са имали някакви роднински връзки с рода на Раковски, а то всъщност Котел е бил малък град и всички хора са били близки и роднини помежду си, може би. Така или иначе в 1897 година, когато става големият пожар в Котел, те се преселват в Добрич и там живеят. Семейството на майка ми е имало пет момичета. Тя пък е следвала в Роберт колеж в Цариград и знаеше превъзходно английски, а баща ми пък знаеше много добре немски, френски. Между другото той преведе тези големи трудове по правна наука на Жирар и Захария Кране. В алманаха има за него доста много казано, в стария алманах. Обаче и майка ми почива рано – в 1933 година. Тогава аз бях шестнадесетгодишен, а тя е била на 46. Така че всъщност моето детство е започнало не особено радостно, в смисъл че съм загубил рано родителите си. Моят брат, Ангел Ангелов, също поема пътя на баща ми. Следва и завършва право, става професор по Административно и финансово право в СУ, участва в Комисията по сключването на мирния договор с България след Втората световна война. Имам и сестра Янка, която също е следвала право. Но от цялото ми семейство вече никой не е останал освен мене – на доста почтена възраст съм вече, нали, на 79 години. Така че най-общо казано, моят род е търновско-котленски, нямаме македонско нищо, така да се каже, макар че аз пиша за трите краища на България: Мизия, Тракия и Македония. Всъщност тези три термина аз ги въведох и станаха вече съвсем обичайни. А пък моята съпруга, Дочка Ангелова, е именно от тракийски род, от Източна Тракия. А нейните родители са бежанци след Балканската война, избягали от Тракия и тежко повлияни, се заселват в Айтос. Тя става студентка по „История“ и, така да се каже, по силата на обстоятелствата – тя студентка, аз – доцент, се свързахме в брак в 1947 година. Имаме двама сина – вие знаете, нали? Единият е доцент Петър Ангелов, историк. Другият, добре познат на вас, Георги Ангелов. Така че това е, което мога да кажа най-общо за семейната среда. Или с други думи казано, аз съм се развивал доста самостоятелно, без да изпитвам някакво особено влияние на родителите си, понеже това е било невъзможно. Сам съм се ориентирал, но, както казват, тука играят роля гените. Гените са голямо нещо, според мене, и, така да се каже, съм наследил от баща си някаква склонност към науката. Майка ми също е била интелигентна жена. Така че аз завърших тука класическата гимназия през 1936 година. След това „История“ в Университета в София и после вече към две и половина години специализирах в Мюнхен по време на войната – много тежък период, работех при много тежки условия. Там си направих докторската дисертация, като я работех късно вечер. През деня събирах материалите, а вечер я пишех и понеже беше много студено в стаята ми, лягах и се завивах с палто и с една такава лампичка, която закачах на ревера на палтото. Това беше в Мюнхен, защото вглицата стигаха там за 2–3 дена. Така или иначе, но там завърших докторската си работа и я защитих през февруари 1943 година, а

същевременно тук аз имах втора специалност „Класическа филология“ и пак там трябваше 3 предмета да се избират, освен „Византийска история“, която специализирах там, също така „Класическа филология“. Продължих да слушам лекции, имах един изпит по „Класическа филология“, също така и по „Славянска филология“, главно старобългарски език. Така че това са моите 3 главни дисциплини. Разбира се историята бе на първо място – водеща дисциплина.

Доц. Н. Савов: *Спомняте ли си нещо, академик Ангелов, за вашите ученици, които след това са се открили в науката и са ви направили впечатление? А за ваши професори по време на следването?*

Акад. Д. Ангелов: Сега за професорите. Аз, като следвах „История“ (първо се увлякох по тази дисциплина), вече имах, така да се каже, много добри професори между 1936 и 1940 година. Тогава имаше малко предмети. Университетският план по „История“ не беше много претоварен. Имахме „История на Византия“, „История на Древния свят“, „Средновековна българска история“ и „Обща средновековна история“. Малко се изучаваше „Нова история“ – то беше една слабост всъщност, че ние се бяхме ориентирали към миналото, към Средновековието. Но между професорите, да кажем, изпъкваше – и аз много го уважавах, професор Гавраил Кацаров, който беше добър траколог и много добър познавач на древната история. Направи ми впечатление, че той казваше винаги: „Не трябва да се задоволявате само с лекциите, а трябва да четете допълнителна литература“ – от изтъкнати за онова време познавачи на Древния свят като Ростовцев, Хербст, Низен, Бури и др. Освен това слушах лекции при Бицили, също много голяма личност, който за известно време беше не само мой професор, но и мой колега, защото аз като влязох в Университета, той четеше лекции, но скоро след това се помина. Той беше, може би, един от най-задълбочените познавачи на Новата европейска история, който много добре вникваше в многообразието, така да се каже, на историческия процес, във философията на историята.

Доц. Н. Савов: *У нас напоследък се сетиха и за този наш учен...*

Акад. Д. Ангелов: Да, вярно е това. Малко настрана беше оставен той и това, разбира се, беше неправилно. Но най-много се повлиях от професор Петър Мутафчиев. Така да се каже, той е мой учител. Той четеше лекции по „История на Византия“ и при него си направих докторската теза: „Чужди влияния върху богомилството“ и това беше начало на влизането ми, така да се каже, в научния живот. Помня, когато той ме питаше каква студентска теза да взема, аз казах: „Добре, може нещо за богомилството, ама как да почна да я работя?“, а той ми каза: „Вие знаете гръцки, знаете латински. Няма какво повече да ви обяснявам. Вземете, прочетете изворите и ще го напишете“. Да, така каза. И действително аз тогава вече бях много напреднал, понеже имах втора специалност – „Класическа филология“ – и знаех добре тези два езика, а цялата ми работа беше върху изворите. Това е първият ми труд. В 1942 година излезе „Влияние на чужди ереси върху богомилството“. С негова подкрепа и по негова инициатива получих стипендия от Министерството на просветата за Германия. То стана след един изпит, на който впрочем само аз се явих, нали, конкурс само с един човек. Но така или иначе отидох в Германия и там влязох в този семинар по „Византийска и новогръцка история“, с един може би от

най-изтъкнатите византинисти на нашето време – Франц Дьолгер, който също ме насърчи да почна работа върху богомилството във Византия, като ми препоръча обаче да чета и литература – не само изворите. Помня, че така започнах работата си. За по-малко от две години аз свърших дисертацията си и след това една година се занимавах със свършено друга тематика – правна вече, която ми позволи да се хабилитирам тука с правен труд. Проучвах много малко известната и неизползвана кореспонденция на Охридския архиепископ Димитър Хоматиян по времето, когато Македония е била в пределите на Епирската държава. Това е от 1215 до 1230 година. Това са ред писма, присъди, решения на Охридския църковен съд. Оттогава навлязох, така да се каже, доста и в правната наука – изглежда и по някакво наследство, може би, и малко, така, правен уклон и освен че направих докторска такава, направих и доцентска хабилитация „Ролята на византийския император в правораздаването“. Това ми е на мен всъщност хабилитацията, с която станах доцент, но имам и много събрани материали, които останаха неизползвани: четири-пет папки с материали от проучване на Охридската архиепископия.

Доц. Н. Савов: *Някакви научни школи да си спомняте да са влияли върху вас?*

Акад. Д. Ангелов: Ами, вижте, не толкова школи, колкото личности, които добре ме въвеждаха в техниката, така да се каже, и методиката на историческата наука, в смисъл, че узнах, нали, разбрах и се убедих, че основното, за да можеш да станеш историк, е: първо, да познаваш документалния материал, с който ще боравиш. И понеже това е византийската история, трябва да знаеш гръцки отлично и то не само старогръцки, но и средногръцки или византийски език. Изучавах и палеография в Германия, защото там работехме с различни документи, неиздадени, нали, направо от архивите. А професор Дьолгер беше докарал архиви от Атонските манастири. Той беше много добър познавач на тази материя и той също разработваше социално-икономически въпроси, към които и аз имах известен афинитет по-късно... Такива влияния бяха много благотворни върху мене.

Доц. Н. Савов: *Да ни кажете нещо за вашата преподавателска дейност...*

Акад. Д. Ангелов: Стана така, че професор Мутафчиев беше починал в 1942 година и аз когато се върнах тук в края на 1943 година, вече бях станал доктор. Известно време бях стажант-учител, но само за месец и половина (след 9 септември в Добрич). След това веднага бях назначен за асистент към Катедрата по история на Византия и Източна Европа. Станах асистент на 1 ноември 1944 година, но понеже нямаше кой да чете лекции, аз едновременно поех курса и четене на лекции, но без право да изпитвам още. По „История на Византия“ не изпитвах аз, но четях лекции още в 1945 година.

Доц. Н. Савов: *А кой изпитваше по „История на Византия“?*

Акад. Д. Ангелов: Аз четях лекции, а изпитваше Светозар Георгиев. Той беше преподавател по „Средновековна история“, но за известно време изпитваше, докато станах доцент в 1947 година. Но, веднага, така да се каже, през първите 3–4 години бях страшно много претрупан с лекции: курс лекции и упражнения (съответно доста много) по „История на Византия“. Наскоро след това – понеже Светозар Георгиев

напусна в 1948 година, мен ме натовариха – то ми помогна много. Навлязох в една по-обширна материя, което ми позволи да правя паралел между историята на Юго-източна Европа (Византия и България) и Западна Европа. И още тогава установих аз различията Изток–Запад, които са се засилили особено след схизмата от 1054 година. Два духовно различни мира. Все пак много общо е останало в социалната структура и във вижданията и то ми помогна по-късно... А същевременно, колкото и странно да изглежда, в 1950 година трябваше да поема и трети курс по „История на Средновековната българска държава и право“ в Юридическия факултет. Там стана така, че напусна пък професор Владислав Алексиев. И понеже аз бях вече навлязъл в тази материя, започнах да чета лекции. Мисля две и половина – или към три години – четох този курс пред юристи. Така че четях 3 курса, а същевременно „История на Византия“ се разшири малко по-малко като „История на Балканските народи през Средновековието“, та започнах да чета „История на Югославските народи“. Понеже нямаше достатъчно аудитории, тези лекции ги четях в кино „Влайкова“. Същевременно още в самото начало сметнах, че е правилно и то така изглежда се е оказало – не само да се четат лекции и да караме студентите да си водят записки, ами да се направят и учебници, учебни помагала – повече или по-малко подробни. В 1948 година вече излезе един мой курс на литография „История на Византия“ – втори и трети том. Понеже в първия том бяха лекции на професор Мутафчиев, които аз редактирах малко и ги пуснахме. А вторият том беше от мене (от 1204 до 1453 година), същевременно още през първите години направих и курс по „История на Средновековната българска държава и право“ – пак на литопечат. Тази книга е малко позната. И така започнах, значи, с учебници, които постепенно се усъвършенстваха, разбира се. „История на Византия“ излезе няколко пъти – аз даже не помня колко издания претърпя – мисля пет. Най-солидното беше едно три-томно издание (в 1974 година – два тома) и в 1976 година (трети том), след което пък се обединиха в един том, така, с илюстрации. Този е може би най-солидният том – „Византия – възход и залез на една империя“. Това бе предпоследното издание, след което последва последното издание в два тома: „Византия – политическа история“ и „Византия – духовна култура“, издадено в Стара Загора. Смятам, че това беше полезно и за студентите, разбира се, беше полезно и за мен. Изобщо аз смятам за много важно този, който влиза в науката, да стане и преподавател, защото тогава получава закалка да обобщава, да търси значимото, което се откроява, да избягва дреботемието, да синтезира добре. И най-главното – да говори ясно и прегледно. Според мен яснотата е едно от основните качества, които трябва да има научният работник. Не мога да търпя трудове, в които е като каша. Десетки страници, а не можеш да разбереш какво точно е искал да каже авторът. А в 1966 година почнах да чета и „История на Румъния“ (в задълбочаване на курса по балканските народи). Тогава научих и румънски език, за да мога да преподавам успешно. Румънският език е лесен език, между впрочем, защото аз знаех латински, френски и италиански. Изобщо трябва много неща да се знаят.

Доц. Н. Савов: *Академик Ангелов, а спомняте ли си в административно отношение какво сте оглавявали в БАН, а и другаде?*

Акад. Д. Ангелов: Административното отношение беше безплатна притурка, да го кажем шеговито. Някак си винаги в началото особено гледаха все мене да ме направят или заместник декан или декан – имаше един такъв момент, въпреки моето

нежелание, но аз си обяснявам това с две неща: първо, то е, че действително както тогава, така и сега, аз съм сравнително безконфликтна личност, която не се меси много в разправии, отстъпчив съм и затова хора като мен са подходящи за такава длъжност. Това е, от една страна, и мисля, че е правилно, макар че не е добре за този, който поема тази длъжност. И второ, имаше като че ли някакво желание у някои – тука преминавам към малко лична тема – аз да бъда много заангажиран, за да не бъда чак толкова плодотворен. Точно това – имаше такъв момент у някои мои колеги като Бурмов, Дуйчев, Христов и др. Туй, казано между другото, не е лъжа. Как да ви кажа, аз не смятам, че това заслужава много да му се обръща внимание, защото въпреки всички пречки, да речем в „Исторически преглед“, статиите ми излизаха мъчно. Там Бурмов малко гледаше да ги поспре или за някои отивания в чужбина Дуйчев се месеше, казваше че не трябва аз да отида и т.н. Това между другото, но така или иначе доста време ми отне тази административна работа. Бил съм: 1) заместник декан през 1952–1953 година и пак в 1961 година, но понеже напусна деканът Жечо Атанасов – педагогът, та трябваше аз да стана декан в 1961/1962 г. Малко бях декан тогава. Стана така, че откриха Институт за чужди студенти и веднага се насочиха към мене. Помня, обадиха ми се, аз бях в Балчик на курорт, казаха: „Ти ще станеш ректор на този Институт за чужди студенти. Ще те освободим от деканството, но ще станеш ректор“. Даже ме убеждаваха, че била много интересна тази работа. Отначало вярно, че беше интересно, понеже се запознах с психологията, способностите или неспособностите на различни народности, раси. То беше интересно във всеки случай. Да речем някои се открояваха като много трудолюбиви: китайци, японци. Тогава разбрах, че това са действително дисциплинирани народи, за сметка на арабите. Да речем сирийци, нигерийци, бяха доста такива, с вкус към образованието. Изобщо, които са били под френско влияние в Африка, бяха по-напреднали – това ми направи впечатление. Казах, че не мога повече да стоя в този институт, но казаха, че ще ме уволнят, няма да ме освободят. Те не ме освободиха, обаче аз, без да чакам освобождаване, заминах за командировка в Армения (Георги Трайков ми я беше издействал). Тогава Георги Трайков беше председател на Президиума на Народното събрание. Ставаше дума български историци да посетят Армения и да се запознаят с богатите материали в Матенадаран – най-голямата библиотека в Ереван, в която има разни трудове, между другото и за България. И тогава отидох там през есента на 1965 г., без да бъда още освободен, но ме освободиха след като съм заминал. Бях 2 месеца в Ереван. Там има доста богати архиви. Разбира се, аз не знам арменски, не съм го учил, но имаше и преводи от арменски извори, от които се извлякоха доста интересни неща за нашата средновековна история. Тогава Гюзелев беше асистент и той беше с мене – двамата бяхме заедно в Армения. Влязохме във връзка с арменски историци – то беше едно интересно пътуване в Ереван. След туй за известно време бяхме и в Грузия. Впрочем моите пътувания са към сто: на конгреси, срещи, научни симпозиуми.

Доц. Н. Савов: *Впечатляваща цифра...*

Акад. Д. Ангелов: Да. За тях специално съм написал спомени и то във вид на дневници. Аз винаги си водех дневници, така че те са една добавка към общите спомени за пътуванията – разни разговори, които съм имал с научните работници, срещи, дискусии и т.н.

Доц. Н. Савов: *Какво ще кажете за преподавателската ви работа, академик Ангелов. А нещо за БАН?*

Акад. Д. Ангелов: Аз бях в Университета, общо казано, от 1944 до 1984 г., активен участник, така да се каже: четях лекции 40 години, а в 1953 г. влязох в Академията на науките като научен сътрудник, нещо своего рода съвместителство в Историческия институт на БАН. Той тогава се и формираше, към 50-те години. Първоначално директор беше Иван Снегаров, след това стана Димитър Косев. Така че аз станах секционен ръководител. В този институт имаше секция по Византология и Ориенталистика. В нея имаше османисти като Бистра Цветкова, Вера Мутафчиева; и такива познавачи на еврейската история като Ешкенази и равина Хананел. Беше много интересна група. Страхил Гичев дойде малко по-късно, но той влезе вече и по мое време. Така че бях ръководител на тази секция до 1967 година, когато Бурмов стана ректор на Търновския университет и тогава пък аз станах ръководител на секцията по История в Историческия институт – и там бях до 1978 година – доста дълго време бях секционен ръководител. Значи, едновременно и декан, и секционен ръководител. Ръководител на катедра бях известно време и то пак след Бурмов. Когато Бурмов напуснеше, отидеше някъде, аз заемах, така да се каже, неговото място. В 1967 година станах ръководител на Катедра по българска история в Университета – до 1973 година. Това беше най-напрегнатият период от административна гледна точка, защото в 1971 г. станах директор на Археологическия институт, същевременно бях ръководител на 2 секции. То беше един такъв период от 3 години – много претоварен, докато се освободя от Катедрата по българска история, за да продължа 17 години като директор на Археологическия институт. Казаха ми, че ще бъде за една година, а станаха 17. Тогава се убедих, че временното е най-дълго.

Доц. Н. Савов: *Атмосферата там май не беше много добра?*

Акад. Д. Ангелов: Ама те и затова ме сложиха. Защото беше се разделил, както разбрах после, институтът на две групи: наричаха ги „наши“ и „ваши“. Там съвсем откровено казваха: „Този е от нашите, този е от вашите“, а пък аз съм от никого. И станах нещо като арбитър. И още първия път, когато влязох там, им казах – спомням си, викам: „Трябва да бъдете обективни. Тия конфликти, както разбирам, не трябва да са движеща сила и да не стане така, че с принципни фрази – по личните врази. Да не тръгнете по този път!“ Ха-ха-ха! В този институт, макар и да влязох, дето се казва насила, но ако направя равностметка, ще кажа, че за мене това се оказа доста полезно. Въпреки заетостта, въпреки конфликта, разпериите, първо, понеже аз не бях вътре в самата тяхна работа, това много не ме тревожеше, а същевременно навлязох в нова материя – материалната култура на българските земи, а това е нещо много важно. Археологията се развиваше при това много бързо по това време и много интензивно. И много големи, така да се каже, разкрития имаше и в Праисторията, и в Античността, и в Средновековието.

Доц. Н. Савов: *Кажете ни как протича един ваш работен ден? Как творите?*

Акад. Д. Ангелов: Първоначално, още като млад учен, така да се каже, работех повече сутрин. Но когато започнаха административните задължения, а те бяха почти винаги сутрин, аз така гледах да направя нещата, че сутрин да завърша с админи-

стративните задължения и да почна следобед да работя. Всъщност моят работен ден в продължение на може би 30–40 години, да кажем, е повече следобед. Тогава се чувствам някак си по-добре. Работя всеки ден. Главното, според мен, е, човек първо да събере колкото се може повече материал, защото материалът води към изводи, а не изводите към материала. Трябва, разбира се, човек да има известна рамка, да знае за какво ще пише и изобщо да има някаква методологическа ориентировка, но резултатите, до които ще стигне, ще бъдат въз основа на фактическия материал. Но това далеч не е достатъчно. Това е само първата фаза. Втората фаза е да можеш да обобщиш, да търсиш нещо, което е значимо. Три неща има, според мене, три момента в научната работа: какво да напишеш е първото; следващото е къде да го сложиш т.е. композицията; и как да го напишеш т.е. езикът. Аз много държа на езика. Трябва да бъде четивна работата, за да я разбират всички хора. И колкото по-напредвах, толкова по-лесно ставаше писането. Освен това по въпроса за научния работник. Какъв трябва да бъде научният сътрудник – тесен специалист, ерудит или всестранно развит? Той трябва да бъде много добър тесен специалист, но това съвсем не е достатъчно. Според мен този, който става историк, трябва да е: първо, навлязъл или най-малкото да разбира, да има отношение към цяла редица дисциплини, без които познаването на историческия процес е невъзможно, тоест, да познава народопсихология, социална история (социология), да е навлязъл в някои филологически науки, да познава много езици; второ, да познава етническите процеси – не може да се пише история, без да знаеш как са се развивали народностите, нациите. Това са важни моменти; трето, да познава отлично религията, особено ако пише за Древността и Средновековието. Така че човек трябва много неща да е чел, да знае, да има всестранна подготовка за научната работа.

Доц. Н. Савов: *Вие загатнахте по време на нашия разговор за ваши епиграми?*

Акад. Д. Ангелов: Ето, например: „Ала славяни се настаниха в китните Балкани, миг след тях довтаса Аспарух и ромеите премля на прах и пух. Погна конницата на Константина Погоната, та се разтрепера клетият чак до брадата. Влиза Аспарух в столицата Плиска – всеки да го види се натиска. Па се братски със славяните прегърна, ала в миг от ужас сърце му се обърна. Затресе се ханът като лист – зърнал бе го белетрист: „Свърши – рече, – в книга ще попадна и, о, врази! Дело, всичко пропадна. Монгол ще ме направят лют и кривокрак, пък ще ми припишат и злощастен брак. Що ли трябваше ми Дунав да минавам и нова държава тук да създавам“. Тъй се ханът вайка: „Загинах си, майка!“ Нищо не помогна. Писател го погна, в роман го натика. Она крещи, вика. Па си го омеси, както си желае. Нали вече умрял е, нека си лае. Последва размазан хвалебствен доклад и вот – романистът щастлив лауреат. Да е жива, здрава първата държава, за джоба бездънен хонорари дава!“

Това, когато го цитирах, Ламар (Лалю Маринов), с когото бяхме приятели каза: „Абе, аз щях да пиша исторически роман, но се отказвам сега“. Нали съм го написал във връзка с Емилян Станев – търновчанина, когато реши да става богомиловед: „Писател плодовит, мастит, от слава вече сит-пресит, реши: „Край на съвременни проблеми тежки, че там има бой за забежки и за грешки. Да взема да отправя къмто миналото взор, където лекичко, с по-малко пот и зор, фантазия препуска на простор. Да взема да се гмурна девет–десет века нанаяд: терен непипван, сочен, непознат, де няма среща с критикар зъбат“. Намисли, попрегледа няколко брошурки и в миг заиграха творческите хурки. Заточи се писателската прежда, за хонорара свиден

бъдната одежда и ето, чупи катинара, що към столетията дверите разтваря.... От факти нямам и хабер, но нищо, не е дяволът чак пък толкоз чер!... Най-напред да почнем с наш известен цар. Името ще спазим, колкото за цар. До царя говедар, хаджия, гонджия, ловджия, старец мил, зъл Сатанаил, мечове, пълчища, копия и бой с власи, печенези, безчет и безброй, с кумани, с татари, все в старинен стил... “Ето едно по-съвременно и вече свършвам: „По воля и гайда на съседни мераци никнат македонци, шопи, помаци. Дробят и късат вековната ни територия, с пълни шепи грабят родната история, тук-там все още българин се мярка, но току виж и нему вземат мярка. Начело сме в световните класации по производство на нови нации. Страхотни са етническите щуротии, ала вина за тях май носим и самите ние!“

Доц. Н. Савов: *Академик Ангелов, вие създадохте толкова ведра атмосфера, така, като завършиък. Благодаря ви още веднъж за всичко, което ни казахте, и чакаме нови епиграми от вас.*

Акад. Д. Ангелов: О, те стават все повече. От 1973 г. се събирахме всеки петък в Клуба на журналистите: заместник-министърът Иван Ненов, Димо Велев и др. Една от моите епиграми при влизане беше: „Да му мисли, който мисли! Който дирижира наука с палка, туря истината на пързалка, та дори и в катафалка!“ Обичам си и една политическа епиграма: „Преди 9-ти една бе мания: Германия, Германия, Германия! След 9-ти всичко по съвети на могъщите Съвети! Ако дойде пък насам, не дай боже, чичо Сам, във вид обрат великански (ще вървим) по релси американски“. Или за парламентаристите – съвсем кратка: „Доганчо, Доганчо, глупав Доганчо, хитър Доганчо!“ Имам и за Тодор Живков и дъщеря му, но стига!

ПРОФ. ДИМИТЪР Г. АНГЕЛОВ: КЪСМЕТЛИЯ ЧОВЕК СЪМ, ЧЕ СЪМ СЕ РОДИЛ В ТАКОВА СЕМЕЙСТВО (2011)

Проф. Димитър Г. Ангелов е роден в София през 1971 г. Възпитаник е на Националната гимназия за древни езици и култури. Завършва Оксфордския университет. През 2002 г. защитава докторат в Харвардския университет, департамент „История“. От 2002 до 2005 г. е асистент по „Средновековна история“ в Уестърн Мичиган Юнивърсити. От 2006 до 2010 г. е научен сътрудник по „История на Византия“ в Бирмингамския университет. Понастоящем е професор по „История на Византия“ в Бирмингамския университет. Специалист по Византинистика, Средновековна история, История на Римската империя, История на Отоманската империя. Автор е на монографията *Imperial Ideology and Political Thought in Byzantium. 1204–1330* (Cambridge University Press, 2007). Съавтор е на сборника *Church and Society in Late Byzantium Kalamazoo: Medieval*

Institute Publications (2009). Автор е на редица статии, сред които: *Three Kinds of Liberty as Political Ideals in Byzantium, Twelfth to Fifteenth Century*, *Proceedings of the 23rd International Congress of Byzantine Studies, In: Plenary Sessions* (Sofia, 2011), p. 311–331; *Prosopography of the Byzantine World (1204–1261) in the Light of Bulgarian Sources*. In: *Identities and Allegiances in the Eastern Mediterranean after 1204*, eds. J. Herrin and G. Saint-Guillain (Aldershot: Ashgate, 2011), p. 101–120; *The Donation of Constantine and the Church in Late Byzantium*. In: *Church and Society in Late Byzantium*, ed. D. Angelov (Kalamazoo: Medieval Institute Publications, 2009), p. 91–157; *Emperors and Patriarchs as Ideal Children and Adolescents: Literary Conventions and Cultural Expectations*. In: *Becoming Byzantine: Children and Childhood in Byzantium*, eds. A. Papaconstantinou and A.-M. Talbot (Washington: Dumbarton Oaks, 2009), p. 85–125 и др.

Доц. д-р Ерика Лазарова: Господин Ангелов, вие сте трето поколение историк. Вашият дядо – Димитър Ангелов, създаде истински европейски стандарт при изследването на богомилството и изобищо във византологията в България. Вашият чичо, професор Петър Ангелов, също е историк византолог, а и вие намерихте своя път в историята и във византистиката по спиралата на развитието. Как се чувства човек при една такава солидна нишка на приемственост?

Проф. д-р Димитър Ангелов: Тази нишка на приемственост, разбира се, е голяма отговорност в известен смисъл на думата, защото аз имам такива големи примери пред себе си и съзнавам, че съм изключително щастлив и изключително късметлия човек, че съм се родил в такова семейство и съм могъл в най-ранна детска възраст да бъда в най-близък досег с дядо ми, академик Димитър Ангелов. Моят житейски път се разви по по-различен начин от този на дядо ми и на чичо ми, тъй като спадам към съвсем различно поколение. Тогава, когато аз отраснах, в България се случиха големите промени през 1989 година и аз веднага след тях, през 1991 година, чрез един конкурс отидох да уча в Америка в колеж, който се намира в щата Индиана, близо до Чикаго. Моите първи намерения всъщност не бяха да се занимавам с история, а с политически науки и икономика, които бяха много модерни в този момент.

Доц. Е. Лазарова: *Времето си е казало думата...*

Проф. Д. Ангелов: Точно. Дали бях повлиян от времето, дали от модата, дали от други примери на мои съученици, аз се насочих към тези две области, но след една или две години, когато учих политически науки и икономика, открих, че моето амплуа, така да се каже е в друга област и съм по-силен и мога да допринеса много повече за развитието на науката, отколкото за политическите науки и икономиката. Така че всъщност по-голямата част на моето интелектуално развитие е в Америка, където аз прекарах тринадесет години – първо в този колеж до 1995 година, след това – в Харвардския университет, където завърших докторската си дисертация, след това съм преподавал в Мичиганския университет, в момента съм в Бирмингам. И въпреки че толкова години аз живея извън България, първите деветнадесет години от живота ми, тези, които аз прекарах, голяма част от тях близо и до дядо ми Димитър, където всъщност аз живях до осемгодишна възраст. Родителите ми бяха твърде млади тогава и моите спомени от дядо ми бяха, че той е прекрасен човек, прекрасен дядо, който обичаше да играе с мен, да ме приспива, да ме води на разходка. В шаха беше отличен и всъщност той ме научи да играя на шах, той беше и шампион на Българската академия на науките, доколкото си спомням.

Доц. Е. Лазарова: *Това е много интересно, тъй като вие ни давате човешки поглед към академича Димитър Ангелов. Може да споделите с нас и други подробности. Знам, че ви е водил на курорти и ви е създал вкус към природата, към пътешествията.*

Проф. Д. Ангелов: Да. Академик Димитър Ангелов за мен е един изцяло човешки образ, аз няхах уникалния шанс да говоря с него на научни теми, тъй като в момента, в който започнах да уча и да създавам моята докторска дисертация в Харвард и бях вече на позиция да говоря с него на професионални теми, той много тежко се разболя. Почина, както знаете, на Коледа 1996 година. Но като човек той беше уникална личност. Аз си спомням, че като малък го наричах Дядо Боже. За мен той беше едно възплъщение на това, което е християнското божество.

Доц. Е. Лазарова: *Благ, добър...*

Проф. Д. Ангелов: Изключително благ и добър. За никого няма да каже лоша

дума, за никого няма да се изкаже зле, беше изключително добродушен, изключително свеж, винаги оптимистично настроен, винаги готов да се пошегува. Така че моето детство един вид до осем-деветгодишна възраст беше много тясно свързано и с дядо ми Димитър, и с баба ми, естествено, която беше, както се казва на английски „силата зад трона“, тя беше един вид ориентир на дядо в много тежки и в по-леки моменти.

Доц. Е. Лазарова: *„Силата на слабата жена“ е известен феномен.*

Проф. Д. Ангелов: Цялото домакинство беше в нейни ръце. Тя освен това е историк, завършила е „История“ в Софийския университет.

Доц. Е. Лазарова: *Доколкото знам, е била студентка на дядо ви?!*

Проф. Д. Ангелов: Била е студентка на дядо ми, всъщност така и са се запознали. Тази история ние сме я чували много пъти в семейството – как баба ми и дядо ми са се запознали.

Доц. Е. Лазарова: *Семеен фолклор.*

Проф. Д. Ангелов: Един вид семейна митология. Тя му беше и голяма помощничка в неговите научни трудове – беше най-добрият му коректор, обсъждаше някои книги, дори променяше някои неща, понеже тя виждаше логика в някои аргументи. Аз дори съм бил свидетел – те се затваряха в спалнята и той четеше, а тя слушаше това, което той е написал, като от време на време тя се изрепчваше и казваше: „Ама това няма никакво значение, трябва да го променим“. Беше един вид помощник на дядо ми.

Доц. Е. Лазарова: *По този повод големият руски художник и мислител Николай Ръорих казва, че произведенията трябва да носят две имена – на мъжа и на жената. Виждаме, че и в този случай словата му звучат доста основателно. Защото тя му е дала подтик, била е критичният фактор до него, помагала му е във всяко едно отношение. Но, предполагам, че при това общуване с дядо ви, вие сте се запознали и с много интересни хора от българския интелектуален елит по онова време.*

Проф. Д. Ангелов: Да, разбира се. Аз се запознах с тях на една възраст, в която нито знаех, че те са хора от българския интелектуален елит, нито знаех какво е интелектуален елит. Защото все пак дори не бях и тийнейджър тогава, но си спомням, по телефона се обаждаха големи личности от България и от чужбина – например, Дмитрий Оболенски, големият руски византолог, живеещ в Англия.

Доц. Е. Лазарова: *Той също е едно голямо име в изследването на богомилството.*

Проф. Д. Ангелов: Да. Обаждаха се също Косьо Косев, Страшимир Лишев. Доколкото си спомням, всичките приятели на дядо ми бяха колоритни личности, просто около него нямаше някой, който да бледнее. Включително и академик Косев, с който аз по-малко съм общувал. Но много гости идваха и те са преминавали

просто през нашия апартамент. И това ми дава уникален поглед в много ранна детска възраст към света на учените.

Доц. Е. Лазарова: *А и детето попива неусетно някои неща и след години може да се окаже, че са били незаменим фактор във формирането му.*

Проф. Д. Ангелов: Да, дори аз си спомням доста ясно някои неща. Например, командировките му (един от най-ранните ми детски спомени е, когато съм бил на три или четири години). Дядо много пътуваше, някой път с баба, някой път сам, четеше доклади, най-вече в страни от социалистическия лагер, защото това беше в друго време, но пътуваше освен това и в Англия, в Америка, особено на световни византоложки конгреси, които са веднъж на пет години. И аз като малък наблюдавах непрекъснато как се стягат куфари, след това – как се отварят куфари, раздават се ценни подаръци, които по онова време не можеха да се намерят в социалистическа България – примерно банан къде можеш да намериш?! И си спомням, че винаги когато пътуваше, винаги ми носеше банани.

Доц. Е. Лазарова: *Значи освен като Дядо Боже, той се явява в спомените ви и като Дядо Коледа.*

Проф. Д. Ангелов: И в един момент аз също почнах да си готвя куфара. Те ме питат „Къде отиваш?“, аз казвам: „На конференция“. – „Къде отиваш на конференция?“ – „В Румъния.“ – „Какво ще правиш там?“ – „Ще изнасям доклад с другарката Бучила“. Спомням си, че всичките се смееха – коя е тази Бучила.

Доц. Е. Лазарова: *А коя е всъщност другарката Бучила?!*

Проф. Д. Ангелов: Ами не, това е просто една детска фантазия.

Доц. Е. Лазарова: *Или предчувствие за бъдещето!*

Проф. Д. Ангелов: Не се знае, може и да е било. Но моето решение да се занимавам с тази област беше много трудно и не беше чак толкова свързано с много силните ми генетични връзки с историята, защото аз се откъснах от България всъщност през 1991 година и цялото ми университетско образование е в Америка, част от него е в Англия – една година бях в Оксфорд (1993–1994). Така че от гледна точка на научните ми идеи те са по-скоро свързани с една школа, създадена в Америка, отколкото с българската научна школа, което е малко иронично, но всъщност така се развиха нещата.

Доц. Е. Лазарова: *А сега наваксвате и предполагам, че вече като византолог чувствате необходимост и от двете школи?*

Проф. Д. Ангелов: Разбира се. Аз всъщност имам един уникален поглед, който чак сега мога да го оценя, защото аз знам развитието на науката и в България, и в Русия.

Доц. Е. Лазарова: *Да, познавате региона, който наричахме по-рано Източен лагер. О, и говорите основните славянски езици.*

Проф. Д. Ангелов: Разбрах и, че руският език е много важен. Естествено, това, което е правено във Франция, в Англия, в Америка, където има много силен византоложки център, е важно, но ми е било винаги „в плюс“ и познаването на направеното от другата страна.

Доц. Е. Лазарова: *Предполагам, вие вчера споменахте, че вашият баща ви е дал пример, отивайки на специализация в Америка и ви е заинтригувал с образованието там. Как ви се стори Новият свят? Изживяхте ли този културен шок, за който се говори, когато отидете? Или човек днес малко или повече чрез средствата за масова информация е подготвен за живота на други географски ширини? Как се почувствахте, като отидохте съвсем младо момче в САЩ?*

Проф. Д. Ангелов: 1991 година беше съвсем различно време. Сегашният свят се променя много бързо. Всеки две години са абсолютно различни. Тогава, първо, нямаше такива средства за бърза комуникация, нямаше интернет, телефонните връзки не работеха, трябваше със секретар човек да се обади до Америка. Аз си спомням, че се обаждах до България с монети, едно кило монети си носех в едно пликче.

Доц. Е. Лазарова: *Даже и това беше много революционно – че можеш да говориш от улицата, да пускаш монети и да се свързваш с чужбина.*

Проф. Д. Ангелов: Изживях голям културен шок. Тогава разликата, естествено, между Западния и Източния свят беше голяма, сега в момента е много по-различно.

Доц. Е. Лазарова: *Все пак сме глобално общество.*

Проф. Д. Ангелов: Много по-глобално общество. И беше всъщност потъване в съвсем различен свят. То беше и потъване, и навлизане. Аз чувствах направо, че потъвам, защото беше наистина трудно преди години, тъй като нямаше и други българи, нямаше други чужденци тогава.

Доц. Е. Лазарова: *Нямало е и пътечка, по която да се движите.*

Проф. Д. Ангелов: Нямаше и пътечка. Но това, което аз донесох от България – от дядо ми, си спомням, е, че аз играех много добре шах и основах първия шахматен клуб в нашия колеж.

Доц. Е. Лазарова: *А в Америка гледат на всякакъв вид спорт с огромно уважение. И този респект се пренася и върху научния статус на личността.*

Проф. Д. Ангелов: Точно така. И този шахматен клуб все още съществува в колежа, така че все пак аз съм оставил там една следа.

Доц. Е. Лазарова: *Ище се помни, защото май не запомнят научните резултати на студентите, но ако дадена личност се прояви в спорта, името му остава записано завинаги със златни букви във факултетите. А какво ви даде Класическата гимназия? Мисля, че тя е била отлична школа за вас. Вие сте възпитаник на това*

за България през 80-те години първо хуманитарно заведение, което наистина подготвяше хора с всестранен поглед към българската и към чуждата древност...

Проф. Д. Ангелов: За мен Класическата гимназия беше нещо много голямо. Тя ми даде, първо, едно уникално знание на езици и то в един период между четиринадесет и деветнадесетгодишна възраст, когато езици се учат много по-лесно и остават много по-ефективно отпечатани в съзнанието на този, който ги е учил. И аз със сигурност мога да кажа, че това, което научих в Класическата гимназия, беше един вид университетско ниво, изпреварващо. Разбира се, с времето, особено когато отидох в Харвард, нивото много повече се вдигна, но Класическата гимназия по онова време беше просто уникална, защото имахме преподаватели от Университета. Това беше освен това и времето на промяната между 1986 и 1991 година, имаше голямо въодушевление. Ходихме на митинги си спомням, дискутирахме обществени проблеми и аз с моите съученици от гимназията продължавам да поддържам много тясна връзка. Така че един вид социално общество се създава във всяка гимназия, както и в Класическата. Така че тя е нещо много ценно и се надявам да продължава да бъде толкова силна, колкото беше едно време.

Доц. Е. Лазарова: *Вие сте отишли и с „допълнителен интелектуален багаж“ – старобългарски език, което е голям плюс.*

Проф. Д. Ангелов: Да, това също е голям плюс. Най-големият плюс за мен беше знанието на древногръцкия, както и на латинския, понеже това са езиците най-вече изисквани от гледна точка на византологията. Но славянските езици също са много важни. По начало филологическата подготовка е много важна за средновековните изследвания и тя не във всички държави може да бъде достигната до такова ниво, каквото можеше тогава в Класическата гимназия. Това беше видимо в Америка – просто много рядко можеше да видиш американец, който да владее класическите езици толкова добре. Повечето добри аспиранти бяха чужденци – от Европа най-вече – и учили в такива гимназии като Класическата, защото все пак има класически гимназии и в Германия, и в Гърция.

Доц. Е. Лазарова: *И все пак как решихте да направите този обрат към византологията? Въпреки, че, според мен, вие доста се отдалечавате от онова, което прави дядо ви, защото вие все пак съчетавате интереса си към политиката и с интереса към византийската история. Поне така се представихте сега на Международния конгрес в София (август 2011 г.).*

Проф. Д. Ангелов: Това е така. Много ме интересува въпросът за политическата мисъл във Византия, който е недостатъчно разработен, според мен, и все още има стереотипни мнения за византийците като една много изостанала цивилизация от гледна точка на икономическо и политическо мислене, от гледна точка въобще на интелектуалния живот. Но това е един вид непознаване на византийската цивилизация, не е свързано с това, което ние намираме в източниците, плюс това има един традиционен негативизъм към Византия... Говорейки за моя път, аз се ориентирах в колежа в Америка към византологията някъде в третата или четвъртата година, което аз го смятам един вид сила на този отворен модел на американското образование, което дава възможност на студентите да променят един вид своя мироглед и своя

план от гледна точка на специализация, който в европейски университет, особено да речем в английски университет, е невъзможен. Студентите са приети, да речем право и трябва да учат право, не могат да се преместят в друга специалност. Така че аз достигнах до византологията доста обмислено и не толкова лесно, колкото може да изглежда отвънка – дядо ми – византолог, чичо ми – историк, занимаващ се с българска история, защо и внукът да не стане византолог. Но не беше чак толкова лесно.

Доц. Е. Лазарова: *Не беше чак толкова права приемствената линия, предполагам?! А всъщност от чичо си какво сте получили? Имате ли възможност да контактувате, тъй като той е български учен – учил е в България, изграден е в България, а вие толкова години сте разделени? Поддържате ли връзки, макар и чрез интернет?*

Проф. Д. Ангелов: Да, поддържаме, естествено, връзки, особено когато летата аз се връщам, си комуникираме. Чичо ми, аз си го спомням най-вече като учител в Класическата гимназия, защото той беше също и учител и продължава да е свързан с нея, и аз си спомням, когато бях изпитван за Класическата гимназия, той ми даваше частни уроци. Аз научих доста неща тогава „от кухнята“, особено за средновековната българска история, която беше за мене важна. Той не ми преподаваше в Класическата гимназия, но аз съм запознат с неговите книги и статии.

Доц. Е. Лазарова: *Спорите ли понякога?*

Проф. Д. Ангелов: Естествено. Наука без спор няма.

Доц. Е. Лазарова: *Особено когато сте представители на различни школи. И на различни поколения.*

Проф. Д. Ангелов: Разбира се, имаме собствени мнения, но това е нормално. Където виждате научни работници да се съгласяват непрекъснато помежду си, обикновено там има проблем, а там, където има здрав спор, е най-добре... Това, което свързва мен и чичо ми, най-вече като начин на мислене, е един общ интерес към средновековната българска история, защото въпреки че аз съм византолог и се занимавам с Византия, а той предимно се занимава с българска история, връзките са толкова тесни между България и Византия, че в един момент е много трудно да се каже кой е византолог, кой се занимава със средновековна българска история. Така че имаме много общи интереси, най-вече свързани с българи във Византия или византийци в България, с византийската дипломация или с българската дипломация. Той е автор на много сериозна монография в областта на българската история за българската средновековна дипломация. Ние нямаме все още книга за византийската дипломация, обаче имаме много обстойна монография за българската средновековна дипломация.

Доц. Е. Лазарова: *А смятате ли да разширявате ветрилото на интересите си все повече и по посока на българското средновековие или просто третирате България като част от византийския културен ареал?*

Проф. Д. Ангелов: Живот и здраве, смятам след време да се занимавам със Сред-

новековните Балкани. Всъщност за тази част от византийската цивилизация, която в много редки моменти е част от византийската държава, защото все пак България има една много ярка черта – че е една независима държава в продължение на векове, но Средновековните Балкани имат и други части, които са били в територията на Византия и могат да бъдат разгледани като един вид гранична територия, защото те (да речем голяма част от Македония, голяма част от Албания) са изцяло част от Византия с изключение на много малки периоди. Но от гледна точка на тяхната културна принадлежност са граничен район, просто не може да се каже, че са част от Византия. Така че ние имаме нужда от една история на Средновековните Балкани.

Доц. Е. Лазарова: *Това ще бъде наистина нещо ново и ще даде възможност конфликти, които е възможно да възникнат в бъдещето, да бъдат разгледани от гледна точка на произхода им. Тоест да се оцени какво е заложено от миналото, как се променят реалиите след векове, така че тази идея ми се струва наистина много перспективна. Но с оглед на вашето образование в чужбина имам един специален въпрос: интересува ме, понеже сте възпитаник на две школи – и на американската, и на английската, как ги оценявате? Първо, с оглед на вашето лично формиране и, второ, обективно, като изследовател – какво дава едната като епистемологични възможности, какво дава другата в сравнителен план?*

Проф. Д. Ангелов: Това са два съвсем различни свята – английският и американският – от гледна точка на научната работа и от гледна точка специфична на византологията. Аз съм завършил в Харвардския университет, който е един от грандовете на световното образование с изключителни ресурси за научна работа, с библиотека, в която може да се намери наистина всичко, публикувано в България, в Русия, в Америка, в която искате държава, с едни изключителни преподаватели, изключителни условия за работа и освен това с една дисертация, която е много по-дълга от тези, които се пишат в европейските университети.

Доц. Е. Лазарова: *Колко страници беше вашата?*

Проф. Д. Ангелов: Над шестстотин, но въпросът не е в страниците, а колко години работиш върху нея. В една американска дисертация работиш някъде около пет-шест години, може би.

Доц. Е. Лазарова: *И това е определено с гранд, нали?*

Проф. Д. Ангелов: Това е една от добрите части, специално на Харвардската система, че тези аспиранти, които са приети, биват приети само със стипендия. Просто студенти без стипендия не се приемат, което от друга гледна точка означава, че има много малко студенти всъщност, защото все пак при едни такива условия не може да има чак толкова масово образование на ниво аспирантура. Дисертацията ми е някъде около 600 страници, което е все пак една масова работа.

Доц. Е. Лазарова: *Солиден труд.*

Проф. Д. Ангелов: Докато в Бирмингамския университет, например, е по-кратък периодът на писане на дисертация.

Доц. Е. Лазарова: *Три години, както в България ли?*

Проф. Д. Ангелов: Да, някъде около три години. И това означава, че дисертацията все пак трябва да бъде преработена, за да бъде публикувана като научен труд. Има големи разлики в организацията на образованието.

Доц. Е. Лазарова: *Това също е интересно да споделите, защото вече познавате и нещата отвътре.*

Проф. Д. Ангелов: Най-голямата разлика е, че английските университети са държавни, докато американските – най-големите, най-престижните – са частни университети, което означава, че има много повече държавна политика в образованието в Англия, отколкото в Америка. Това не означава, че няма връзка в Америка между университетите и държавата, напротив – има, но тя е по-друг вид, тя не е свързана с финансиране. И, например, сега, в момента, в Бирмингам това, с което аз и колегите се занимаваме, е държавна оценка на Бирмингамския университет.

Доц. Е. Лазарова: *Нещо като нашата акредитация, може би?*

Проф. Д. Ангелов: Не, не е свързано с акредитация, а с финансирането на университетите, понеже всичките университети в Англия са държавни – и Оксфорд, и Кеймбридж. Те имат частна дотация, но по-голяма част е държавната. Това не съществува в Америка. Най-накрая винаги този, който е добър, се доказва, че е добър. Този, който не е добър, просто няма как да се докаже.

Доц. Е. Лазарова: *Не може да се скрие талантът, дори някои да се постаряват много...*

Проф. Д. Ангелов: Има една обективна преценка, въпреки че естествено всички искат да се изкарат, че те са най-добрите.

Доц. Е. Лазарова: *Това е човешки комплекс – психологически, но и социален.*

Проф. Д. Ангелов: Да, това е просто в реда на нещата. Другата голяма разлика, според мен, е, че самите теми, които са научни теми в американски университети, специално в моята област, те са по-големи, по-обща теми, теми, които дори могат да се свързват с днешния живот, да речем, интерес към проблемите на семейството, на жената, към проблемите на маргинални групи. Те най-вече имат един по-антикварен подход към историята... По-традиционен, можем да го кажем, да. Това е една от разликите. И ресурсите, естествено, в Америка са много по-големи за научни изследвания, отколкото в английски университет. Ние не говорим за най-големите университети, защото в Америка има и по-средни университети – средни от гледна точка на финансирането, от гледна точка на научна работа. Но, говорейки за грандовете, общо взето Америка продължава да бъде малко пред Европа в това отношение.

Доц. Е. Лазарова: *Аз си мисля за това, което казахте, че ние сме ориентирани към тези по-актуални теми, а това пък с оглед на бъдещето е много полезно*

– полезно в практическо отношение, но пък с оглед на историята на традиционното хуманитаристко изследване, то си има други предимства, понеже няма моментна актуалност, но за сметка на това и след сто години звучи абсолютно по същия начин – например разглеждаш политическата картина на Византия в даден момент. Уж абстрактно нещо, но това си остава една истина, която е общовалидна днес, утре, вдругиден. Докато тези картини, които сега ние даваме, са малко по-подробни, не са фрагментарни, да кажем за женската еманципация – примерно, тема, която е доста актуална, но дали след двеста години ще има същото значение е съмнително. Дано поне буди интерес към онова, което е ставало.

Проф. Д. Ангелов: Няма досега начин ние да отидем в миналото, ние все още нямаме намерена машина на времето, за да можем да се пренесем. Така че всяко поколение историци ще преоткрива аспектите на миналото, които то намира интересни и важни за себе си. И да речем това, което моето поколение историци намира за интересно, ще бъде по-различно от това, което следващото поколение ще намери.

Доц. Е. Лазарова: Винаги е така. Затова в развитието на знанието закономерно има моменти на допълване и дообогатяване. За мен обаче е интересно и нещо друго. Вие няколко пъти казахте: „Аз съм от поколението“... Добре, но с какво, според вас, се отличава вашето поколение? Какво ви дава мобилността, например, която наистина е един характерен белег за хората, които тръгват не просто да учат на Запад, но да завладяват познавателно нови култури и нови духовни пространства.

Проф. Д. Ангелов: Това, което характеризира моето поколение, най-вече е наистина, както казвате, че сме навлязли в един глобален свят. Ние това не го знаехме, когато станаха промените в България през 1989 година, не знаехме дори какво означава глобализмът, но знаехме, че се отваря обществото и че се отварят границите. В известен смисъл моето поколение се облагодетелства страшно много от промените в България. От друга страна, това е монета, която има и добра, и лоша страна, тъй като проблемите бяха изключително големи и тежки през деветдесетте години. Така че се създаде всъщност голямо разделение в българското общество. Много хора напуснаха България и поеха своя път и на учени, и други в чужбина. Докато в България науката продължи да се развива по своята естествена траектория. Така че се създаде паралелен свят на българи, които живеят и работят в чужбина, правят своите научни изследвания там и, естествено, българската научна общност, която прави своите изследвания в България. Моето поколение е уникално и от тази гледна точка – все пак ние сме последното поколение, което беше свидетел на реалния социализъм и комунизъм. Това си остава в нашето съзнание. Докато поколението след нас не знае дори кой е Тодор Живков.

Доц. Е. Лазарова: А тези ваши спомени от онова време живи ли са още? Продължавате ли да съпоставяте нещата – България беше такава, а сега е друго, когато се връщате? Продължавате ли живо да се интересувате от всичко ставащо, да наблюдавате и преосмисляте критически проблемите у нас? Предполагам, че все още връзката ви с Родината е сетиво, което остава живо? И как оценявате България, когато се връщате всеки път?

Проф. Д. Ангелов: България си е моята родина, аз много си я обичам, винаги, когато се връщам, с много топли и мили чувства кацам на летището, отдъхвам си. Просто аз не мога да кажа, че всичките тези големи проблеми, които тя изпита – и икономически, и политически, по някакъв негативен начин са повлияли на моите връзки с България. Но я намирам винаги много променена. Доброто най-вече е, че последните пет-седем години се вижда най-вече край на този преход. Аз си спомням, че през 90-те години все се говореше за прехода. Може да се каже, че България е влязла в съвсем друго русло и че вече е (не можем да кажем все още нормална) държава, но държава, която е в периферията на Европа и която се движи в правилен път. И това, естествено, е много добро и много оценено от такива хора като мен, които се връщат веднъж-дваж годишно и могат, естествено, да съдят за промените, защото все пак има дистанция на времето, дори шест месеца са много. Лошото е негативизмът на българите, той е просто национална характеристика. Говорихме за дядо ми в началото на това интервю и аз винаги си спомням, че и на него това му правеше впечатление. Той се занимаваше с богомилите и в частни разговори говореше, че може би това е свързано с богомилството: че българите са такива инати и че тяхната народопсихология е много негативна, винаги свързана с отрицанието.

Доц. Е. Лазарова: *Може би защото са били особено чувствителни към тъмната страна на битието и от тази гледна точка са съпоставяли светлината и мрака, доброто и злото. А може би и нашето кръстопътно положение също е допринесло в тази посока – генетично да сме чувствителни към промените и към полюсите на социалното...*

Проф. Д. Ангелов: Може, да. Връзката между генетиката и психологията е нещо, което в последните години много се обсъжда, дори и от историци. Така че може и тук да се направят някакви изследвания в бъдеще от гледна точка на това как прогресира генетиката като наука. Аз бих си го обяснил по-простичко – свързано е с историята на България. Последните петдесет-сто години са с много големи промени, с непрекъснато тръгване отначало, непрекъснати катастрофи, както са ги наричали. И това е създавало този вид негативизъм.

Доц. Е. Лазарова: *То създава, може би, едно катастрофично светоусещане, въпреки че съзнанието на човека се променя, макар и бавно. Има ли нещо, което, като човек, който живее с едно по-сигурно битие на Запад, да ви тревожи, като се връщате и наблюдавате лошите страни на битието, които, предполагам, обсъждате, например, с приятели, които са останали в България? Какво не ви харесва и от кои проблеми вие се чувствате освободен в сегашното си битие?*

Проф. Д. Ангелов: Аз съм просто един голям късметлия, защото все пак успях в моето поприще да стигна до едно прилично ниво. Докато по-голямата част от моите съученици, те също са се реализирали в България в едно поле или друго, но, естествено, има в тях един такъв цинизъм, който общо взето е пропилил въздуха в България и е много трудно да се преработи. Аз ги намирам и тях за, както се казваше навремето, професионално реализирали се. Разбира се, зависи в коя сфера се работи – в научната сфера е много трудно в България, но не е невъзможно. Смятам, че преборването първо е едно преборване със самия себе си, със своите демони и след това преборване, борба в професионалния живот, което е нормално в целия свят. Просто България не е уникална.

Доц. Е. Лазарова: *Разбира се. И научната конкуренция, и научното израстване си имат своите обективни закони навсякъде.*

Проф. Д. Ангелов: Структурите в България са, разбира се, един от големите проблеми. Това е голям въпрос и аз не съм много добре запознат с образователните структури в България, но това е впечатление, което на един наблюдател отвънка веднага му прави впечатление: че просто има изоставане на университетските структури в сравнение особено с американските и английските.

Доц. Е. Лазарова: *В такъв смисъл какво бихте препоръчал като реформа, според вашия личен опит?*

Проф. Д. Ангелов: Това е много сложен въпрос. Не е толкова динамична системата в България, тя дори е много затворена. То това е и плюс, и минус. Разбира се, затворените системи са плюсове в определени периоди, но едно по-голямо отваряне на системата, като естествено проблемът с финансирането е огромен. 90% от нещата в хуманитаристиката, за съжаление, зависят и от финансирането, тъй като то създава условията за научна работа.

Доц. Е. Лазарова: *Вие сам знаете, че ученият трудно може, за разлика от човека на изкуството, да ходи да иска помощ, да иска някакво спонсорство. Първо, това е и голямо ангажиране на време, второ, едно себенадмозване. Не всеки човек доброволно протяга ръка, защото все пак и за да поискаш финансова помощ, се изискват доста неща – и връзки, и едно усилие на волята все пак. Малко или много всяка молба за финансова помощ е и просия. А ученият поначало е горд човек.*

Проф. Д. Ангелов: Въпреки това аз изпитвам голямо възхищение към българските учени, които въпреки тези проблеми, продължават да работят

Доц. Е. Лазарова: *Доказвайки, че науката е и мисия.*

Проф. Д. Ангелов: Разбира се, тя винаги е мисия, тя е преди всичко мисия. И аз съм оптимистично настроен. Аз смятам, че докато има такъв дух в българската научна общност, тя ще превъзмогне всякакви кризи. Това няма да е първата, няма да е последната криза...

Доц. Е. Лазарова: *Въпросът е да кажем „Пак оцеляхме“ накрая.*

Проф. Д. Ангелов: Да, точно така. Ние, българите, изобщо сме майстори на оцеляването.

Доц. Е. Лазарова: *Ние си знаем с цената на какво, но въпросът е, че продължава историческият континуитет – това е най-важното за една нация и за една култура. Като говорихме за българските проблеми, вие чувствате ли се космополит и едновременно с това българин?*

Проф. Д. Ангелов: Вие много добре го казахте – аз се чувствам и българин, и космополит. В тази последователност: първо българин и след това космополит. Аз

вече съм живял в чужбина по-голямата част от живота си, така че се чувствам у дома във всяка точка на света. Но най-добре ми е, естествено, в България.

Доц. Е. Лазарова: *И вашето семейство е космополитно. Синът ви е все още мъничък, за да видим какви са отраженията върху него. Той колко езика говори в момента?*

Проф. Д. Ангелов: Той в момента е на три години и половина. Освен английски и гръцки, говори и български.

Доц. Е. Лазарова: *Гръцки, защото мама сигурно му говори на гръцки, все пак това е родният ѝ език. А той как се вписва в английската среда сега? Играе ли с английски деца?*

Проф. Д. Ангелов: На тази възраст ти си преди всичко дете и си играеш с всеки, който иска да си играе с теб. Така че той се вписва много добре в детската градина, няма никакви проблеми.

Доц. Е. Лазарова: *Съвсем интернационално. А как се чувства, когато дойде в България? Разбира ли, че корените му са тук? Както когато отиде в Гърция, усеща ли нещо родно и там, разбира ли, че там са другите му баба и дядо?*

Проф. Д. Ангелов: *Да, естествено. И казва, от време на време пита: „Кога ще пътуваме?“ Не му харесва английското време, естествено. Предпочита гръцкия и българския климат.*

Доц. Е. Лазарова: *Деца са толкова чаровни, непосредствени. И понеже се намираме в Бирмингам, в Бирмингамския университет, по-скоро в музея, който е толкова интересен в тази част на учебния комплекс, искам да ми разкажете какви са вашите впечатления от Бирмингам. Трудно ли се нагажда човек към английския начин на живот? И кое е предимството на английските университети във вашите очи.*

Проф. Д. Ангелов: Започвайки от английския начин на живот, той е доста различен от американския. Англичаните не са толкова темпераментни, изглеждат по-затворени в първия момент, но всъщност не са чак толкова затворени, просто английската култура ние така, както си я представяме, че англичаните са малко по-сухи хора, общо взето изглежда, че първото впечатление наистина е такова, но всъщност англичаните са едни много жизнелюбиви хора, много обичат да се веселят, много обичат да си пийват, да разпускат, което, да речем, не съществува в Америка. Аз в определена гледна точка бих ги съпоставил с руснаците, но не чак толкова. Става въпрос за масовата култура. Иначе сега за Бирмингамския университет – той е един от грандовете в английското образование, един от големите държавни университети, както, да речем, Лондонския, университетите в Манчестър, в Единбург, в Глазгоу. Условието за научна работа са много добри – имаме много добра библиотека, много добри студенти, сравнително добро финансиране, имаме възможност за творчески отпуски.

Доц. Е. Лазарова: *Което е особено благоприятен момент за един преподавател, за да си напише книгата, която носи в главата.*

Проф. Д. Ангелов: Най-лошото, което може да се случи за един млад преподавател в един университет е просто да бъде натоварен с изключително много курсове и преподаване от всякакъв род, което един вид го отделя от това, което за него е най-важно. А и за науката е най-важно, естествено, да създаваш трудове.... От тази гледна точка Бирмингам предлага много добри условия за работа. Имаме Византоложки център, който заедно с Оксфордския е водещ в Англия. Всъщност това е основната причина аз да съм тук. Имаме много студенти от целия свят, включително българи. Докторанти имаме от Турция, от Франция, от Германия, от Гърция, от Румъния, но от България все още нямаме.

Доц. Е. Лазарова: *На мен ми направи силно впечатление един факт, който е малко известен в България: че тук има българска следа още отпреди повече от сто години – Иван Евстратиев Гешов е следвал в Бирмингамския университет. А вие първият български преподавател ли сте тук?*

Проф. Д. Ангелов: Не знам, но пък съм първият български професор тук.

Доц. Е. Лазарова: *Млад професор, трябва да се добави...*

Проф. Д. Ангелов: И ако някой пита аз как съм могъл да стигна до това ниво, което съм в момента, това е с един къртовски труд, просто работата е много важна и примера тук, може би аз съм го взел от дядо ми, който беше изключително работлив. Аз си спомням как всяка сутрин пишеше, неговото мото беше: „Никой ден без линия“. Всеки ден поне по нещо написваше.

Доц. Е. Лазарова: *Мисля, че е интересно да се види едно семейство в трите колена и в този континуитет, който продължава във времето и благодарение на вас. И пак във връзка с дядо ви ще ви задам въпрос: той много беше горд със своя котленски род. Усещате ли тези котленски корени, тази връзка със стара България все още?*

Проф. Д. Ангелов: Усещам я, да. Усещам я най-вече, когато пътувам в тези части на България и аз се усещам много силно като българин, въпреки че живея толкова далече. И когато тук, в Бирмингам, се виждам със студенти, винаги ги питам откъде са. И, например, преди няколко месеца се запознах с един студент от Търново, който също е „градски“ с дядо ми. Неговият род е не само котленски, но и търновски. Така че тази връзка просто е много силна и аз съм много горд, че всъщност моето семейство обединява много части от България – имаме и котленско-търновска част, имаме и тракийска част чрез баба ми – съпругата на дядо ми Димитър, имаме много силна македонска част чрез майка ми, чийто род са емигранти от Щипско. Така че аз се явявам един вид етнически обединител на България. Ето пак една роля, която е много трудно да се играе, но много съм привилегирован, че мога да го кажа това за себе си.

Доц. Е. Лазарова: *Аз ви пожелавам да бъдете обединител не само на българската етническа карта, но и да осъществите идеята си за създаване на история на Средновековните Балкани и да се чувствате наистина като един хомобалканикус, или балкански интелектуалец – в най-добрия смисъл на думата.*

ПРОФ. ПЕТЪР АНГЕЛОВ: МОЕТО МОТО Е „НИТО ДЕН БЕЗ РЕД“ (2011)

Проф. Петър Ангелов е роден на 28.XII.1951 г. в град София в семейството на акад. Димитър С. Ангелов. През 1973 г. завършва специалност „История“ с втора специалност „Класическа филология“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. През 1978 г. защитава дисертация „Българо-сръбските политически отношения през XIV в.“ и от март 1979 г. е назначен за старши асистент по „Средновековна българска история“ към Катедрата по история на България при Историческия факултет на СУ. От същата година до 1987 г. е хоноруван преподавател по „Средновековна култура“ в НГДЕК „Св. Константин-Кирил Философ“. През 1987 г. става доцент по „Средновековна българска история“ към Катедрата по история на България с хабилитационен труд „Българската средновековна дипломация“. През 1998 г. защитава голяма докторска дисертация „България и българите в представите на византийците“. На следващата година е избран за професор по „Средновековна българска история“. От 1994 до 2004 г. ръководи Катедрата по българска история при ИФ на СУ „Св. Климент Охридски“. Специализира в Рим (1977), Солун (1979), Лондон (1981), Вашингтон, Мюнхен (1991), Берлин (1996). Бил е член на редколегиите на сп. „Векове“ и на редколегиите на ГСУ–ИФ. От 1987 г. става член на Специализирания научен съвет по „Стара и средновековна история, археология и етнография“ при ВАК, а от 1998 г. няколко мандата е член на Комисията по исторически науки към ВАК. През 1994 г. е избран за координатор за България и автор в „Енциклопедия по история на Югоизточна Европа“ – Германия.

Доц. д-р Ерика Лазарова: Професор Ангелов, вие сте второ поколение историк-медиевист и е наистина интересно, че заедно с вашия племенник три колена от семейството ви се занимават със средновековна история и то успешно. Тежи ли ви известността да бъдете син на толкова знаменит баща или това е било един стимул за вас през всичките години, за да се доказвате и да разкривате нови неизследвани полета в медиевистиката?

Проф. д-р ист. н. Петър Ангелов: Аз ще допълня само, че освен моят племенник и синът ми е медиевист и работи в Българската академия на науките. Те са вече трето поколение от рода Ангелови, а всъщност и дядо ми е бил професор, само че по „Римско право“. Така че в това отношение нашата традиция е доста силна – да се занимаваме с миналото – дали Античността, дали Средновековието. Не бих казал, че името на моя баща ми е тежало. Напротив – винаги е помагало,

защото, първо, съм израснал с неговите книги. Аз съм бил свидетел на всичко, което е писал и как го е писал. Обсъждали сме историята още докато съм бил ученик и в това отношение мога да кажа, че съм бил щастлив. А винаги има един момент в началото на една кариера, когато е добре да ползваш подкрепата на родителите си. Тази подкрепа получавах не само от баща ми, но и от майка ми, която също бе завършила история в СУ. Естествено баща ми беше незаменим учител в моите занимания, но идва момент, когато човек започва да се занимава с други теми, с други проблеми и така да се каже се еманципира в науката.

Доц. Е. Лазарова: *Разбира се, трябва да има развитие на знанията.*

Проф. П. Ангелов: Естествено, трябва да има развитие. Още повече, че и положението в България се промени и се променя непрекъснато. Така че това не може да не влияе върху методологията, върху начините на изследване на историята, върху всичко онова, което е свързано с дейността на един историк.

Доц. Е. Лазарова: *Още повече, че сега специално в медиевистиката има бум и се откриват много документи...*

Проф. П. Ангелов: Да. Но не бих казал, че бумът е точно при нас – той е в новата история, най-новата – там, където бяха засекретени архивите и достъпът до тях бе невъзможен.

Доц. Е. Лазарова: *Там вече е по обективни причини.*

Проф. П. Ангелов: Но в областта на медиевистиката се даде възможност на повече хора да работят в чужди архиви. И всъщност може да се каже, че по отношение на писмените извори нещата не са чак толкова неизвестни и неочаквани, колкото в областта на материалната култура – там, където археологията винаги може да поднесе нещо ново. Докато при проучването на писмените извори основната работа протича в книгохранилищата и архивите, които, ако се налага, трябва да се преровят по няколко пъти. Освен това се нуждаем от подкрепата на специалисти в области извън историята като археолози, палеографи, лингвисти, етнологисти, културолози, изследователи на старобългарския език и литература, култура и т.н. С други думи, ние, медиевистите, не сме затворена гилдия, а се намираме в тясна връзка с редица сродни науки.

Доц. Е. Лазарова: *Хуманитаристиката не може да не бъде интердисциплинарна.*

Проф. П. Ангелов: Разбира се. Фактически аз в момента се занимавам с една такава тема, която не бих я нарекъл чисто историческа.

Доц. Е. Лазарова: *Имате предвид дипломацията?*

Проф. П. Ангелов: Дипломацията бе в центъра на вниманието на моите проучвания и занимания близо десетилетие. В резултат на това публикувах монографията си „Средновековната българска дипломация“. Когато споменах, че понастоящем

ме занимава една тема, която не бих я нарекъл чисто историческа, имам предвид проблема за „образа на Другия“ в историята. Плод на моите нови проучвания е монографията ми „България и българите в представите на византийците“. В момента съм се заел да изследвам и точно обратното – представата за другите народи в Средновековна България.

Доц. Е. Лазарова: *Това е много интересно и напълно отговаря на онзи тренд, който, да кажем, Цветан Тодоров посочи – да откриеш Другия и да се огледаш в него.*

Проф. П. Ангелов: Да, разбира се, но това беше тема, в чието проучване бяхме малко изостанали. Приоритет имаха главно западни учени и особено френската школа. След конгреса в Щутгарт в далечната вече 1985 година, когато се организира Кръгла маса за „Образа на Другия“, проблемът стана особено актуален и аз естествено се насочих към него. Скоро се убедих, че тези взаимни етнически представи и образи са много важни не само за времето, в което са създавани. Те са толкова консервативни, че и до днес някои от тях не са се променили особено. Наистина не е без значение да разберем това, което „Другите“ смятат, че представляваме ние, както и това как ние ги възприемаме.

Доц. Е. Лазарова: *Да, създават се дори едни мисловни шампи, от които е много трудно да се излезе.*

Проф. П. Ангелов: Да, но трябва да си преди всичко историк, за да знаеш къде да ги намериш и как да обясниш защо са се появили. Истината е, че тези шампи се дължат не само на някаква традиция от миналото, но възникват и поради определени исторически обстоятелства. Веднъж създаден един образ и стереотип за „Другия“, той става постепенно част от мисленето на обществото и несъмнено влияе върху неговото поведение. До този извод стигнах в студиите си, посветени на образа на гърците и на евреите в Средновековна България.

Доц. Е. Лазарова: *Лукавият византиец...*

Проф. П. Ангелов: Да, то това е един много стар стереотип, създаден още през Античността и впоследствие възприет и отчасти трансформиран от средновековните българи. Изобщо изградените представи „за Другия“ са повлияни от много фактори и са сложни за обяснение. Не е лесно да се отговори доколко те отговарят на някаква реална действителност или са изцяло измислени.

Доц. Е. Лазарова: *Аз мисля, че във всяка историческа реалия има нещо, което тръгва от обективни корени.*

Проф. П. Ангелов: Да, но веднъж създадена от определени обективни обстоятелства, една представа понякога така се трансформира, че не можеш да видиш първоосновата.

Доц. Е. Лазарова: *Да, вече митологемите взимат връх над тези неща. Това, което казвате, е много интересно. Когато вие се занимавахте с образа на нашите съседи, какво открихте, което ревизира представата, която сме имали досега?*

Проф. П. Ангелов: Аз поначало нищо не съм ревизирал, защото никой не беше писал по тия въпроси. Достигнах до извода, че и до днес част от тези образи битуват сред нашите съвременници. Разбира се, трябва да се има предвид, че въпросните представи през Средновековието са създадени от един тесен кръг хора, които са могли да пишат, да четат и да пътешестват. А доколко обикновеният човек ги е споделял или изобщо дали са му правили някакво впечатление – трудно е да се каже. Наложените етнически представи през Средновековието са били важни главно за владетелите и за аристокрацията, които фактически са водили политиката и дипломацията с други страни. Често пъти те са взимали своите решения, съобразно изградени стереотипи, които са имали за своите партньори. Понякога това е помагало, но не винаги е било достатъчно рационално, когато си изграждал своята политика и си преследвал определени стратегически цели.

Доц. Е. Лазарова: *Предразсъдъците са много важна тема.*

Проф. П. Ангелов: Защото ако предразсъдъкът, че византийците са хитри, притворни и лукави е действал винаги, то нямаше да сключим нито един договор с тях, нито да бъдем понякога техни съюзници или пък, най-малкото, да усвоим редица постижения на тяхната култура. Това е парадоксалното – през Средновековието ние сме възприели много от Византия, а същевременно сме се дистанцирали от гърците поради изградената за тях отрицателна представа, особено в сферата на политиката и дипломацията. С други думи, действали сме избирателно – това, което е добро и полезно, сме го възприели, но сме отхвърлили онова, което не ни харесва.

Доц. Е. Лазарова: *Да. И после има нещо, което е много важно за българското национално самосъзнание – фактът, че гърците са се опитвали да застрашат нашата идентичност.*

Проф. П. Ангелов: Да, но това е представа, която можем да отнесем повече към Възраждането. Аз не съм убеден, че по времето на византийската власт в българските земи (между 1018 и 1185 г.) византийците са имали ясно изразени асимилационни намерения спрямо българите.

Доц. Е. Лазарова: *Казват, че са унищожавали много българска книжнина.*

Проф. П. Ангелов: За епохата на Средновековието такива данни няма. Разбира се, византийците полагали усилия да държат здраво юздите на властта, поради което въвели гръцката литургия в българските църкви, назначавали на висшите духовни постове само гърци, поставили в големите градове византийска администрация. Но да говорим за съзнателна асимилация, провеждана спрямо българите, е трудно. Тази политика е била като цяло чужда на Византийската империя. Ако пренесем обаче нещата през Възраждането, там, където т.н. „мегали идея“ започва да господства сред гърците, вече притежаваме по-ярки доказателства и паметници, които доказват техния стремеж да погърчат българите.

Доц. Е. Лазарова: *Това е интересно. Може би има нещо общо с имперската политика въобще, каквато е тя и в Римската империя – римляните искат да присъединят другите към себе си, а не толкова да ги противопоставят.*

Проф. П. Ангелов: Това е причината една империя да просъществува толкова време – не да избие другояверците или другоезичните, а да ги вкара в една система, да ги превърне в работници, в данъкоплатци. Изобщо добре известно е, че в самата Византия не са живели само гърци, но и други народности. И фактът, че успява на основата на вярата и на политическата си теория да ги интегрира, ѝ дава нужната сигурност и стабилност. Все пак това е империя, просъществувала над хиляда години.

Доц. Е. Лазарова: *Да, но пък като се има предвид културната доминанта в този регион, може да се разбере защо малко или много медиевистите на Запад ни разглеждат като принадлежащи към византийския ареал.*

Проф. П. Ангелов: Това е главно заради православиято.

Доц. Е. Лазарова: *Това обаче донякъде пречи да изпъкне нашата самобитност.*

Проф. П. Ангелов: Не, ние сме доказали нашата самобитност. Сега това, че на Запад някой не е вникнал достатъчно задълбочено в нашето Средновековие, това си е за негова сметка.

Доц. Е. Лазарова: *Навсякъде има посредствени учени и ние трябва да го отчитаме.*

Проф. П. Ангелов: Особено когато става дума за изследването на средновековното ни минало. За съжаление, все по-често започвам да се сблъсквам с един повърхностен поглед върху него от редица чуждестранни учени. Изобщо в областта на българската история не виждам защо трябва да вдигаме на всяка цена като някакъв еталон чуждата наука. По-скоро ние трябва да сме еталон за нея и да се стремим да пропагандираме постиженията си чрез публикации на чужди езици.

Доц. Е. Лазарова: *Много добре казано, да.*

Проф. П. Ангелов: Защото тогава няма да има извинения от някои чужди изследователи, че не познават нашите постижения, тъй като не знаят български език. В такива случаи сме свидетели как се цитират няколко автори, публикували на английски, френски или немски език, но без внимание са оставени два или три пъти повече български заглавия. Истинският учен не може да се извинява с незнанието на езици, ако иска наистина да прави стойностни изследвания.

Доц. Е. Лазарова: *Един човек може да ползва френски, немски и английски и да му кажат, че трябва да ползва италиански източници, а западнякът, когато се е ориентирал към изучаване на региона, трябва да бъде така любезен да научи и някои славянски езици, например.*

Проф. П. Ангелов: Така е. Аз това говоря, не за всички – има сериозни автори, които знаят добре нашия език и ползват българската научна литература. За тях мога да кажа само най-добри думи. Аз говоря за една друга група автори, които просто, както се казва „откриват Америка“ за някои неща, които ние отдавна сме ги

написали и съществуват в книгите. Но, за съжаление, в науката все още се срещат и хора, които се опитват да градят кариерата си, без да отдадат дължимото на тези преди тях. Обявяват се за първооткриватели на неща, които отдавна са известни.

Доц. Е. Лазарова: *Това е и ужасно, и жалко.*

Проф. П. Ангелов: И когато всъщност професионалистът прочете тези неща, той веднага вижда колко е „олекнал“ техният автор. Аз съм попадал на такива случаи – има публикувана статия, която, ако трябва да цитирам, ще я цитирам само за пълнота – да се каже, че някой е писал, но тя всъщност нищо не дава на науката. Или това, че ако понякога не ме цитират, съвсем не означава, че написаното от мен няма стойност. Изобщо в хуманитаристиката не трябва да има залитане по т.н. „импакт фактор“ – т.е. колко пъти си цитиран. Истината е, че понякога името на един историк може да попадне в голям брой публикации не само поради високата стойност на написаното от него, но и поради това, че е изрекъл някоя глупост.

Доц. Е. Лазарова: *Не знам, професор Ангелов, дали сте съгласен, но понякога и ние, самите българи, правим нещо, което не е красиво и не отговаря на професионалната етика – преразказваме чуждия текст, без да покажем откъде сме го взели. Това е скритото плагиатство, което е особено опасно. Или, да кажем, цитират се два реда от даден автор, а пък преди това са преразказани изцяло неговите тези.*

Проф. П. Ангелов: Един вид си присвоява чисто и просто някои неща.

Доц. Е. Лазарова: *Така че при нас не е изчистен проблемът за плагиатството и за цитатите. Това остава въпрос на култура и на морал.*

Проф. П. Ангелов: Наистина този проблем съществува и за това не трябва всеки, който обича историята и чете исторически книги, да се смята за историк. Защото за съжаление има не малко любители, които са прочели две или три книги и веднага започват да дават съвети и се лансират като специалисти в областта на историята. Сами разбирате, че това не звучи сериозно. Даже аз не смея да давам отзиви, да критикувам и да се намесвам в други периоди от историята, макар че съм историк. Както и други мои колеги също си знаят периметъра на своите компетенции. Ние не можем да бъдем пенкилер – историци на всичко. Можем да имаме общ поглед върху нещата, но никъде, където не можем да кажем нещо професионално, не го казваме, защото просто всяка област от историческото знание си има своя документална база, своя методика, своя традиция, наследство. За съжаление обаче, има хора, които се изживяват като „историци на Републиката“, както аз ги наричам. Каквото и да се коментира от историята, те са първите, които ще го изкоментират. Ама дали могат, дали са компетентни да го направят това нещо, това тях не ги интересува.

Доц. Е. Лазарова: *Те тръгват с патос срещу факта, според мен.*

Проф. П. Ангелов: С някакво частично знание, с желание да изпъкнат, да станат интересни. Или пък винаги ще кажат нещо забавно и интересно, което ще се тиражира след това, за сметка на истинската наука, която звучи понякога скучно и

не винаги казва приятни неща. Затова няма да са малко хората, които ще предпочитат да четат хрониките на Стефан Цанев, а не книгите, от които той е почерпил знанието за нашето минало.

Доц. Е. Лазарова: *Безспорно. За това на писателя е по-лесно. Той ще каже: „Аз давам моя прочит, който не е ангажиращ, това е едно естетическо виждане“.*

Проф. П. Ангелов: Той е частичен, той е манипулативен..

Доц. Е. Лазарова: *Всеки прочит може да бъде манипулативен, дори и на историка.*

Проф. П. Ангелов: Това е друго, това е вече, когато подбереш определени факти.

Доц. Е. Лазарова: *Неслучайно наричат историята „метреса“ на историците, но тя е такава често и на политиците. Това, което казахте, е много вярно за начина, по който се поднасят нещата, доколко е интересно обективното историческо познание за хората. Може би защото във всеки човек е жив стремежът към приказките: когато поднесеш една историческа приказка добре украсена, тя просто грабва.*

Проф. П. Ангелов: Да четат тогава легендите и народните песни, ако толкова им е интересно. В крайна сметка ние не можем да се принизим винаги да бъдем интересни.

Доц. Е. Лазарова: *В резултат се получава някаква фолклоризация на науката. Както фолклоризация на музиката.*

Проф. П. Ангелов: Аз не отричам, че трябва да популяризираме науката, но това трябва да се извършва професионално.

Доц. Е. Лазарова: *Но това е много труден процес – да пишеш достъпно и интересно. Аз мисля, че редица големи автори в България преди години са успявали да съчетаят тези неща.*

Проф. П. Ангелов: Разбира се. И учебници се пишат, аз съм автор на 15 учебника, които съм започнал да пиша от 80-те години. Закъде ли не съм писал – и за Класическата гимназия, и за Проблемната група по образованието на Благовест Сендов. Там писахме едни учебници по Общество – „Първите лястовички“, нещо по-модерно, което сега някои смятат, че за пръв път са го открили, тези т.н. интегрални учебници и т.н. Изобщо при писането на учебници задължително трябва много внимателно да се борави с материала, да се представи хем интересно, хем достъпно. Защото обикновено за това критикуват в учебниците, не говоря за моите специално: че са много тежко написани, не са интересни на учениците.

Доц. Е. Лазарова: *Това е проблем изобщо за учебника в българските училища – много натоварени, с прекалено много информация.*

Проф. П. Ангелов: Това, което Министерството направи през последните години, беше да изчисти доста много неща от учебниците като фактология, като излишна информация и да ги раздвижи методически. Аз лично обаче не виждам основания да се реве толкова много срещу учебниците по история. Но лошо е, ако всеки нов министър, като дойде на власт, първото нещо, което ще каже, че ще сложи край на действащите учебници, макар и да не ги е прочел изобщо и без да конкретизира за кои става дума. Нещата не са толкова прости. Да се напише един учебник е сложна процедура. Не е достатъчно да се дадат само образователните параметри. Нужно е участието на широк кръг от учени, методисти, учители, психолози, художници, редактори, издатели и прочие.

Доц. Е. Лазарова: *Работата наистина трябва да е екипна.*

Проф. П. Ангелов: Разбира се, важно е всички да са наясно какво и по какъв начин е нужно да се внуши на младото поколение чрез историята, какви умения да се възпитат у него и т.н. За съжаление има хора, които си мислят, че ние сядаме и пишем в учебниците каквото ни дойде наум.

Доц. Е. Лазарова: *Аз мисля, че на вас много ви е помогнало, че освен преподавател в Университета, сте бил и преподавател в Класическата гимназия.*

Проф. П. Ангелов: Да, аз дълги години бях, откакто се създаде. Още от първия випуск съм там.

Доц. Е. Лазарова: *А беше ли това интересно за вас като среща с друго поколение и хора с друга нагласа?*

Проф. П. Ангелов: Разбира се. Аз преподавах поначало неща, които никога не съм преподавал в Университета. Моят предмет в гимназията бе „Средновековна култура“, в която се включваше старобългарската, византийската и западната.

Доц. Е. Лазарова: *Голямо предизвикателство е било за вас.*

Проф. П. Ангелов: Да. Нямаше учебници. Имахме пълната свобода ние сами да си съставим програмата и да обучаваме. Имам доста известни вече ученици, за чието израстване смея да се надявам, че имам заслуга. Някои от тях са вече професори например проф. Анастас Герджиков – и професор Кирил Павликянов, които работят във Факултета по Класически и нови филологии. В нашия Исторически факултет това са доц. Александър Николов, доц. Ивайла Попова, доц. Ангел Николов и др. Да не се разпростирам в какви други области са се изявявали и се изявяват сега тези хора, но смятам, че имам някаква заслуга и за тяхното израстване като историци, журналисти, юристи, артисти, дипломати, философи и.н.

Доц. Е. Лазарова: *А ако правите сравнение между учениците и студентите, каква е разликата в аудиторията? Може ли да се каже, че будният ученик непременно ще бъде и буден студент?*

Проф. П. Ангелов: Аз имам наблюдения за студентите, влезли от Класическата

гимназия в Университета. Някои от тях станаха студенти в Историческия факултет след защита на дипломни работи пред комисия от университетски преподаватели. Това е една тяхна привилегия, тъй като Класическата гимназия всъщност има статут на лицей към Софийския университет. Общо взето, те са от тези студенти, на които не трябва да обясняваш елементарни исторически понятия.

Доц. Е. Лазарова: *Т.е. класическото образование става една потребност, една основа.*

Проф. П. Ангелов: Разбира се. На времето, преди Девети септември, ако не си бил класик, трудно е могло да запишеш и учиш история или право.

Доц. Е. Лазарова: *Да, защото няма да знаеш език.*

Проф. П. Ангелов: Докато бях ръководител на Катедрата по българска история, аз се опитах да въведа същото и за аспирантурите по българско средновековие. Все пак когато подбираме наш аспирант, редно би било да го подложим на някакъв елементарен изпит – дали знае поне гръцката азбука, дали може нещо да прочете на латински. Понеже такова препитване това не беше в държавните нормативи, срещнахме съпротива. Но в крайна сметка има и други начини, чрез които да можем да подберем най-подходящите хора. Сега имам един аспирант, който е от Класическата гимназия, и с него изобщо не обсъждаме този проблем за знанието на класическите езици.

Доц. Е. Лазарова: *Вие самият не сте имали възможност да бъдете в Класическата гимназия.*

Проф. П. Ангелов: Аз имам втора специалност „Класическа филология“, която придобих в Университета, успоредно със следването ми по история.

Доц. Е. Лазарова: *Понеже непрекъснато се говори за виртуална култура и обучение, може ли тя един ден да замести напълно четеното на книгите?*

Проф. П. Ангелов: Според мен, не. Аз съм песимистично настроен към т.н. дистанционно провеждане на обучението.

Доц. Е. Лазарова: *Според мен то също повдига много въпроси. В крайна сметка университетът е общуване.*

Проф. П. Ангелов: Да си пишеш домашните във фейсбук или да ги изпращаш по имейл на преподавателя, по мое мнение, принизява образованието и лишава учащите от така необходимия непосредствен контакт с учителя. Не знам къде се коренят причините, но истината е, че в обществото ни все по-малко се чете.

Доц. Е. Лазарова: *Какво се оказва?! Че и дисциплината страхотно пада в училищата. Това наблюдава ли се и в Университета?*

Проф. П. Ангелов: Аз винаги съм казвал на моите студенти: „Лекциите не са

задължителни и ако не искаш да слушаш, не ги посещавай. Но ако се появиш в аудиторията и ти стане скучно, поне не пречи на останалите да слушат. Уважавай преподавателите си и се отнасяй отговорно към задължението си да присъстваш на упражненията и да се готвиш за тях“.

Доц. Е. Лазарова: *А има и един друг проблем – не сме ли днес преподавателите малко по-снизходителни към студентите като цяло, много шестци има?!*

Проф. П. Ангелов: Аз мисля, че сме снизходителни повече, когато решим да им пишем тройки вместо двойки. В същото време никога не съм бил снизходителен да пиша шестца на отговор, който заслужава по-ниска оценка. Защото за мен това е по-важното. Но това, което ви казах за слабите оценки, е свързано с проявата на някакъв своеобразен хуманизъм: че ако ти не му пишеш тройка, може и да не да запише годината, да загуби стипендията си, да има проблеми с общежитието, с работата и т.н. Случвало се е и това да го правя, но не толкова често. За мен е важно да видя дали един студент освен фактологични знания притежава обща култура, съобразителност и някакъв интелект да разсъждава критично върху историята. Но има и такива, които предпочитат писмения изпит, водени за съжаление единствено от съображението, че тогава могат да препишат по-лесно.

Доц. Е. Лазарова: *Но пък писменият изпит, ако се проведе като написване на есе, ще даде възможност да проличи кой наистина може да мисли и е чел. Респективно тогава доста многознайковци ще увиснат.*

Проф. П. Ангелов: Аз съм за принципа: хване ли се, че някой преписва дословно, когато си пише курсовата или дипломната работа, да бъде строго санкциониран. В сериозните западни университети е така. Там, не дай си Боже, да открият, че не си самостоятелен автор на нещо! То си има и съответните компютърни програми, чрез които можеш да хванеш плагиата от интернет.

Доц. Е. Лазарова: *А вие как виждате реформата в Университета? Непрекъснато се говори за реформа в БАН, но реформирането в университетите като че ли остана на заден план?*

Проф. П. Ангелов: Тази реформа върви доста отдавна на части, с въвеждането на кредитите, със степените „бакалавър“ и „магистър“. Това са неща, които трябваше да ги уеднаквим с европейското образование, но реформата трябва да тръгне от там, че първо да се прецени точно колко струва един студент на държавата. Защото със сегашната разценка нещата няма да потръгнат. С недостатъчно пари не се прави наука и не се обучават добре студентите. Властта не може да очаква чудеса от преподавателите и от студентите, след като толкова малко от вътрешния брутен продукт се отделя за образование и наука. Просто трябва да сме наясно. Освен това къде е гаранцията, че добре подготвените и обучени студенти ще дадат нещо на страната, която им е давала възможност?! Това може да е малко ретроградно при условията на един свободен пазар на интелектуалния труд в Европа, но все пак трябва да се изнамерят някакви механизми, чрез които държавата да задължи младите специалисти поне известно време да работят за нея. Ние изнасяме, ей така, безнаказано, интелектуален потенциал, за когото сме положили усилия и средства...

Доц. Е. Лазарова: *Аз мислех да ви попитам, тъй като вие сте свързан с БАН – чрез баща ви, от една страна, а казахте, че и синът ви работи в БАН – в Института по история, какво мислите за реформата в БАН?*

Проф. П. Ангелов: Да, там мина акредитация, в която и аз участвах. Оказа се, за съжаление че в изработените критерии за акредитация има прекалено много количествени принципи, без да може да се оцени качеството. На всичкото отгоре част от критериите подхождаха повече не за хуманитарните, а за точните науки. Тази акредитация се извърши, след като вече бе минала една чужда акредитация на Института, дала не особено висока оценка за неговата работа. Тази акредитация обаче, както се разбра, не била водена от хора специалисти, които да познават добре спецификата на Института за история. Отправени били упреци, че Институтът бил затворен в себе си, в смисъл, че много се занимава с национални проблеми. Ами с какво да се занимава един институт по история?! Аз не знам в друга балканска страна, ако направиш забележка на някаква подобна научна институция, че се занимава приоритетно с национална история, какво ще последва. А тука ние се стряскаме от всеки чужденец, който ни размаха пръст. Съгласен съм, че трябва да има отвореност, по-голяма творческа активност, трябва да има повече проекти, но пожеланията в тази насока не дават достатъчно основание, за да се даде ниска оценка за дейността на Института за исторически изследвания.

Доц. Е. Лазарова: *Много е важно казаното от вас и това, което ние забравяме понякога: хуманитаристиката създава отношение към националните проблеми, към създаването на нашата, българската история.*

Проф. П. Ангелов: Ако ние забравяме българската история и не подготвяме кадри за нейното изследване и преподаване, какво става тогава?! Говорим само за връзката между науката и бизнеса. Добре, тогава как да свържем бизнеса с историята – да пишем история на мутрите и да оправдаем тяхната поява в последните десетилетия? Това, разбира се, е в шеговит план. Не може всяка хуманитарна наука да я свържеш механично с бизнеса, защото хуманитарите са като инженери на душата, там няма количествени критерии – как да измериш с пари какво си внушил, как си го внушил, какви хора си възпитал, какви качества на тяхното мислене си формирал, какъв морал си изградил у тях и т.н.

Доц. Е. Лазарова: *Но без практическите уроци, например, по история на Българското Възраждане, ние бихме били загубени като нация и това нещо трябва да се отчита.*

Проф. П. Ангелов: Разбира се, обезпокоен съм от този нихилизъм, който се насажда, и то съзнателно. Забележете колко сериозни хора, когато коментират какво са направили и какво ще правят у нас, употребяват израза „в тази страна“. Значи те не чувстват вътрешната потребност да кажат „в България“, „в моето Отечество“. Това показва, че липсва никакво вътрешно усещане за уважение към родината им. Може да не ти харесва всичко в нея, но все пак я назови по име, а не с пренебрежителното в „тая страна“. Разходете се из София – да видите колко малко останаха магазините, чиито фирми са написани само на български език. Даже видях един магазин, на който отгоре пише с огромни букви: BOOKSTORE. И веднъж попитах:

„Вие български не знаете ли, напишете, все пак че сте книжарница“. Дотам стига глупостта, че на едно място думата „Баничарница“ беше написана на латиница. Това какво показва? Показва абсолютно замъгляване на националното и народностното самочувствие. Боя се, че подобни явления, колкото и невинни да изглеждат на пръв поглед, могат да доведат лека-полека до изтриване от мозъка на сънародниците ни: че си българин, че имаш минало, че можеш да се гордееш с него, че трябва да го познаваш. За съжаление, когато загубиш това национално чувство, много лесно можеш да бъдеш манипулиран. Ще заминеш в някоя друга страна и един ден няма да ти пука къде си се родил, какви са твоите корени и история. Ние, историците, не трябва да допускаме това да се случи, особено след като светът се отвори за всички. Никъде по света няма да те уважават за това, че не знаеш историята на страната си или говориш само лоши неща за нея.

Доц. Е. Лазарова: *Много е сложен проблемът.*

Проф. П. Ангелов: Намират се колеги от различни хуманитарни науки, които обсъждат миналото и нашата култура, като правят генерални обобщения въз основа само на своя житейски опит и преживелици, какви били изобщо българите. Аз не обичам такива обобщения. Има всякакви българи. Едните наистина дават повод да бъдем критични към самите нас, но не са малко и тези, които със своя живот и дело повдигат самочувствието. Кой може да измери колко е броят на едните – колко е броят на другите. Тези генерални народопсихологични заключения са много относителни. Били предатели, били гостоприемни, били работливи, или мързеливи и т.н.

Доц. Е. Лазарова: *Това го има в историята и на други народи, ако се вгледаме внимателно.*

Проф. П. Ангелов: Да, обаче ние обръщаме прекалено много внимание на недостатъците в нашата душевност, проявяваме някакво мазохистично чувство на самоотрицание. За съжаление това до известна степен се дължи и на недоброто преподаване на историята и може би на един неразумно насаждан от някои медии нихилизъм.

Доц. Е. Лазарова: *Бих искала да се върнем отново към темата за вашия баща, тъй като вие споменахте между другото за разликата в методите ви на изследване. Разбира се, че всяка епоха има и своя предпочитана методология, насоки, които се следват. Дори може да се говори за различни дискурси на мисленето, но пък има неща, които остават ценни и неизменни. Аз например изобщо не съм съгласна с онези хора, които казват, че разглеждането на богомилството като социално явление е нещо, което е отживяло времето си, тъй като всъщност това си е наистина първата социална критика, която имаме през Средновековието и изобщо преди историята на Новото време. Кое е онова различното, което вие сте избрали като подход в историята, което според вас е най-ценното, което остава като наследство от Димитър Ангелов?*

Проф. П. Ангелов: Ще започна с това, че всяко нещо, което се случва в обществото, е социално. Така че несоциални неща се случват само в животинския свят. В този смисъл няма смисъл даже да се дискутира дали богомилството е социално

явление, или не е. След като то се е развило в дадено общество, след като отговаря на някакви възгледи, на някакви вкусове, след като има привърженици в определена среда, то е социално. Друг е вече въпросът, че тези социални възгледи в случая са се изразили чрез определени религиозни схващания – по-различни от официалните. Така че, според мен, се правят излишни опити да се омаловажи именно този подход в историята, когато нещата трябва да се обяснят с материалните условия на живот. В моите изследвания никога не съм се стремял да свържа и обясня историческите явления с една-единствена причина. Изобщо не е добре, когато дадена методология се обяви за панацея в обяснението на всичко, което се случва в историята.

Доц. Е. Лазарова: *Но, слава Богу, Димитър Ангелов никога не е правил такова нещo!*

Проф. П. Ангелов: Не. Той, например, виждаше не само социални, но и много други причини за появата на богомилството.

Доц. Е. Лазарова: *Нямаше да се страхуват толкова от богомилството, ако не беше социалната му критика...*

Проф. П. Ангелов: Да, разбира се. Защо богомилите са проповядвали срещу богатите, срещу старейшините, срещу царя, както казва Презвитер Козма, ами просто защото не са били доволни от властта. Поради тази причина те не приемали и схващането, че добрият Бог е единственият творец на света, а смятали, че нещастията на Земята са причинени от злата сила – дявола. Изобщо няма основание да се отрече ролята на социалния фактор там, където става дума за появата на противоречията между отделните групи и съсловия в едно общество. Нима при въстанието на Ивайло да няма социален елемент? Неговите последователи са били главно бедни селяни, които са страдали от нападенията на татарите, нямали са достатъчно средства за препитание, не са могли да си плащат данъците. Наивно вярвали, че ако сложат за цар на българите човек от техните среди, ще заживеят по-добре.

Доц. Е. Лазарова: *Още повече, че религията ти дава опора, а и същинското християнство възниква в защита на бедните и онеправданите. И всъщност това, което наричат ерес, е първичното, чистото християнство.*

Проф. П. Ангелов: Всеки човек в средновековното общество е могъл да намери нещо добро в християнството, което да отговаря на неговите тежнения. Поради това именно тази религия се превръща в така широко разпространена вяра. Между другото и самите богомилите в своите проповеди срещу богатството и несправедливостите често се позовавали на евангелските сказания.

Доц. Е. Лазарова: *Те просто наистина използват оръжието на Христовата вяра.*

Проф. П. Ангелов: Това, че нашата наука за известен период е била затормозена от една наложена конюнктурна методология, никой не оспорва. Но да се каже, че през тоя период нищо не е свършено, че едва ли не всичко, което е казано, трябва да се ревизира звучи абсурдно!

Доц. Е. Лазарова: *Това – освен че е абсурд и безсмислица, е и много ненаучно, защото толкова ценни неща именно в този период са създадени.*

Проф. П. Ангелов: Ако има нещо да се пренапише, без да се намесвам в компетенциите на моите колеги, това са преди всичко части от новата и особено от най-новата ни история. Защото навремето имаше колеги, които не работеха с документи, а с директиви и указания, докато истинската изворова база им не беше достъпна. В същото време много по-малко се пречеше на медиевистите да използват пълноценно наличната изворова база, да работят в архивите, да публикува нови извори и т.н. За съжаление обаче не винаги им е било позволено да цитират определени учени от миналото, които кой знае защо бяха заклеени като реакционери, буржоазни обективисти и даже фашисти – като един Петър Мутафчиев например. Но това отношение към старите професори, насаждано поради идеологически причини, бе постепенно преодоляно някъде към началото на 60-те години, когато започна повторното издаване на техните трудове. А това, че е имало такъв период, в който са били поставяни под възбрана не само учени, но и определени теми от историята, естествено не може да се отрече и най-важно – не трябва да се забравя. То какво ли не се е случвало след Девети – не само в областта на историческата наука, да не коментираме какви по-страшни неща са станали. В историческата наука също – имало е и „лов на вещици“, имало е и гонене от Университета, имало е и забрана да се работи. Това е ясно, но за това не е бил виновен само диалектическият материализъм.

Доц. Е. Лазарова: *Както и демокрацията не е виновна, че има хора, които могат да характеризират по определен начин (не бих искала дори го споменавам!) Димитър Ангелов, заради неговите интерпретации за богомилството и след това да кажат за Петър Мутафчиев, че е комунист, нали? Това са смешни неща... Ето, например, един професор като Бицили или даже проф. Михалчев, които също принават диалектическия материализъм като възможен метод в историческите или философските изследвания...*

Проф. П. Ангелов: Тези критики обикновено се отправят от хора, които не познават добре нито личностите, за които говорят, нито техните трудове. Винаги такъв тип критика е израз на повърхностно знание за критикувания обект.

Доц. Е. Лазарова: *Или някакво желание да изтъкнеш себе си, което също е много грозно за мен, защото в две епохи е критикуван Петър Мутафчиев. Наистина, всеки човек си има слабости и качества и всеки учен, но това ми се струва вече прекалено. А как остава в спомените ви вашият баща – като човек и като историк?*

Проф. П. Ангелов: Първото нещо, с което остана в моите спомени е, че беше човек, който работеше всеки ден. Тракаше на една пишеща машина, тогава нямаше такива изобретения на модерното време, като например компютрите. Добре е все пак, че пишеше на машина, а не на ръка, тъй като почеркът му не е особено четлив.

Доц. Е. Лазарова: *Повечето учени са такива „краснописци“.*

Проф. П. Ангелов: Майка ми го разчита без проблем, ама на мен ми е трудно. Той имаше това съзнание, че почеркът му е труден за разчитане и се стремеше ръкописните си бележки да ги пренася на пишещата машина. След това другото, което имам като спомен, е, че писаното от баща ми обикновено се четеше на глас от майка ми и се обсъждаше.

Доц. Е. Лазарова: *И вашата майка е историк, нали? Доколкото знам от семейната история, те са се запознали, когато тя е била негов студентка.*

Проф. П. Ангелов: Тя е историк, била е студентка, така че тя, разбира се, като външен читател и слушател, можеше да му бъде от полза, защото едно е човек като влезе в една материя и пише, по един начин схваща написаното...

Доц. Е. Лазарова: *Един такъв добронамерен критик винаги е много полезен.*

Проф. П. Ангелов: Да, това беше в съгласие със схващанията на баща ми, че трябва да се пише ясно и разбрано. Той бе против схващането на някои историци, които смятаха, че колкото по-неясно пишеш, толкова по-научообразен си. Често ми е говорел, че човек най-трудно се научава да пише ясно и разбрано. Споменът за баща ми е свързан и с това, че много обичаше да слуша класическа музика. Знаеше наизуст всички симфонии на Моцарт как започват, как свършват, изобщо беше с феноменална музикална памет. И някъде от 60-те години пък ще го запомня, че вече започна да пише епиграми – това му беше другото хоби.

Доц. Е. Лазарова: *Това е също много любопитно! Кажете някоя епиграма, ако се сецате в момента!*

Проф. П. Ангелов: А, те са толкова много тези епиграми, те са даже записвани на машина със съответната година, за да няма някаква спекулация, че всичко е написано след някакво определено време, Епиграмите бяха за какво ли не – за човешките пороци, за историята, за всичко. Част от тях бяха публикувани във втората част на книгата със спомените му. Критикуваше всякакъв вид пороци. Няма да забравя една от епиграмите му: „Главните ни цели – ние да сме цели“. Звучи много актуално за някои политики днес.

Доц. Е. Лазарова: *Много е хубава, неумираща епиграма.*

Проф. П. Ангелов: Ще кажа и една друга, която се отнася до някои истории: „Пише само за мъртвите, че мълчат, за живите – не, защото гълчат“. Това беше идеята на епиграмата – за тези колеги, които не смеят от страх да пишат истината за живите и за съвременността изобщо. Другите ми спомени бяха свързани с неговите спортни пристрастия. С баща ми ходехме често на мачове. Той си беше левскар. Едно време се ходеше с удоволствие на мач, защото човек можеше да се чувства спокойно по стадионите. Сега вече и аз не ходя, защото стадионът за съжаление се превърна в място за развихряне на най-долни страсти, а да не говорим и за качеството на съвременния български футбол. Помня още, че ходеше доста често по конгреси и конференции. Всяка година пътуваше по няколко пъти сам или с майка ми. Имам много голям архив с всичките му записки от тези конгреси,

конференции, пътешествия – пишел е на ръка в отделни тефтерчета, след което ги е свалял на машината.

Доц. Е. Лазарова: *А това е рядко – човек да си даде толкова труд.*

Проф. П. Ангелов: Аз даже се учудвам как е имал нервите да го прави това нещо, защото той описва ден по ден какво е видял, в кой музей е ходил, с кого е говорил, какво му се е случило във влака и т.н.

Доц. Е. Лазарова: *Това е много любопитно. Вие дадохте ли вече неговия архив някъде?*

Проф. П. Ангелов: Не, архивът е при майка ми, а записките, за които стана дума, са у мен, защото имам някаква идея да ги издам. Това би било интересно за историците на науката, за историографията изобщо, защото в тези записки се вижда какви проблеми са се разисквали по конференциите, кой какво казал, как е отговорил баща ми, с кого се е видял – „живата“, така да се каже, история на тия форуми.

Доц. Е. Лазарова: *Всички имаме такова желание, като се връщаме от симпозиум, а после забравяме за намеренията си.*

Проф. П. Ангелов: Но то това не са спомени, а бележки, които са далеч по-достовърни.

Доц. Е. Лазарова: *То е нещо като репортаж и е много важно.*

Проф. П. Ангелов: Изобщо проявяваше необикновено трудолюбие. Понякога се оплакваше, че го товарят с различни управленчески длъжности – та декан ли не е бил, та ректор на чуждестранните студенти, та директор на Археологическия институт, после директор на Центъра по българистика. Все му намираха някакво административно занимание и даже подозираше, че по този начин се опитват да му пречат да се занимава с наука. А той всъщност не беше конфликтна личност и смятаха, че като го поставят на дадено място, ще може да обедини различни противоречиви интереси, особено това се отнасяше до Археологическия институт. Всичко това добре го е написал в спомените си – каква среда е заварил там и как е успял да се справи с археолозите – в добрия смисъл на думата. Та това му бяха оплакванията, че сутрин отива да си върши административната работа и вече следобед изцяло се отдаваше на писането.

Доц. Е. Лазарова: *А имаше ли определен дневен режим, например, почивка следобед?*

Проф. П. Ангелов: Да, разхождаше се, след като беше написал нещо. Не винаги му е вървяло – някой път ще напише три-четири, друг път повече страници. За него беше валиден принципът *Nullus dies sine linea* („Нито един ден, без да оставиш линия“), т.е. без да направиш нещо. Преди години излезе една негова биобиблиография и там се вижда колко е бил продуктивен, въпреки административните му задължения.

Доц. Е. Лазарова: *Да, забележителен е например е неговият глад за извори, което е много важно, защото той много от тях социализира на български и това също е едно много важно негово дело. Но тъй като задачата на този проект е да се надникне и в творческата лаборатория на учения, ще ви запитам: вие имате ли дневен режим или като всеки голям учен сте разкъсан между твърде много задължения...*

Проф. П. Ангелов: Дневен режим е трудно да се каже, но аз, да речем, съм работоспособен следобед. Спадам към така наречените късни птици т.е. совите, които обичат да работят вечер. А писането редувам с работа в градината ми около къщата в Симеоново.

Доц. Е. Лазарова: *Е, това е хубав режим.*

Проф. П. Ангелов: Да, това е добър режим – веднага човек разпуска по този начин.

Доц. Е. Лазарова: *Обичате градинарството или само разходките?*

Проф. П. Ангелов: Да, каквото мога, каквото съм в компетенция го правя – помагат ми, но в общи линии това е начин на разпускане. Аз преживях революцията на подмяната на пишещата машина с компютъра. Работата на пишеща машина сега ми се струва една мъка. Моята доцентска хабилизация за средновековната дипломация съм я писал на една стара машина, която баща ми подари. Тогава трябваше да се лепи, да се реже, да се добавя на ръка, а после да се търси и преписвач на готовия текст. А, не дай си Боже, ако по-късно се сетиш нещо, беше трудно и невъзможно да го сложиш в преписания вече текст. Да, сега вече процесът на писане е съвсем различен, много по-бърз и води до по-добро качество на текста. Не случайно подготвих нови и подобрени издания в компютърен вариант на „Средновековната българска дипломация“ и на „България и българите в представите на византийците“. Остана единствено неиздадена моята малка дисертация, посветена на българо-сръбските отношения през XIV век. Бих могъл обаче да я публикувам в сборник, обаче със статиите, които съм написал на основата на тази дисертация. Това не означава, че съм станал безкритичен към онова, което съм написал като млад. Същото внушавам и на моя син. Израстването в науката може да се усети, когато един ден вече не харесваш това, което някога си написал и си го смятал за съвършено. Аз, разбира се, съм този, който в момента давам повече съвети. Но новото поколение изследователи непрекъснато се рови в интернет, непрекъснато намира нови книги, нови неща и се развива много по-бързо. Идва момент, когато заниманията на сина ми и уменията му да борави с интернет стават полезни и за самия мен. Особено що се отнася до улеснения електронен достъп до нови монографии, исторически извори и други.

Доц. Е. Лазарова: *Двубоят между поколенията води не само до конфликти, но и до взаимно обогатяване, когато има желание от двете страни.*

Проф. П. Ангелов: Така е. Но нито аз съм влизал в непримирими спорове с баща ми, нито сега синът ми влиза в такива с мен. Винаги е възможно да се намери начин да се обяснят нещата, да се намерят вярната линия и тон.

Доц. Е. Лазарова: *Това, според мен, е въпрос на семейни ценности и на възпитание.*

Проф. П. Ангелов: Е, да, защото в нашата наука най-лошото е, ако някой колега твърди, че той държи цялата истина и всички останали са глупаци и нищо не разбират. Даже аз съм казвал на мои студенти, че не държа да ми преразказват лекциите „едно към едно“ – каквото аз съм казал, те да го повторят безкритично, ако не са и съгласни. „Имате право на собствено мнение и ще се радвам, ако сте в състояние да го защитите.“ Не се засягам и от това, ако не познават детайлно моите трудове. Друг е вече въпросът, ако става дума за докторанти.

Доц. Е. Лазарова: *Има докторанти, които не знаят как да започнат да пишат докторския си труд. Дори не са наясно как се намират и обработват източници и питат: „Как да започна?“*

Проф. П. Ангелов: Вярно е, че понякога уводът се пише накрая.

Доц. Е. Лазарова: *Това не е страшно, въпросът е да знаеш как да тръгнеш към проблема, да навлезеш в него.*

Проф. П. Ангелов: Според мен от особена важност е в началото на труда си докторантът да дефинира понятията и категорийния си апарат. Трябва също така да е наясно с хронологическите граници на проблема, с материала, който ще изследва, с начина, по който ще го изследва, ще го подреди и структурира. Задължително е да познава добре и научната литература. Това са съществени неща за всяка дисертация. Не трябва да се забравя, че тя има не само научни, но и образователни параметри, които докторантът трябва да покрие. Разбира се, понякога сме склонни да проявяваме по-голяма снизходителност към допуснатите слабости, защото често пъти те са плод на неопитност. Лошо би било обаче ако един малък докторски труд си остане най-доброто, което е написал някой учен.

Доц. Е. Лазарова: *Да, въпреки че аз понякога съм си мислила, че ако се въведе обротно на аспирантурата – да се назначи човека да работи и той, като докторант на самостоятелна подготовка, да подготви своя труд, тогава много ще се вдигне нивото на научните кадри, защото безпощадно ще се отсеят тези, които наистина могат да пишат и да мислят от неможещите.*

Проф. П. Ангелов: Да, но има такъв момент, че понякога колеги на свободна аспирантура стават прекалено взискателни към себе си и минават години и десетилетия преди да решат, че това, което са написали, става за защита. Аз имам такива, които поради подобни скрупули не защитиха дисертации цял живот.

Доц. Е. Лазарова: *Знаете ли, аз също познавам някои такива хора, но моето дълбоко убеждение е, че те са „набедени умници“. Или както бях чела навремето в един фейлетон, за тях може да се каже „той има велико минало зад гърба си“...*

Проф. П. Ангелов: Уважавам следната философия: „Направи нещо – и да не е свършено, но го направи, вземи научната степен, пък после имаш цял живот да се учиш“.

Доц. Е. Лазарова: *Както има хора, как да кажем, които умеят само да говорят, някакъв тип „площаден трибун“ ли, как да го наречем, а нямат качествата на учен, предполагащи голяма задълбоченост и аналитичност, но и способност да се излагат мислите в писмена форма.*

Проф. П. Ангелов: Забелязъл съм, че ако искаш лекциите да са стойностни, винаги трябва да са свързани с твоите занимания. Добрият лектор трябва да е добър учен, но може би не винаги добрият учен има способността да изнесе интересни лекции.

Доц. Е. Лазарова: *Това е точно така, но ако си скучен на аудиторията, ако ти не намиращ път към сърцето и ума на студентите, си изгубен...*

Проф. П. Ангелов: Има учени, които са задълбочени изследователи, но просто не притежават дарбата да са добри популяризатори на знанието. И обратното, може да имаш дар слово, но да си повърхностен и ограничен, което в един момент ще проличи.

Доц. Е. Лазарова: *Или както казваха за един професор от моята сфера: „Той много е чел, но за сметка на това, като тръгне по даден път, спира във всяка кръчма“, тоест, скача от тема на тема...*

Проф. П. Ангелов: Тук се сещам за една епиграма: „Как да го сложим начело, много е чело!“

Доц. Е. Лазарова: *А вашият син как реши да тръгне по стъпките ви?*

Проф. П. Ангелов: Той завърши Класическата гимназия. По мое внушение той насочи интересите си към историята и към един сравнително по-малко изследван период от балканската история – това е край на XIV и първата половина на XV век – времето на формирането на Османската империя и край на балканските държави. В момента работи като главен асистент в Института за исторически изследвания към БАН. Занимава със съчиненията на късноримските историци, част от които не са още преведени на български език. Подготвя том с тези автори – превод и коментар, който ще бъде част от академичната поредица „Извори за българската история“. Последно излязоха едни том с унгарски хроники, превод от латински, както и малко по-рано произведенията на Теофилакт Охридски – превод и коментар на проф. Илия Илиев – ръководител на Секцията по „Средновековна българска история“ към Института за исторически изследвания.

Доц. Е. Лазарова: *Разбира се, ще го питам и самия него – чувства ли се удовлетворен от това, което прави?*

Проф. П. Ангелов: Той е по-скоро удовлетворен от това, с което се занимава, и, естествено, като всеки човек от БАН не е удовлетворен от отношението към учените от БАН и от тяхното материално положение. И друго не може да бъде, след като живеем в държава, в която бюджетът на БАН приблизително се равнява на сумата, която всяка година се пръска за борба срещу бездомните кучета.

Доц. Е. Лазарова: *Още повече, че заплатите в БАН са по-ниски даже от тези в Университета.*

Проф. П. Ангелов: Да, но все пак той гледа позитивно на факта, че разполага с достатъчно свободно време, което може да се използва за други интелектуални дейности. Известно е, че много хора в неговото положение работят като учители, като преводачи, като редактори и т.н. И все пак тежко е, че в момента приоритетът на държавата не са хуманитарните науки, а се обръща много повече внимание например на професионалния спорт. Между другото и в европейски мащаб е така, има една стагнация по отношение на хуманитаристиката.

Доц. Е. Лазарова: *Защото не се разбира значението на хуманитаристиката в световната история, не само у нас, но и в съвременната ни Европа.*

Проф. П. Ангелов: Това е неизбежно, след като технологията и свързаните с нея точни науки вече взимат връх. За икономическия просперитет на всяка държава това е много важно, но се страхувам, че без хуманитарното знание ще израсне едно бездуховно поколение, което няма да можеш да мотивираш за нищо. Тогава и високите технологии не могат да спасят света.

Доц. Е. Лазарова: *Това е страшното. И от години се говори за тази бездуховност и въпреки всичко не се усеща от всички. Вашият син например би ли тръгнал по пътя на братовчед си, би ли заминал за чужбина, или засега няма такива намерения?*

Проф. П. Ангелов: Не, не иска да заминава, досега изобщо не е обсъждана тази тема.

Доц. Е. Лазарова: *Според мен е добре талантливите хора да останат в България!*

Проф. П. Ангелов: Малкият ми син, след като учи седем години в Германия и завърши икономика в Рурския университет, имаше право да вземе германско поданство и да остане, но без колебание реши да се върне и да работи в България. Изобщо това, което се говори, че едва ли не всеки, който отивал да учи в чужбина, оставал там, не е съвсем вярно. Не ми е позната точна статистика за съотношението между останали в чужбина и върнали се в България висшисти.

Доц. Е. Лазарова: *И колко са останали да мият чинии, но за това не е прието да се говори.*

Проф. П. Ангелов: И колко са останали да се занимават с това, за което са учили. Синът ми казва, че се лъжат онези, които мислят, че всички, които са заминали да учат в Германия, завършват там своето образование.

Доц. Е. Лазарова: *Това е интересно, не бях се замислила по въпроса.*

Проф. П. Ангелов: Има такива, които се връщат и си завършват тук обра-

зованието, просто не им понася системата, има други, които прекъсват – стават „Хайделбергски студенти“, знаете ги, нали, следват по 10–15 години. Така че ако се направи една точна статистика, нещата могат да изглеждат по малко по-различен начин. Дават се примери с успели хора, което е хубаво, но добре би било да не се премълчава и защо някои не успяват.

Доц. Е. Лазарова: *Не всички родители са готови да го направят. Аз четох една статистика, че много българи казват: „Дъщеря ми или синът ми са в чужбина“. Някои от тях са в затвора, а пред съседите и приятели се казва, че работят в чужбина.*

Проф. П. Ангелов: Аз познавам пък много добри студенти, които са станали полицаи, бармани, куриери, преводачи, екскурзоводи, мениджъри в хранителни вериги и какво ли не още, но не желаят да се занимават с история, защото там, където са, получават добри пари. Излиза, че дипломата им по история им е послужила само да си вдигнат ценза и самочувствието.

Доц. Е. Лазарова: *Това са дисбалансите на нашата епоха.*

Проф. П. Ангелов: Да, наистина. Учиш за нещо, което по различни причини не се превръща в твоя професия. Там, обаче, където е трябвало да бъдеш, идва друг, който е без нужните познания, а започва да се занимава с това, за което ти си учил. Получава се омагьосан кръг.

Доц. Е. Лазарова: *Може би защото в България прекалено много неща стават с връзки. Ние, мисля, че трудно ще се отървем от този си комплекс.*

Проф. П. Ангелов: Все някога ще се отървем, защото политиката на връзките ражда корупция, а това рано или късно ще провали всеки. Убеден съм, че посредственият човек, макар и с връзки, все някога ще се изложи. Няма значение, че има протекции. Все повече ръководители и мениджъри осъзнават, че образованият и способен непознат е за предпочитане пред некадърния роднина или връзка.

Доц. Е. Лазарова: За съжаление, ние още не сме стигнали до това ниво. Аз съм преподавала „Културен мениджмънт“ и трябва да ви кажа, че студентките смятаха, че е достатъчно приятелят ти да бъде собственик на предприятие, или баща ти, или чичо ти: „Какво пък толкова, лесно е да си пиар, просто правиш една или друга пресконференция“. Когато се тръгва от тези занижени критерии, естествено, че рано или късно провалът е гарантиран.

Проф. П. Ангелов: Иначе ние, историците, сме дялани камъни. Ставаме за доста широк кръг професии. Ето, например, доскорошният президент Георги Първанов е историк, бившият министър на просветата Веселин Методиев също е историк. Навремето министър на просветата бе академик Илчо Димитров, а неговият син и сегашният ректор на СУ Иван Илчев също е историк. Има истории и сред нашите посланици, които ни представляват в други страни. Моят колега и добър приятел, доц. Димитър Цанев, бе посланик на България в Австралия и в Китай. Проф. Ангел Димитров от Института за исторически изследвания бе посланик в Македония, а сега ще бъде и в Сърбия. Историческото образование очевидно помага да се зани-

маваш с различни професии, прави те патриот и което е най-важно, дава ти обща култура и философското усещане, че всяко нещо на този свят е преходно. С други думи историята помага на човек да не се самозабравя, независимо от това с какво се занимава.

Доц. Е. Лазарова *Ако трябва да завършим нашия разговор, нека да е с една сентенция за историята – каква би била тя, а на второ място ще попитам и за мотото ви в живота?*

Проф. П. Ангелов: Ще кажа две сентенции, които са много тясно свързани, макар че казани една след друга, звучат абсурдно. Едната сентенция, колкото и банален да съм, е: „Историята е учителка на живота“, а другата сентенция е: „На какво ни е научила историята? Единствено на това, че човек не се учи от историята“...

Доц. Е. Лазарова: *А вашият личен девиз?*

Проф. П. Ангелов: Моят е горе-долу като на баща ми: Nullus dies sine linea („Нито ден, без нещо да направиш“).

Доц. Е. Лазарова: *Желя ви винаги да бъде така!*

ГЛ. АС. ВЛАДИМИР АНГЕЛОВ: ВЪРХУ ИЗБОРА НА ДАДЕН ЧОВЕК СЕМЕЙСТВОТО ВИНАГИ ОКАЗВА РЕШАВАЩО ВЛИЯНИЕ (2011)

Гл. ас. д-р Владимир Ангелов е роден през 1976 г. в гр. София. През 1995 г. завършва Националната гимназия за древни езици и култури „Св. Константин-Кирил Философ“, а през 2000 г. се дипломира със специалност „История“ в СУ „Св. Климент Охридски“. През 2002 г. специализира в Рурския университет в Бохум (Германия). В периода 2003–2006 г. е редовен докторант по „Средновековна българска история“ към Катедрата по история на България на СУ, с научен ръководител акад. Васил Гюзелев. Защитава дисертация на тема „България и българите във византийската историография от XV в.“. В периода 2002–2005 г. е хоноруван асистент по „История на Византия“ в ПУ „Паисий Хилендарски“ и преподавател по история в 8-мо СОУ „Васил Левски“ в София. В момента е главен асистент в Института за исторически изследвания на БАН и работи върху издаването на том от поредицата ГИБИ („Гръцки извори за българската история“), който ще включва сведенията на византийските историци от XV в. Лаоник Халкокондил, Дука и Кривовул. През 2007 г. е обнародвана монографията му „Българите и техните съседи на Балканите във византийската историопис от XV в.“.

Доц. д-р Ерика Лазарова: Господин Ангелов, вие сте трето поколение византолог. Какви са вашите спомени от дядо ви – академик Димитър Ангелов? Може ли да се каже, че той е повлиял върху вашия професионален избор?

Гл. ас. д-р Владимир Ангелов: Разбира се, върху избора на всеки човек да се развива в дадено поприще до известна степен винаги фамилията има решаващо значение. В нашата фамилия Ангелови имаме силни традиции в сферата на науката – моят прадядо Симеон Ангелов е професор по римско право, дядо ми е академик Димитър Ангелов, баща ми е професор Петър Ангелов. Беше някак си съвсем естествено и аз си избрах своя път на историк-изследовател. Спомените от дядо ми са най-вече в работна среда, спомням си го в кабинета с машината, с многото книги. Аз, за съжаление, съм бил и по-малък тогава, така че не сме имали възможност да разговаряме по научни теми, исторически, но все пак, разбира се, и

от там ми е останал, може да се каже, някакъв интерес към историята. Разбира се, после и баща ми ме е насочвал допълнително. Може да се каже, че не съжалявам за направения избор, поне за момента.

Доц. Е. Лазарова: *За разлика от своя братовчед вие сте решил да останете в България, което е хубаво. Един друг път...*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Хубаво, но да ви кажа на моменти и аз съм се замислял защо да оставам. Просто може би така съм устроен – обичам да съм близо до семейството, до приятели, близки хора и някак си не съм се виждал никога в чужбина. Не че не бих могъл, примерно, и там да се развия като историк, но предпочитам все пак тук – и библиотека, и традиции на едно място. Така че съм такъв човек – камъкът си тежи на мястото и засега поне нямам намерение да се опитам да се развивам професионално в чужбина. Засега ме удовлетворява обстановката в България. Разбира се, не всичко ми харесва, но все пак човек трябва и да се примирява с някои работи.

Доц. Е. Лазарова: *И да се бори по свой начин.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Не всичко е материално, разбира се. Естествено, всеки би казал, че са малко парите тук, че с наука не се живее, но по някой път все пак човек трябва да е над тези неща.

Доц. Е. Лазарова: *Допада ми тази теза. Имаше по време на прехода (тя и сега звучи актуално) една песен на Камен Во – „Ще намеря сили да остана“. Аз също съм чувствала, като че ли е писана за мен, защото не само като философ, който е добре приет от западните колеги, но и като преводач на Ницше, също съм могла да направя тази крачка, но мисля, че все пак има значение и възрожденският дух, който присъства, или не, в едно семейство. Вашият дядо много обичаше да разказва за своите корени. Спомняте ли си тези негови разкази? Чувствате ли още жива тази връзка – с Котел, с Търново, с Македония?*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Да, аз всъщност се запознах с тези негови спомени, когато редактирах книгата, която излезе. Може да се каже, че през моите ръце мина почти цялата – аз съм я редактирал до известна степен. Разбира се, не съм променял нищо, стилово всичко е запазено. Тогава също се запознах, много подробности научих, които дотогава не е имало случай да ги науча. Може би и по-рядко на тази тема сме говорили и съм бил прекалено малък още, за да си спомням тези работи, но действително, когато работихме върху книгата, научих много интересни неща – за детството на дядо ми, после за издигането му в кариерата, затова кой го е насочил към историята и за трудностите, разбира се, които е срещнал.

Доц. Е. Лазарова: *Да, защото няма абсолютно гладък път в науката никъде. А какви уроци извлякохте от тази книга?*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Че човек, като си постави една цел, като реши да се развива в една насока, трябва да си следва пътя. Дори да има трудности, трябва всичко възможно да направи, за да следва зададената посока. И ето, вижда се, че човек може

да успее. Ако прочетете спомените на дядо ми, вижда се, че човек, ако наистина спазва тези принципи, може да успее.

Доц. Е. Лазарова: *Вие на колко години бяхте, когато почина вашият дядо?*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Беше през 1996 г. Бил съм на 19–20 години.

Доц. Е. Лазарова: *Тоест вие вече сте бил минал периода на Класическата гимназия. Разговаряхте ли по проблемите на древната история, например, с дядо си? Съветвахте ли се по някои неща с него? Или повече с баща ви, който също е професор историк?*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Да ви кажа честно, с баща ми разговарях повече. Все пак вкъщи сме имали повече възможности да разговаряме с баща ми и мога да кажа, че той ми е бил основен консултант и ми е давал полезни насоки. Но, разбира се, и с дядо си съм разговарял. Но трябва да призная, че не толкова често. Ролята на баща ми в случая е по-голяма, бих казал.

Доц. Е. Лазарова: *На какво ви научи той? Мисля, че той е добро съчетание между работохолик и човек, който същевременно умее да отмаря с музика, с приятели.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Точно това ме научи, че когато е време за работа, човек трябва да работи – да седне, да се съсредоточи, да работи. Разбира се, когато е време за други работи – като забавления, човек трябва и на тях да се отдаде, но всичко да е балансирано, с мярка. Неговите насоки винаги, трябва пак да повтора, са били ценни. Беше ми от голяма полза при писането на моята дисертация. Някъде стилово ми е помагал, давал ми е ценни съвети. Мисля, че се получи добре.

Доц. Е. Лазарова: *Това е пряка приемственост, може да се каже. Имахте ли съмнение коя точно област на историята да изберете? Как решихте да се ориентирате точно към византологията?*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Не, тук отново семейната традиция, мога да кажа, че е изиграла своята роля. И дядо ми най-вече. И класическото ми образование, разбира се. То ми е от голяма полза и сега за това, с което се занимавам. Някак си естествено моят избор дойде. А и баща ми, разбира се: неговите интереси също са в тази сфера – отношенията Византия–България, това имаше своето значение. Мога да кажа, че семейната традиция и моето класическо образование предопределиха пътя ми в науката.

Доц. Е. Лазарова: *Разкажете ни повече за вашите впечатления от Националната класическа гимназия, тъй като тя е една институция, много важна за нашата страна и за развитието на хуманитаристика в последните години. Чувствате ли се все още свързан с нея? Имате ли приятели от там, с които вървите паралелно?*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Да, разбира се. Аз попаднах в Класическата гимназия в

един период, в който вече последваха бурни години за нейната съдба. През периода 1993–1994 година аз бях ученик в X–XI клас, когато, не знам дали си спомняте, имаше проблеми със сградата на гимназията. Бяхме в една сграда с 12-то училище и имаше едни проблеми тогава със сградата. Спомням си директорката Тончева. Всъщност на нея се дължи основно, мисля, просъществуването на гимназията и запазването ѝ в този вид. Тя направи всичко възможно, макар сега, в момента, за съжаление гимназията да се намира малко извън центъра на София, доста в периферията, а и трябва да кажа, че не съм убеден, че старото ниво се е запазило като онова в предишните години. За съжаление, вече и госпожа Тончева не е директор. На нейно място дойде млада и амбициозна директорка, която също е възпитаник на гимназията. Да се надяваме, че ще запази класическия ѝ дух, но просто, както и навсякъде, във всяко едно училище в момента, в България нивото просто пада навсякъде, във всяка една гимназия. Аз съм бил учител в гимназията няколко години и мога да кажа, че от година на година става все по-лошо.

Доц. Е. Лазарова: *Особено дисциплината, струва ми се, че е на плачевно ниво...*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Дисциплината и това, което съм чувал за гимназията по-специално, е, че и там положението е много сходно, макар че все пак го има този по-различен дух, по-разкрепостен и по-свободен е духът там. Мисля, че тя има бъдеще като цяло – всяка година научавам, че има достатъчно кандидати, все още има хора, които явно я ценят.

Доц. Е. Лазарова: *Тя главно подбира своите кадри заради специфичната си насоченост, като особено езиковата подготовка е много важна за бъдещите хуманитаристи.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Дава една много широка обща култура, широк поглед и най-вече овладяването на старобългарски и латински.

Доц. Е. Лазарова: *И старобългарски.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: И старобългарски, разбира се, но специално латинският ми е бил също от много голяма полза, тъй като той е една основа за всички съвременни или по-точно за голяма част от европейските езици. Трябва да кажа, че ми е било сравнително лесно после да овладее френски, немски, при това смятам на добро ниво. Румънски, разбира се, също.

Доц. Е. Лазарова: *При румънския е интересно, да, тъй като нашите връзки със заддунавската ни съседка са традиционно установени. Тя е била част от България всъщност през X век, което малко хора знаят. Става дума за Влашкото княжество, както и за факта, че имаме доста общи думи в речниковия си фонд.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: В средновековната история, да. Всъщност румънската теза е, че са участвали власи във въстанието на Асен, но тази теза, разбира се, не издържа впоследствие. Пък и за Влашка държава трудно може да се говори до XV–XVI век.

Доц. Е. Лазарова: *Мисля, че това е просто абсурд, но всяка държава малко или*

много попада в плен на „мегали идеята“ и това е опасно за Балканите, за нашата общобалканска история. Нека се върнем малко и към проблема за училищата, защото ми е интересно как един млад човек вижда проблема за издигане ролята на училището и престижа на българския учител. След като сам сте минал по този път, смятате ли, че е безнадеждно положението днес?

Гл. ас. Вл. Ангелов: Безнадеждно не е, но да си учител, това е призвание, трябва отвътре да ти идва, просто не на всеки му се отдава тази област, това е сигурно. И някак си ако не идва отвътре, според мен, много трудно може да намериш общ език с учениците. Те, нали те винаги се опитват да правят всичко точно обратно на това, което им се казва – поне аз, от моя опит, съм се убедил. А и като е по-млад учителят срещу тях, те не го приемат на сериозно.

Доц. Е. Лазарова: *Напротив, а би трябвало да го чувстват по-близък.*

Гл. ас. д-р Вл. Ангелов: Би трябвало, но в това информационно общество, което е, вече всеки си мисли, че е достатъчно да потърси нещо, в Гугъл например, и там ще го прочете. Всеки смята, че няма нужда да отвори учебник или да чуе това, което ще му каже учителят в час. Просто вече се получава едно противопоставяне – учениците в един момент даже си мислят, че знаят повече от учителя си, което вече е лошо.

Доц. Е. Лазарова: *Да, това е илюзията на пубертетските години – когато човек се чувства най-голям. После разбира колко неща не знае, но точно в този момент като че ли е „пикът“ на неговото самочувствие. Но аз имах предвид нещо друго – социалния престиж на професията. Може би една част от неуважението на младите хора се дължи на факта, че обществото не показва съответното дължимо уважение към учителската професия, включително и като заплащане.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Тук вече май на първо място идва материалното състояние – пак опира проблемът до пари. Като се каже: „Ха, учител! Ти с тия мизерни пари къде си тръгнал?!“ Аз си спомням, че мен са ме питали учениците защо въобще съм учител, като е толкова ниска заплатата, и въобще какво правя там. Значи оттук идва отношението. Действително няма престиж тази професия, което за мен е необяснимо, като знам, че през Възраждането даскалът е бил най-таченият човек в града или в селото, съответно. Но аз мисля, че в един момент ще се променят тези неща. Учителят ще се върне на полагащото му се място. Поне аз имам такава увереност и се надявам много.

Доц. Е. Лазарова: *Как тръгнахте по-късно към ролята вече на професионален учен? Разбрах от баща ви, че и с преводаческа дейност се занимавате.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: В Университета точно такъв профил записах – „История на Византия и на балканските народи“. Съответно и дипломната ми работа беше свързана с късновизантийската историография. Там има трима автори, които са най-известните всъщност, запазени са от тях три съчинения. Дипломната ми работа беше свързана с коментар на част от населението за България и за българската история от тези съчинения. Вече впоследствие доразвих всичко и разширих заниманията си

пак върху тези трима автори вече под формата на докторска дисертация. Разбира се, с една дипломна работа не можеше да се изчерпи всичко. В момента, вече като главен асистент в Института за исторически изследвания, се занимавам пак с тези трима автори, разбира се, в един по-широк контекст представени, но вече само с превод на доста големи пасажии от техните съчинения – всичко онова, което е свързано с нашата история. Живот и здраве, до една-две години трябва да излезе вече под формата на том – тези, които са в поредицата ГИБИ и ЛИБИ с извори на българската история, които са си на БАН.

Доц. Е. Лазарова: *В това отношение пак продължавате делото на вашия дядо, който е известен с интереса си към изворите.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Да, той е участвал в редколегията, бил е редактор на много от томове. И това беше едно от нещата, които ми бяха особено интересни, като четях спомените – как са протичали обсъжданията при работата на тези томове. Нещо, което сега, за съжаление, не се наблюдава. Аз в момента сам се занимавам с този том, сам съм си научен ръководител. Навремето е имало доста широки обсъждания, бурни разисквания.

Доц. Е. Лазарова: *Тогави и идеологемите са играли роля.*

Гл. ас. д-р Вл. Ангелов: Разбира се. Но понякога е от полза все пак работата в един малко по-широк колектив, да имаш коректив някакъв. Но засега мога да кажа, че върви добре работата, макар да е трудна, като цяло. Все пак преводът от такива мъртви езици е винаги труден.

Доц. Е. Лазарова: *И трудоемък.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Да, трудоемък и малко хора, за съжаление, го оценяват, според мен, а и вече останаха малко хора в България, които се занимават изобщо с издаване на извори за българската история, което е жалко. Но останали сме вече няколко такива последни мохикани, които поддържат фронта.

Доц. Е. Лазарова: *Но това пък ви кара да се чувствате, че имате призвание и работата ви не е просто нещо, с което да си изкарвате хляба.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Така е, да.

Доц. Е. Лазарова: *Как се чувства един млад учен в БАН при всичките тези събития, които настъпиха, но които всъщност вървят поне 15 години вече?*

Гл. ас. д-р Вл. Ангелов: Точно тук пак идва въпросът за призванието вече. Разбира се, материалното, ако остане настрана, естествено никой не може да се похвали, че е доволен и че е добре. Знаете, че все пак трябва да останат и хора, които да се занимават с наука. И трябва, разбира се, да сме над материалното, както вече казах. Доста хора са ми се чудили какво правя в БАН, примерно, питали са ме защо не съм в университет. Засега мога да кажа, че работата в Института за исторически изследвания ми харесва. Но пък в един момент знае ли човек, може и с

преподавателска работа да се занимавам, а искам да се занимавам, това определено ме влече. Примерно, място в някое висше учебно заведение. Но това вече бъдещето ще покаже.

Доц. Е. Лазарова: *Или университет към БАН, за който се говори.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Това е другата идея. Сегашният ми директор също я подкрепя тази идея. Но да видим. Според мен е минало времето, когато е трябвало да се осъществи, малко се забавихме. Трябвало е още преди двадесетина години да се пристъпи към създаването на такъв университет. Но и сега не е късно, може да се направи нещо като магистърски програми, да се водят следдипломни квалификации, да кажем.

Доц. Е. Лазарова: *Имаме достатъчно квалифицирани хора.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: БАН има доста голяма база и много подготвени кадри, мога да кажа. Като идея това определено е добре – създаването на изследователски университет, но пак само бъдещето ще покаже. Все пак се изисква някаква подкрепа и от държавата. Просто в дадения момент всеки се оправдава с кризата, с липсата на пари. Не виждам как би станало... Другото, което е, непрекъснато се говори за проекти, чуждестранни проекти, „Привличайте проекти!“, което според мен в един институт като нашия и въобще във всички хуманитарни институти е трудно да се говори за привличане. Да кажем някой да инвестира, примерно, в издаване изворите за българската история, както е при нас, да, това не е реалистично..

Доц. Е. Лазарова: *Пък и е трудно да се намерят в чужбина специалисти, които са адекватни в познаването на българската история.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Друго е с тези, математическите институти, които могат примерно някакъв продукт да дадат, който да се приложи някъде, различен е обаче умственият продукт, който ние създаваме. Така че си мисля, че малко се прекалява с това непрекъснато натякване: „Привличайте чужди проекти, привличайте!“, което просто не е толкова лесно. Няма човек, който да не се е сблъсквал и да не знае всъщност колко е трудно да се спечели проект, финансиран с чуждо участие.

Доц. Е. Лазарова: *Още повече, че и е доста унижително, когато се казва: „Търсете спонсори“. Един учен да върви с протегнатата ръка, ли? Да не говорим, че в България вечно действа принципът на шуробаджанащината. Ако дадат, ще дадат на някой, който им е приятел или син на приятеля, но едва ли ще дадат на човек, за когото чуват за пръв път.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Този момент го има и той винаги съществува, да.

Доц. Е. Лазарова: *Така че и на мен лично ми се струва, освен че е несериозно, а и малко обидно за учения идеята да върви с протегнатата ръка. Трябва повече да ценим направеното у нас. Както обичам да казвам, ако беше преведена на английски книгата „Българският Великден или страстите български“ на Тончо Жечев, щеше ли да има непременно такъв ефект? Но това, че не е преведена, омаловажава ли*

нейното значение за България? Ние трябва да знаем, че адресираме нещата си предимно към българската публика, че ние работим за българското национално самосъзнание и това трябва да се оценява по адекватен начин.

Гл. ас. Вл. Ангелов: Така е.

Доц. Е. Лазарова: *Какво бихте искали да внушите с вашите изследвания на българина? Защото мисля, че не трябва да подценяваме четящата публика. Хората, ако разберат, че нещо е интересно, ако им се говори, ако не се внушава само интерес към определен тип развлекателна литература или култура, те ще се обърнат и към сериозните четива. И какво вие бихте искали да накарате да разбере българският грамотен читател за средновековната ни история?*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Разбира се, не си правя илюзии, че до много широк кръг би достигнал например този том с изворите или моята книга, която излезе преди време – историческите изследвания винаги са били четива за един по-ограничен кръг хора. Където трябва се четат тези книги и който се интересува, си ги е купил и ще ги чете. Надявам се, че и в бъдеще тези томове – с изворите – ще се ползват.

Доц. Е. Лазарова: *А това е и една инвестиция в бъдещето.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Но, честно казано, не виждам чак толкова голям интерес. Просто всеки си мисли (това за българите е характерно), че разбира от история, всеки може да те поучава, на мен ми се е случвало – хора, които започват да твърдят неща, които, примерно, ги били прочели някъде, че еди-кой си го написал. Аз се опитвам да ги убедя, че не е вярно. Например, този проблем за турското робство и за присъствието, терминът, който се появи преди време. Колкото и да се опитваш да убедиш хората, че всъщност не е казано с тази мисъл изобщо за присъствие и че не е робство всъщност, ами е владичество, просто няма необходимата реакция. Има вкоренени такива стереотипи в повечето българи, които не могат лесно да се изкоренят. Според мен най-правилно е да се говори за османско владичество, тъй като робството е съвсем друг термин – роб означава човек без никакви права, без имущество.

Доц. Е. Лазарова: *Обикновено в такива случаи се споменава за „трите синджира роби“, нали?*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Това са вече възникнали през Възраждането представи за турското робство, за да се повдигне духът на хората, за да се събуди, така да се каже, да се възродят неговите патриотични чувства. Но аз бих казал, че не трябва да се унижаваме по този начин, да се наричаме роби. Да, били сме пет века едва ли не в пълен мрак, но щом сме оцелели през тези пет века, значи най-малкото не сме били чак такава обезправена маса, която само е избивана, и в един момент... Ако беше така, както се опитват да го представят някои, просто едва ли българите като народ щяха да оцелеят.

Доц. Е. Лазарова: *Аз имам предвид, че миналото, именно турското ни минало, е доста жестоко по своя характер.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Да, но се прекалява вече, преекспонират се нещата.

Доц. Е. Лазарова: *Аз съвсем наскоро се сетих за това ужасно наказание „набучване на кол“. Историята наистина е сложно нещо – не може да се мисли само в черно или само в бяло...*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Това трудно достига до съзнанието на всички хора. Ти можеш да се опиташ да внушиш някаква идея, но друг е въпросът дали ще достигне изобщо тя до съзнанието. Въобще да се възпита историческо съзнание е трудно според мен. Трябва да се започне още от ранна детска възраст, а то, като се започне още от I–II клас с тези писания в учебниците – робство, роби, подтисничество, как са ни изколвали, това е според мен погрешно. Може би трябва в един момент да се пристъпи към известно пренаписване на историята – просто по друг начин да се представи тя вече, като се започне от Средновековието и се стигне до новата ни история.

Доц. Е. Лазарова: *А може би трябва и двете страни на процеса да се разглеждат, което е най-сложно за постигане, а и най-сложно за разбиране.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Според мен още не можем да достигнем нивото на модерното мислене. Аз поне съм сравнявал американски и други западни учебници, те са на много по-високо ниво от нашите по история, специално учебниците. Не мога да разбера още защо не се пишат по този начин нашите учебници, каквито са примерно американските, и продължават по една схема със сух текст, който трябва да се зазубри по някакъв начин, така самият ученик не се въвлича в процеса на обучение.

Доц. Е. Лазарова: *Той сам трябва да прави избора си и заключенията.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: А и вече трябва да се използват тия съвременни методи при обучението по история – на аудиовизуалните трябва доста да се наблегне. Проблемът е, че не всички училища имат такава възможност, макар че напоследък вече базата доста се обнови. Но все още не могат да намерят път всичките тези неща, по една инерция се кара от миналото, продължават, общо взето, в един и същ вид да излизат учебниците, а и по-сложни са за разбиране, според мен.

Доц. Е. Лазарова: *Те са често изкуствено усложнени.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Това е другият проблем – че не са писани от учители, които работят с учениците, а повечето пъти са писани от университетски преподаватели, където нивото, знаем е съвсем друго и даже има случаи, когато са представени нещата като за студенти и това е вече другият проблем. Самите хора, които работят с децата и знаят най-добре техните интереси и потребности, трябва в един момент да се захванат с тази дейност. Но все още не виждам, няма стимул един учител да го направи.

Доц. Е. Лазарова: *Да, разбира се, има много прекрасни учители, аз мисля, че поотделно много хора се опитват да разчупят рамките и да излязат извън клишетата на учебниците и точно това е и учителското майсторство.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Да, разбира се, не отричам. И точно както казвам, професията не е за всеки, за съжаление, единици са тези, които имат – така отвътре – призвание.

Доц. Е. Лазарова: *И доста дълго в учителската професия отиваха най-слабите студенти. И това трябва да се отчита, това е голям проблем.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: А и за съжаление това е другото вече – много голяма пропаст се получава между поколенията, просто все по-възрастни стават учителите. Аз поне от моите наблюдения казвам – няма нови, не идват млади учители. В един момент не виждам как учебният процес даже би се провеждал нормално в бъдеще.

Доц. Е. Лазарова: *Явно имате позиция по този въпрос.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Да, абсолютно го казвам от моя опит, който беше отпреди няколко години. Твърде голяма е разликата между най-младите и най-възрастните учители. Просто няма, така да кажем, средно поколение. Пенсионират се вече по-възрастните учители и не идват след тях други. Просто няма, няма интерес към тази професия.

Доц. Е. Лазарова: *Тогавя кой ще образова нацията?*

Гл. ас. Вл. Ангелов: За най-голямо съжаление няма престиж професията. Аз мисля, че в един момент, когато тази нужда от учители възникне остро, първо престижът ще се увеличи, съответно отгук и заплащането.

Доц. Е. Лазарова: *Заплащането и сега, казват, е по-високо отколкото на научния работник.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Да, действително в някои училища се увеличиха заплатите, така поне аз чувам и знам, че според рейтинга на училището е добро заплащането, но не навсякъде е така, тези училища пак са единици. Но да се надяваме, че в един момент ще се издигне престижът на тази професия, но поне засега аз не виждам.

Доц. Е. Лазарова: *Така ще вървим – по линията „няма шофьори – вдигат заплатите“, „няма учители – ще вдигнат заплатите на учителите“.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Аз поне така си мисля, че има логика в това. Но научни работници, така наречени, има все още достатъчно... 58 души е Институтът – от тях сигурно повечето са около 50 и над 50 години, а има голяма част, които са и над 60, така че просто постепенно тенденцията е да се намалява броят, тъй като щом се пенсионира даден човек, после много рядко се отваря място, за да дойде млад човек на неговото място. Просто все по-трудно се отваря...

Доц. Е. Лазарова: *Има такава тенденция, но и средствата, които се изискват, липсват, така че това е омагьосан кръг, в който се въртим. А вие в Института чувствате ли такова напрежение между поколенията – имам предвид като разбиране на историята, като методологически ориентации?*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Специално в моята секция не мога да кажа, но от това, което съм чувал от други хора, мога да кажа, че някъде има проблем между поколенията, което е жалко, като правило по-възрастният трябва да бъде по-толерантен към младия.

Доц. Е. Лазарова: *Разминаване между поколенията?*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Така е, но става въпрос, че човек цял живот се е занимавал с дадена тема и си въобразява, че единствено той е корифеят в тази област и никой друг от по-младите не допуска там. Ето, за такива случаи става въпрос, буквално се заявява: „Ти няма да ми стъпваш в моите интереси, в това поле, в което аз работя“, дотам стигат нещата. Това е жалко.

Доц. Е. Лазарова: *В света се пишат хиляди произведения на една и съща тема и именно в тази „многопия“ се ражда истината. А даден учен си има „лехичка и си копае в нея“.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Това си е нещо, останало от миналото, от старото поколение. То всичко е било строго ограничено в някакви рамки, аз това не мога да го разбера – историята не може така да се ограничи, да се каже: „Аз само в тях ще работя, никой друг няма да ми се намесва, никой друг не може нещо ново да каже, от различен ъгъл да го каже“. Ето това е лошото, от това страда като цяло историческата наука.

Доц. Е. Лазарова: *Всяко поколение по своему препрочита историята и художествените произведения. И в това е тяхното безсмъртие всъщност – и безсмъртието на науката, и безсмъртието на изкуството.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Да, но, за съжаление докато продължава, докато има такива тенденции, трудно ще върви, според мен, научната работа, може би и нещата да се сменят в един момент, но да се надяваме, че това няма да предизвика проблем в бъдеще...

Доц. Е. Лазарова: *Знаете ли, проблемът за Моцарт и Салиери и в изкуството, и в науката е вечен. Той не е само български и не се дължи само на поколенчески конфликт, не се дължи и само на манталитет, просто той си съществува и от време на време просто става по-ярък. Интересен ми е един такъв въпрос, понеже пак се връщаме към темата за семейство Ангелови: как вашите колеги възприемат това ваше богатство, капитал, да принадлежите към семейство с богати научни традиции и още по-богата библиотека например? В някои случаи за тях може да бъде дори и дразнещо. Или не сте забелязали подобно отношение?*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Да, този въпрос има две страни – някои, разбира се, се радват първо, че продължавам тази традиция. Има хора, които уважават фамилията Ангелови и специално историците от нея – баща ми, дядо ми. Но, за съжаление, както винаги, и трябва да кажа, че това не е само българско явление, определена завист и злоба се наблюдават. Поне аз съм се сблъсквал с такива случаи – един вид, че човек, когато баща му е например някой и той го пробутва напред, дори да е примерно без качества. Когато имаш подкрепата, едва ли не името само работи за

теб – заради него си направил нещо. Но определено мога да кажа: завистта я има със сигурност и аз даже съм страдал...

Доц. Е. Лазарова: *И как противодействате – с работа сигурно?*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Разбира се, аз не съм човек, който обръща внимание на такива неща, просто аз съм над тях. То пределно ми е ясно, че винаги ще ги има тези неща. Трябва да кажа, че и при баща ми е било същото – и него са го гледали по същия начин заради дядо ми. Той си го е признал със сигурност, а и той може да разкаже, че е имал такива подобни случаи навремето – не са го гледали с добро око като цяло. Така че винаги, за съжаление, ще си страдаме и въобще в България не се цени тази наследственост в дадена сфера. Винаги се смята, че има нещо нечисто в случая, че едва ли не само името, както казахме, „бута“ нагоре. Има го тоя момент: едва ли не имало други, по-кадърни от теб, обаче ти с твоето име само си ги засенчил, така да се каже, а не с други качества.

Доц. Е. Лазарова: *Вашият брат, например, е абдикирал от семейната традиция. Вие как се разбирате? Единият работи в банкерството, т.е. точно се вписва в днешното време, а другият е тръгнал по друма на науката. Имате ли понякога шеги, закачки на тази тема, спорове?*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Честно да ви кажа – не. Всеки е решил да се развива в своята си област, не е имало случаи да коментираме нашироко кой и защо точно това е избрал.

Доц. Е. Лазарова: *Той щастлив ли е в своята област?*

Гл. ас. Вл. Ангелов: За сега мога да кажа – да. Но всеки човек си има някакви други мечти, както и аз, разбира се, някакви други амбиции, просто по една или друга причина може да не се осъществят, но засега моето впечатление е, че му харесва. Той все пак и това е учил – в Германия беше не малко години.

Доц. Е. Лазарова: *Да, разбрах, седем години е бил там и все пак се е върнал, което ми се струва много добър индикатор за бъдещето ни. Дано се превърне в устойчива тенденция...*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Много хора се учудват, защото рядко се случва вече, човек, учил осем-девет години, да се върне. Въобще, след като си бил няколко години в чужбина, много трудно вече би се върнал тук, като знаеш обстановката...

Доц. Е. Лазарова: *Със сигурност, най-трудна е адаптацията към нашенския бит.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Така е, но брат ми, ако беше поискал, можеше да се реализира в Германия. Но той просто реши, че мястото му е тук. Лошото е, че сега, още от ранна детска възраст, се възпитават така децата, не знам доколко е правилно, аз не мога да съдя, но някои хора подготвят децата си още от съвсем малки да напуснат държавата. Просто така ги насочват и в образованието им, че

да направят всичко възможно в един момент да избягат. И аз го наблюдавам това сред учениците, а преди – и сред съучениците си.

Доц. Е. Лазарова: *Да не говорим, че еснафският манталитет толерира подобно поведение. Дадже в предаванията на бате Ёнчо можеш да чуеш деца, които вече се канят да живеят в чужбина.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Разбира се, ние не можем да съдим, сега всеки е свободен, вече са отворени границите, всеки може да пътува навсякъде, да прави каквото иска, не можеш да го задържиш на едно място.

Доц. Е. Лазарова: *Естествено! Всеки има своя съдба. Например вашият братовчед Димитър, създавайки едно интернационално семейство, вече живее в съвсем друга орбита. Вие поддържате ли с него отношения?*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Ами, честно казано, по-рядко – от разстояние трудно се контактува. Само онлайн се случва от време на време да комуникираме, но се виждаме тук, когато той си идва. Сега на този конгрес, който беше в София – византоложкият, се виждахме, но като цяло той просто не идва толкова често вече, няма възможност. Има повече задължения като учен.

Доц. Е. Лазарова: *Но е запазил българското си самосъзнание. Той си има балканско семейство със съпруга гъркиня, така че при него вече битието е съвсем интернационално. Беше ми интересно дали животът прекъсва връзките между двама братовчеди, още повече, че и разликата във възрастта между вас не нито голяма, нито малка.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Не, четири години не са много, но за съжаление разстоянията си казват все пак думата...

Доц. Е. Лазарова: *А като малки? Често ли бяхте при дядо си заедно?*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Да ви кажа честно: толкова често – не. Така се е получавало винаги, че поотделно сме ходили – примерно ние с брат ми, а после той с баща си и майка си. Най-често сме се събирали на семейни празници, най-вече на Коледа и на Нова година, имаше традиция да се събираме всички. Разбира се, ние на гости сме ходели при чичо ми, в неговия апартамент, там, където живееха.

Доц. Е. Лазарова: *Нищо, животът е пред вас, може би, вие точно сега ще направите един мост помежду си и професионално, тъй като имате възможност да свържете по оригинален начин – различен от този на братовчед ви, но също така интересен и полезен, двете традиции във византологията – Източната и Западната, така че може би тепърва ще строите подобни мостове – и в професионален, и в емоционален план.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Да, разбира се, само времето ще покаже. Аз гледам с надежда в бъдещето.

Доц. Е. Лазарова: *Били ли сте му на гости? Посещавали ли сте институциите, където той е бил?*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Не съм, още не съм, но точно това се надявам един ден да стане. Живот и здраве, има време за всичко.

Доц. Е. Лазарова: *Ще ни разкажете ли по-подробно върху какво работите, освен изворите, за които споменахте...*

Гл. ас. Вл. Ангелов: След като завърша този проект, ще се заема със следващата тема, която ми се струва доста интересна и която въобще не е разработвана в нашата историография – за робството. Моите наблюдения са такива, че има достатъчно извори, сведения се съдържат – за роби, за пленници и за начините за събиране на роби, въобще за статута на робите, за произхода им. Това е много интересно, това е една обширна тема, тъй като е свързана пак с много извори, с разглеждане на голям брой извори. Има много извори – като се започне още от IX век, та се стига до XV, даже аз в момента, тези, с които се занимавам, са от края на XV век...

Доц. Е. Лазарова: *Психологически подготвен ли сте за двубой, защото ще има доста научни спорове, мисля, като тръгнете към тази тема?*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Не се плаша от такива двубои. Няма какво да ме уплаши, а и не виждам кой чак толкова би ми опонирал, самата тема не е чак толкова дискуссионна. Не виждам какво примерно революционно би могло да се каже ново, не виждам откъде би дошъл някакъв конфликт на тези и на възгледи, това само времето ще покаже. Аз в момента не съм започнал още да се занимавам с темата, но ще видим впоследствие.

Доц. д-р Е. Лазарова: *Поначало вие полемична натура ли сте?*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Не мога да се определя като такъв, честно казано. Но вече започнах да излизам и на протестите за спасяване на Българската академия на науките. Въпросът е БАН да оцелее!

Доц. Е. Лазарова: *Аз мисля, че никой няма да поеме отговорността да бъде „гробокопач“ на БАН, защото тя остава за историята.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: За съжаление в обществото образът на БАН не е добър и на Академията се гледа като на комунистическа институция от съветски тип.

Доц. Е. Лазарова: *А това е доста неправилна представа, защото Българската академия е от немски тип, доказано е. Но когато нещо е повтаряно години наред, хората почват да вярват дори на небивалици...*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Една лъжа като се повтаря много пъти, става истина.

Доц. Е. Лазарова: *Трябва да се обяснява на обществеността също, че и в Русия Академията съществува отпреди Октомврийската революция. И може би*

всички ние трябва да бъдем по-активни, да обясняваме. Всеки от нас трябва да се чувства задължен да бъде поне малко посланик на Академията и неин защитник.

Гл. ас. Вл. Ангелов: В сравнение с Гърция и тяхното гражданско общество, просто се вижда, че у нас няма такова. Очевидно такива сме си като манталитет и не виждам как бихме станали като гърците, примерно, при всяка несправедливост да се излиза на площадите, митинги да се правят, то не е и според мен необходимо това. Аз съм оптимист по отношение на бъдещето и се надявам, че с лека ръка никой не би посмял да ликвидира близо двувековна, скоро ще стане, институция с големи традиции като Академията на науките. Друг е въпросът, че трябва да се реформира, но да си остане академия.

Доц. Е. Лазарова: *Е, че реформи трябва да започнат, това е безспорно, но това трябва да бъде процес, отворен във времето...*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Относно онези, които твърдят, че науката трябва да мине в университетите и че никъде по света нямало в такъв вид академии, това въобще не е вярно. Точно тези неща трябва да се обяснят по-широко, обществото да го разбере, да се запознае със спецификата на работата в една академия като нашата, а не да се представя с тези приказки, че всичко се движи по инерция от комунистическите времена още отпреди 10 ноември.

Доц. Е. Лазарова: *А вашите връстници имат ли същото чувство? Да кажем хора, които не са в системата на БАН, вашите приятели, те какво отношение имат по този въпрос?*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Не сме коментирали, те, голяма част от моите съученици се насочиха към правото и успеха да се реализират, но съм науката специално малцина се насочиха. Повечето днес са в чужбина. Аз съм един от малкото, които искат да се развиват в науката, и то в България.

Доц. Е. Лазарова: *Ставайки юристи, много от вашите приятели и колеги не знаят, че преди Девети септември е имало израз „адвокат без дела“, просто в някакъв момент ще се разбере, че това не е панацея, не е образование, което може да привлече всяка година стотици студенти... и после за всички да има работа.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: То се вижда, сега се оказва, че вече не е перспективна специалност. Получи се пренасищане, както и в други сфери. Сега пък психологията е на мода.

Доц. Е. Лазарова: *А тя пък още по-малко би могла да се окаже толкова доходоносна, дори като си помислим, че българите нямат пари, за да ходят на психоаналитик, макар да им се внушава от средствата за масова информация колко това е важно и дори престижно.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Ако сте чули, сега има една модерна професия HR – човешки ресурси се казва. Психологията се учела най-вече заради тази специалност, тъй като

се изисквало там такова образование, така най-лесно се влизало в системата – с такова образование.

Доц. Е. Лазарова: *HR едно време се казваше „Личен състав“, но там никой и никога не се е занимавал с психологическите проблеми на хората. Сега ще се окаже, че всички ще имаме в институтите си по един специалист, който вместо да бъде душевед, ще се занимава с деловите, с административните въпроси. Господи, наистина ме разсмяхте с тази информация накъде се насочва българската хуманитаристика, и по-специално психологията, която би следвало да се занимава с човешката душевност! Като представител на младото поколение обаче искам да ви запитам не само за ролята на ценностите в науката, но и за ценностите в живота. И нека в този контекст да се върнем отново към семейството ви – какво ви научи то, кои бяха основополагащите ценности, които възпитаха във вас двете поколения изявени историци?*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Ами най-вече тази семейна сплотеност, то се и вижда, щом съм останал тук, в България. По-рано споменах, че държа на семейството, на роднините, на приятелите, най-вече на това ме е учил дядо, баща ми също. Затова ценя добрите отношения, нормалните семейни отношения без ексцесии, каквито за съжаление се случват в много семейства. Това, разбира е, оказало някакво влияние съответно и върху моя характер.

Доц. Е. Лазарова: *Щастливото детство е нещо, върху което може да се гради много по-нататък. А усещам, че вашето е било такова.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Семейният пример е бил добър, поне при мен – определено мога да го кажа.

Доц. Е. Лазарова: *А съответно, ако минем към ценностите в обществото и ценностите в науката, смятате ли, че в българската наука етика е имало в достатъчна степен?*

Гл. ас. Вл. Ангелов: В науката, според мен, дори в световен мащаб, е трудно да се каже, че има някаква етика. Просто човек винаги би се изкушил, става дума за плагиатството, ако някой е направил нещо преди него, да го използва по един или друг начин, дори най-безогледно да го копира. Специално в нашата наука, за съжаление, такива примери има много и ако човек реши да се занимава с този проблем, даже да отвори няколко книги и ще се види, че доста се заимства.

Доц. Е. Лазарова: *Както казваше един колега: „Цитират ме, без да ме посочват!“*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Да, преписва се, без да се посочва точно откъде, и твоята мисъл се представя за чужда. Това си е все пак и въпрос на възпитание, разбира се, на съответния човек...

Доц. Е. Лазарова: *Накрая един въпрос – имате ли свой девиз и той свързан ли е със семейните ценности – в живота и в науката?*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Девизът е на дядо ми, колкото и да прозвучи изтъркано: „Бързай бавно“ – харесва ми. Тази римска поговорка е винаги актуална. Аз се опитвам да следвам всичко по реда си, не бързам нещо да постигна в кратки срокове, а просто гледам всичко да се прави както трябва. Разбира се, съответно и крайният резултат да ме удовлетворява.

Доц. Е. Лазарова: *Това е чудесно – значи залагате на качеството.*

Гл. ас. Вл. Ангелов: Да, а не на количеството. Трябва да се разбере от много хора, че не винаги качеството означава количество. Писането на много монографии, статии и други изследвания не винаги означава, че си много голям учен. Може да си написал три-четири неща, но да кажеш много повече работи в тях. За пример ще дам Петър Мутафчиев от нашите историци...

Доц. Е. Лазарова: *Но за сметка на това той има тежката карма да бъде и преди, и след Девети септември, а и преди, и след Десети ноември, доста критикуван, така че на вас ви пожелавам по-плавен и по-спокоен път!*

АКАД. ЕФРЕМ КАРАМФИЛОВ: ГОВОРЯ С ВАС ОТ СМЪРТНИЯ СИ ОДЪР (1997)

Акад. Ефрем Каранфилов (1915–1998) е роден в гр. Кюстендил, където получава своето основно и гимназиално образование. Внук е на фолклориста акад. Ефрем Каранов, от който наследява генетически интереса към фолклористиката и народната душевност. Затова въпреки че завършва престижното Военно училище, а и „Право“ в София (1974), започва активно да се занимава с публицистика и с литературна критика. Той е от първия випуск – специализация по журналистика в Софийския университет. Още като младеж започва да сътрудничи на популярни издания – като списанията „Светлоструй“, „Българска реч“, „Трезвеноост“, „Дунавска искра“ и др. Особено се гордее, че от 1938 г. е редовен сътрудник на списание „Философски преглед“. Автор е на повече от 600 литературно-критически статии, студии, есета, публицистични материали, пътеписи и др. Бил е директор

на издателство „Български писател“ (1967–1969); главен редактор на в. „Литературен фронт“ (1973–1980); професор в Института по литература на БАН (от 1967), където е бил директор в периода 1982–1989 г. През 1979 г. е избран за член-кореспондент на БАН, а става редовен академик през 1989 г. Има хиляди публицистични и над 600 научни публикации, като сред тях остават завинаги в съзнанието на четящата аудитория книгите „Сенки от миналото“, „Герои и характери“, „Българи“, „Литературна теория и критика“, трилогията „Съвременност и литература“, „Душевността на народа“, „Под пагона човек“ и др.

Доц. д-р Ерика Лазарова: *Академик Карамфилов, какво намирате за най-важно у човека?*

Академик Ефрем Карамфилов: Смахът, усмивката са същинско човешко качество.

Доц. Е. Лазарова: *Казват, че нито едно друго човешко същество, може би при маймуната има някаква гримаса, не се усмихва. Усмивката е интелект, тя е реален израз на съзнание.*

Акад. Е. Карамфилов: Да. Аз съм писал, че има трийсет вида усмивки. Учителите и вождовете не се усмихват. Сталин през зъби се смее.

Доц. Е. Лазарова: *Диктаторът е сериозен винаги, може би, защото се страхува от народната любов, както това много добре е показал Пенчо Славейков. Прекрасно е, че ви интересува тази тема. И тя по своему, според мен, дава отговор на един важен въпрос от нашите интервюта – дали сте щастлив човек и щастлив ли бихте оценили днес, от дистанцията на времето, житейския си път, въпреки трудностите, въпреки някои неизбежни разочарования.*

Акад. Е. Карамфилов: Най-хубавият момент в живота ми е, когато се роди моят син. Хиляда деветстотин и шейсета година.

Доц. Е. Лазарова: *Това ли е най-важната ви творба? А иначе колко книги имате написани и издадени?*

Акад. Е. Карамфилов: Това ми е най-важната творба. Иначе имам към четиридесет книги.

Доц. Е. Лазарова: *А има ли нещо, което лежи в чекмеджето? Все още неиздадено?*

Акад. Е. Карамфилов: Има още две-три. На младини написах „През годините на младостта“. Сега пиша „През годините на старостта“.

Доц. Е. Лазарова: *А „Моят Исус“ – произведение, което много цените, изключително значимо по тема, но малко като обем, това първа скица по голямата тема ли е и ще се превърне ли в по-голямо произведение?*

Акад. Е. Карамфилов: Това е малка книга, но аз дълбоко я ценя. В нея съм казал много неща...

Доц. Е. Лазарова: *Още не съм я чела, но от това, което ми разказахте, мисля, че тя съдържа големи откровения и че именно те са необходими за днешното време. Вие казвате с толкова искрено чувство: „Моят Христос“. Какво е за вас вярата?*

Акад. Е. Карамфилов: Исус е личност, която е на всекиго.

Доц. Е. Лазарова: *Нравствена личност, преди всичко...*

Акад. Е. Карамфилов: Високо нравствена личност! Вие трябва да видите това нещо, книжката, де, писал съм я с цялото си сърце.

Доц. Е. Лазарова: *С удоволствие! Мисля, че това е нещо ново в нашата литература. И е жалко, че все още малко хора са се докоснали до творбата ви. Аз мисля, че рекламата е малка.*

Акад. Е. Карамфилов: Едва ли е виновна само рекламата. А времето, в което ние издадохме тази книга, в което все още се разкрепостяваше духовната атмосфера. Това беше през 1991 г., т.е. нямаше още едно наистина свободно отношение към религията. И по тая причина тази книга остана малко в сянка.

Доц. Е. Лазарова: *Мисля си, че истински хубавите книги не се продават от днес за утре. И след 20 години остават актуални.*

Акад. Е. Карамфилов: Остават. Остават.

Доц. Е. Лазарова: *И след сто години те пак не губят своята стойност. Така че вече предвкушвам удоволствието лично аз да я прочета. Академик Карамфилов, мисля си, че вашият интерес, заявен в книгата за Исус, за нравствената личност, е всъщност закономерно продължение на изконния ви интерес към етичната проблематика. Важно е, според мен, посланието в много ваши произведения, които са написани и на чудесен език, и с голяма дълбочина. То в особено чист вид се съдържа в замисъла на Пушкин от малката трагедия „Моцарт и Салиери“ – геният и злодейството са несъвместими. Не ни ли е необходимо и днеска да преосмислим тази максима?*

Акад. Е. Карамфилов: Да, да, но една скоба! Аз го уважавам тоя човек и поет безкрайно. Шарл дьо Гол, като отива в Петербург, очакват да произнесе реч, а той почва да декламира Пушкин.

Доц. Е. Лазарова: *А знаете ли, когато аз препрочитах тази седмица някои ваши неща, които много обичам, между тях и споменатото произведение, си мислех за Пушкин, който е бил най-известният поет на същото време, да не говорим за мястото му в културната история, но приживе е бил на десето място сред известните руски поети. Колко относително нещо е славата! И как съвременниците трудно могат да оценят гения за сметка на така предпочитаната посредственост.*

Акад. Е. Карамфилов: Аз обичам много Лермонтов, макар най-големият руски поет да е Пушкин. Но Лермонтов е роден гений, достигнал ерупцията на таланта си в съкратени срокове. Когато умира през 1841 година, той е само на 27 години.

Доц. Е. Лазарова: *Едва четиринадесетгодишен, той иска да обяви дуел на Дантес, за да отмъсти за смъртта на Пушкин. Лермонтов е наистина удивителна личност! Той също е мой любим поет. И мисля, че това е някаква наша, българска традиция, тъй като и Яворов е казал, че поезията на Лермонтов – това е една по-свършена изповед на неговата собствена душа. Сродява ги голямата дълбочина в лирическата изповедност. Мисля че, Лермонтов е близък на славянската душа именно с тази дълбочина.*

Акад. Е. Карамфилов: Много са силни неговите стихове.

Доц. Е. Лазарова: *И особено стихотворенията му за любовта, за голямата, единствената, истинската любов. Вие също казвате, че това е най-великото чувство и че красивите жени винаги са били за вас, както и усмивката, „слънце в живота“.*

Акад. Е. Карамфилов: Вие сте чели някои от моите интервюта.

Доц. Е. Лазарова: *Разбира се. Усмивката и красотата ли са, според вас, реалният израз на обичта към хората и на човешката душа...*

Акад. Е. Карамфилов: Усмивката е, ще цитирам от своя труд, израз на човештина. Чуйте: „Човек има две неща, които са най-хубавите – да се усмихва и да плаче. Усмивката е много по-силно нещо от смеха, плаченето е много по-силно от риданието. Сълзите, сълзите и усмивката това е най-човешкото в човека“.

Доц. Е. Лазарова: *Наричали Демокрит „смеещият се философ“, а Хераклит – „плачещият“. Вие през вашият живот какъв бяхте повече, смеещ се или плаещ човек?*

Акад. Е. Карамфилов: „Плаещ“ не може да се каже за мен.

Доц. Е. Лазарова: *А скърбящ?*

Акад. Е. Карамфилов: Може би. Умря баща ми рано. Останах сам със сестра си. Постъпих във Военното училище, въпреки че не ми беше по сърце и изкарах там един дълъг курс. И сега най-много те са, които ме мразят. Това е вече човешка черта. Бившите царски офицери, понеже, понеже мнозина от тях участваха в акции и т.н. А на мен винаги е било същината хуманизмът, човештината.

Доц. Е. Лазарова: *Имали сте труден път в началото. Как стигнахте до литературата при всички тия превратности на съдбата?*

Акад. Е. Карамфилов: Ами още от дете започнах да се занимавам с литература. Военното училище е едничкото място, където не съм писал. Но след това вече почнах сериозно. На мене път ми дадоха – и аз винаги ще им бъда благодарен – Владимир Василев и Димитър Михалчев.

Доц. Е. Лазарова: *Малцина могат да ес похвалят с такива литературни кръстници. Какво ще ни разкажете за „Златорог“ и неговата школа? Това са славните страници на българската литературна история, много оспорвани, но и много съдържателни.*

Акад. Е. Карамфилов: Владимир Василев е според мене един от най-добрите български критици.

Доц. Е. Лазарова: *Във „Философски преглед“, списанието на Михалчев, видях, че вашата статия „Душата на младежа тарикат“ е отпечатана още през 1939 г. Когато съм я чела, ми се струваше толкова съвременна, въпреки изминалите години! И сега, отново, през деветдесетте години, не е загубила значението си. Преосмислям я пак по новому. От дистанцията на времето как оценявате негативните черти на характера, за които сте писали – и тарикатството, и хулиганството, и еснафството – в многото му измерения?*

Акад. Е. Карамфилов: За съжаление, те не са изчезнали.

Доц. Е. Лазарова: *По едно време вие мислехте и дори писахте, че те са отживелица от миналото, но се оказа, че са много издържливи!*

Акад. Е. Карамфилов: Така написах, но тези недъзи – социални и на характера на отделната личност, си останаха много жилави и живи.

Доц. Е. Лазарова: *Ако днес трябва да напишете подобна книга, кои отрицателни черти бихте извели на преден план у нашия съвременник?*

Акад. Е. Карамфилов: Вижте, през всички времена най-отрицателното е завистта. Завистта е ужас за талантливия човек!

Доц. Е. Лазарова: *И нещастие за културата, за съжаление!*

Акад. Е. Карамфилов: Ужасно е! И завистта произлиза главно от средите, които са ти уж най-близки. Случва се дори, когато некой живее на един и същи етаж – ако единият извади по-хубава носна кърпа, другият ще му завиди.

Доц. Е. Лазарова: *Нали казват, че древните прабългари обесвали на най-високото дърво най-талантливите, за да стигнали по-бързо до Тангра.*

Акад. Е. Карамфилов: Да. У нас, действително, имаше един спор, само че аз точно датата не помня, между Йордан Йовков и Елин Пелин, понеже сега го записвате, да не сбъркам датата.

Доц. Е. Лазарова: *Това не е толкова важно. Важна е същността.*

Акад. Е. Карамфилов: Та, Елин Пелин пише, мисля, че това е през 1933 година: „Ако се роди гений в България, ще бъде гений на завистта“. След това, на другата година, 1934-а, Йовков дава интервю, а Елин Пелин преди това обвинява Йовков, че му е откраднал идеята на „Гераците“. И затова Йовков казва: „Ако се роди гений, ще бъде гений на завистта“, беше казал един писател. Той го доказва сам с делата си“.

Доц. Е. Лазарова: *Сложни са човешките взаимоотношения и особено – между представителите на нашата интелигенция.*

Акад. Е. Карамфилов: Ама, талантливи са и двамата. Извънредно талантливи.

Доц. Е. Лазарова: *Това е страшното! Защото често се мисли, че няма място и за двамата и единият тях трябва да бъде отречен. А именно многото таланти правят една култура богата. Допада ми, че вие сте толерантен човек и винаги намирате толкова точни думи и успявате в своите творби да представите всеки проблем в дълбочина! Или с по едно изречение да характеризирате даден представител на нашата художествена култура, пишейки например „благият Йовков“ или „народопсихологът Антон Страшимиров“. Ако трябва себе си да характеризирате – с една дума или с едно изречение, как бихте го сторили?*

Акад. Е. Карамфилов: Не бих могъл.

Доц. Е. Лазарова: *Ами, дайте ни поне една ключова дума, която, да кажем, ви приляга най-много?*

Акад. Е. Карамфилов: Стремил съм се да бъда хуманист. Да няма нищо в моя живот, което да бъде петно, от което да се срамувам. И смятам, че няма. На толкова години станах! Но няма нищо от хуманистична гледна точка, от което да се срамувам.

Доц. Е. Лазарова: *Това е изключително щастлива творческа съдба. Искам обаче да ви задам един пикантен въпрос. Има една книга, която сте редактирали, говоря за „Социалистическият реализъм“.*

Акад. Е. Карамфилов: Да.

Доц. Е. Лазарова: *Днес бихте ли я редактирали отново?*

Акад. Е. Карамфилов: Аз не се отказвам от нищо. И от нея не се отказвам. Което съм написал, от него не се отказвам. Но, искам да ви кажа, че Румяна Узунова работи при мене. Тя е остър човек и както знаете, стана един от най-острите критици. Но най-хубавото, което е казано за мене от нея, е: „Беше добър човек!“ Щом за мене такъв остър човек, на който съм бил и началство, дава подобна оценка, мисля спокойно да кажа: „Няма от какво да се срамувам и от какво да се отказвам“.

Доц. Е. Лазарова: *Вие как се отнасяте към хора, които лесно се отказват от убежденията си?*

Акад. Е. Карамфилов: Ами, значи са нестабилни хора.

Доц. Е. Лазарова: *Добре, а все пак вярвате ли в моралното прераждане, във възможността човек, който е сбъркал, да се роди за доброто? Давате ли шанс и на най-закоравелия?*

Акад. Е. Карамфилов: Винаги може да се прероди. Това е хуманизмът всъщност. Ето Исус казва: „Прости им, Господи! Те не знаят какво правят“. Върхът, до който е достигнало човечеството, това е Исус Христос. И това не е само моя мисъл. Достоевски казва: „Ако някой с висша математика ме убеди, че истината е извън Христос, аз ще отида с Христос“. Ходили сте в Москва, нали? Вие виждате и над бюрото на Толстой, и над бюрото на Достоевски в Петербург „Сикстинската мадона“. И двамата са дълбоко вярващи. Дълбоко вярващи в Исус. И от тактическа гледна точка беше лудост системата да се бори срещу Исус. Защото не може срещу истината да се бориш. Срещу нравствеността, тъй като Бог е и висша етика.

Доц. Е. Лазарова: *Аз мисля, че вие сте подчертано толерантен – и като човек, и като критик. Толерантен сте в отношението си към творците и особено към инакомислещите, уважавайки различните творческите почерци и начини на мислене.*

Акад. Е. Карамфилов: За мен винаги важното е било да бъда човек, добър човек! Е, това е!

Доц. Е. Лазарова: *А много ли са добрите хора в нашия живот или точно от тях има дефицит – и вчера, и днес, и винаги?*

Акад. Е. Карамфилов: За съжаление, лошите са много повече. И главното е това, което, както ви казах, ми тежи – завистта, човешката завист.

Доц. Е. Лазарова: *И това го твърди народопсихологът, не само ученият, а и публицистът Ефрем Карамфилов?*

Акад. Е. Карамфилов: Много повече са.

Доц. Е. Лазарова: *А кои са най-положителните качества на българина, които вие също сте изследвали задълбочено, показвайки, че той е едновременно космополит и човек, държащ на корените си? Да го наречем условно Хомо патрикус, нали?*

Акад. Е. Карамфилов: Точно така.

Доц. Е. Лазарова: *Но, същевременно, бих казала, че българинът е пътуващ човек или хомо виатор, разкъсан между посоките и конфликтите на този Балкански полуостров.*

Акад. Е. Карамфилов: Вижте, аз имам книга и за психологията на пътуването.

Доц. Е. Лазарова: *Да, това е много интересна тема и става все по-актуална, защото днес светът реално се превърна в глобално село.*

Акад. Е. Карамфилов: Да, ама вие трябва да ги видите тия книги, ако още не сте ги чели, защото аз така не мога сега да говоря подробно. Ще кажа камо, че „Психология на пътуването“ – това е всъщност „Пътят и животът“. Свършването на пътя е свършек на живота.

Доц. Е. Лазарова: *Това е същевременно и една метафора за динамиката на човешкото развитие, подсказваща, че всеки момент сме различни и този път, или другояче казано, пътуването ни кара да се променяме.*

Акад. Е. Карамфилов: Дон Кихот, когото аз обичам най-много, винаги казва: „Предпочитам пътя пред странноприемницата“.

Доц. Е. Лазарова: *Не си я спомням тази мисъл, но тя наистина е изумителна. А българинът обича и да пътува, и да се връща в Родината. Не случайно нашите гурбетчии, когато се връщали, както вие показвате в една от студиите си, викали: „Еххх, върнах се!“ Днес обаче тръгваме като гастарбайтери и май вече не чакаме с нетърпение момента на завръщането.*

Акад. Е. Карамфилов: Имам много актуални идеи, заложили в книгата за „Психологията на пътуването“.

Доц. Е. Лазарова: *Ако трябва днес да я пренапишете, не би ли ви тревожил факта, че толкова млади хора напускат страната? И нямат желание да се върнат и да извикат, дори ако са спечелили достатъчно пари, за да се устоновят в Родината: „Еххх, върнах се!“*

Акад. Е. Карамфилов: Това ме тревожи. И още как! Та нали книгата всъщност се казва „Корените и колелата“?

Доц. Е. Лазарова: *Да. Тя е една от големите книги в българската литература и народопсихология и непременно ще остане за поколенията.*

Акад. Е. Карамфилов: И Толстой, когото аз безкрайно уважавам, и той на път загива. Аз съм писал в тая книга, че като пътуваме, да кажем в Швеция или в Норвегия, винаги гледаме и гробищата. Пътят е свързан с края.

Доц. Е. Лазарова: *Вие на няколко пъти се занимавате с проблема за смъртта от философска и народопсихологическа гледна точка. Даже на едно място в своите интервюта казвате, че любимото ви произведение е...*

Акад. Е. Карамфилов: Едно от любимите ми, да, е: „Как умират героите на българските писатели“.

Доц. Е. Лазарова: *Ако трябва да обобщим с една дума, бих казала: с достойнство. Но как вие бихте характеризирали достойнството на българина пред смъртта?*

Акад. Е. Карамфилов: С достойнство, да. Например Алфред дьо Мюсе има една поема „Смъртта на вълка“, в която прекрасно е показано как умира вълкът и вече от нищо не се плаши, знаейки, че си отива. У Толстой, в „Хаджи Мурат“ има същото описанието на смъртта. У Емилиян Станев, когото аз високо ценя, има една сцена, как на лов е простреляна патица, а тя стои в реката и не бяга, въпреки че ловецът приближава. И пише: „Тя беше заета с нещо много по-важно и по-голямо. Отиваше си вече“.

Доц. Е. Лазарова: *С малко думи казано, а колко голямо съдържание. Но българинът, избирайки понякога съзнателно смъртта в своята историческа съдба, по този начин се противопоставя и на действителността, която не го удовлетворява, и на задушавачите го порядки. Вие някъде казвате, че не трябва да забравяме, че за нашата свобода, за нашата история са умирали и деца. Това също е много силна фраза.*

Акад. Е. Карамфилов: Да, да, да. Страданията на децата са най-трагичното нещо. На мен обикновено ми задават въпроса – кой съвременен поет харесвам най-много. Аз отговарям спокойно – Александър Геров, който е и луд, и мъдър. И дете, и възрастен.

Доц. Е. Лазарова: *Много философски поет.*

Акад. Е. Карамфилов: Ето, сега ще ви кажа една весела, така, история (за Геров). Джагаров изнася доклад, остър доклад, пред Съюза на писателите. И вика: „Прощавайте другари, аз бях много остър“. А Геров се обажда: „Много тъп!“

Доц. Е. Лазарова: *Аз мисля, че тези две способности на българския характер*

или двете му амплитуди – от една страна, пиететът към смъртта и готовността да умреш, а от друга, способността да се смее, го правят цялостен и силен човек.

Акад. Е. Карамфилов: Ама, вижте какъв човек е А. Геров. Аз го много уважавам. Димитър Методиев, когато беше секретар на Тодор Живков, говори за смъртта на падналите за Родината на 2 юни. Накрая Геров каза: „Да благодарим за хубавото слово на Методиев. Най-съществената част от което беше едноминутното мълчание“.

Доц. Е. Лазарова: *В тази способност на българина да критикува чрез вица, чрез хуморската, също се съдържа важна черта на неговия характер. Вие, говорейки за мечтателите на Елин Пелин, казвате, че всъщност те по този начин, осмивайки реалността и себе си, се противопоставят и отричат действителността.*

Акад. Е. Карамфилов: Обаче ние нямаме големи критици на действителността – с изключение на Алеко Константинов и още един-двама истински големи хумористи. В това отношение сърбите ни превъзхождат. Ще ви разкажа случая с известния Пашич, за когото между другото казват, че по произход е българин. Произнася слово в Ниш, той е от Радикалсоциалната партия, и накрая вика: „Хайде, сега искайте! Кой каквото иска, ще го изпълня“. Един вика: „Искам да минава покрай мене пътя“, друг вика: „Искам в нашият квартал да има кино“, и прочие. Само един старец, ще ме извините, това е цинично, но това е така, само един старец нищо не иска. И той му вика: „Абе ти, дядо, нищо ли няма да поискаш?“ – „Ааа... – вика, – ще поискам две яйца“. – „За какво?“ (С извинение – Е. Карамфилов) – „Да комплектувам туй, що другите ще получат“. – Това засяга всеки агитатор. И сега важи. Обещават, обещаваат...

Доц. Е. Лазарова: *Понеже сам засегнахте това в разговора, нека уточним кои са вашите любими писатели днес и кои предпочитаете като ученик?*

Акад. Е. Карамфилов: През целия ми живот любим писател ми е бил Лермонтов. Но ми допада онази черта от балканската народопсихология да се отнасяш към света с насмешка. На един прием, прием на Мелина Меркури, аз бях с моя любим син и както обикновено го правят, Мелина Меркури ни сложи на една маса с двама сърби и с една белгийка, която беше много интелигентна жена. Най-напред веселата част – за сърбите. По-младият вика за по-стария: „Он е академик, а аз съм спортният новинар“. Емко, моят син, пък казва: „Он е академик, аз съм спортен коментатор“. Сърбинът вика: „Я не се ебавай!“ Ха-ха-ха!

Доц. Е. Лазарова: *Е, чак пък такова съвпадение – и регион, и професии, и повтаряне на ситуацията при баща и син... Наистина е забавно!*

Акад. Е. Карамфилов: Да. Това са действително остроумни хора. Балканската война (за съжаление, ние я водихме тази война) Фердинанд я води с голяма слава (славна война), но през това време, когато той иска да превзема Цариград, сърбите и гърците, взимат Македония. И само една сръбска дивизия минава през София. Строила се пред „Александър Невски“. Ами, народ, пълно, за пръв път гледат сърби. И генерал Ковачевич, командващият, вика: „А да знаете (пак ще ме извините)... Да знаете, оти българе са върло почетни люде. Они не псуят. А препсува некой, а му...“.

Доц. Е. Лазарова: *Е, това е голямата разлика между българина и сърбина. За българина казват, че той винаги си остава малко патриархален в морално отношение, по-затворен. Макар че сега и това се променя. Той (някога) дори се е срамувал да изрази своята любов. Както казват, и децата си е галел, чак след като заспят.*

Акад. Е. Карамфилов: Да, да. А, ония, сърбите, са много цинични.

Доц. Е. Лазарова: *А как в нашата литература се отразява, според вас, тази целомъдреност на българина и това качество ли е или е може би израз на консерватизъм?*

Акад. Е. Карамфилов: Големите наши писатели са, най-общо казано, почтени люди. Морални люди. Начело с Елин Пелин и...

Доц. Е. Лазарова: *И Дядо Вазов още...*

Акад. Е. Карамфилов: Дядо Вазов също. Дядо Вазов е действително, аз съм го писал, много нравствена личност. Виктор Юго пък е най-големият писател на Франция. Но! Има по-хубав роман от „Клетниците“ – на Стендал, да кажем. А като питах българите: „Кои са най-хубавите стихове?“, винаги ще отговорят: „Епопея на забравените“.

Доц. Е. Лазарова: *Да. Скъпи са за всяко българско сърце, наистина.*

Акад. Е. Карамфилов: Да. И ако питаме: „Коя е най-хубавата повест?“, ще кажат: „Немили-недраги“. „Кой е най-хубавият роман?“ – „Под игото“. Аз бях директор на Литературния институт, а и Къщата-музей „Иван Вазов“ беше към нас. Отивам там на проверка. Гледам, пристига един италиански превод на „Под игото“ и пише: „Да се предаде на автора!“. Значи, смятайте колко съвременен. А колко са го обвинявали Вазов, че е старомоден и т.н.

Доц. Е. Лазарова: *Може би защото има вечни ценности, а той си остава вечен като техен прекрасен изразител.*

Акад. Е. Карамфилов: Именно. Вечните ценности не остаряват! Вечните ценности – това е „всё и вся“! И това е най-хубавото. Аз съм го казал – вечните ценности, хуманизмът – това е и Исус Христос.

Доц. Е. Лазарова: *Вие споменахте, че сте били ръководител на Института по литература при БАН. Как оценявате дейността на Академията през последните 55 години – и през годините на тоталитаризма, и през така наречения „преходен период“.*

Акад. Е. Карамфилов: Не мога да я оценя адекватно. Тя е твърде голяма, с много задачи, с мисия. А аз съм твърде малък, за да давам оценка. Други трябва да го правят. Академията на науките е една от големите ми гордости. Аз ви казах, че ме избраха за член на Академията на науките и се гордея с това. Радва ме и се надявам да се засили тенденцията към отваряне и към хората на изкуството, което

ще бъде много важна крачка за развитието ѝ. А иначе Марин Големинов, аз и дядо ми, а и Йордан Иванов, сме четиримата академици от Кюстендил.

Доц. Е. Лазарова: *Момент! Дядо ли казахте?*

Акад. Е. Карамфилов: Да. Ефрем Каранов.

Доц. Е. Лазарова: *Следователно званието „академик“ вече го има два пъти в семейството. А и както знам, много се гордее с родния си град, а той в знак на признателност към творческото ви дело и гражданската ви активност, ви прави почетен негов гражданин.*

Акад. Е. Карамфилов: Така е, гордея се и с родния град, и че в рода ни имаме такъв виден учен.

Доц. Е. Лазарова: *А дали БАН е била най-представителната наша научна институция през годините?*

Акад. Е. Карамфилов: Безспорно, това е Българска академия на науките. Тя съпътства нашата свобода, тя съпътства развитието на нашата мисъл, на нашата научна мисъл. Тя съпътства най-хубавите качества, които притежава българинът, тая Академия на науките. И хвала, и чест на тия, които са я основали. И досега, с някои изключения, може би, но все пак Академията на науките си стои на своето място, като един основен стълб или като една от основните институции в нашия живот.

Доц. Е. Лазарова *Явяват се сега и някои нейни отрицатели. На тях какво бихте казали вие с вашия дългогодишен опит?*

Акад. Е. Карамфилов: Фактът, че досега толкова години е играла такава роля, от Марин Дринов до днеска, означава, че тя има голямо значение.

Доц. Е. Лазарова: *Лесно е да разградиш нещо, трудно е да го създадеш.*

Акад. Е. Карамфилов: Имаме много талантиливи хора, един Марин Големинов, например. Голям композитор. Кюстендилец, както и Майстора е от Кюстендил. Той ми е личен приятел.

Доц. Е. Лазарова: *Да, това е интересен момент. Разкажете за тази велика личност...*

Акад. Е. Карамфилов: Благодарен съм на Господ и на съдбата, че имах възможност да се познавам отблизо с някои от най-големите личности, които през моето време са съществували: проф. Димитър Михалчев, проф. Александър Балабанов; художниците Владимир Димитров – Майстора, Кирил Цонев; поетът Никола Фурнаджиев, Владимир Василев също. Ето, сега ще ви разкажа нещо пак, което не съм го казвал и не го знаят. Владимир Димитров беше военен художник на 13-и пехотен полк.

Доц. Е. Лазарова: *Това наистина е малко известен факт.*

Акад. Е. Карамфилов: Изобщо не е известен. И имаше един фелдфебел, Боне се казваше, много наказваше „под оръжие“. „Под оръжие“ е тежко наказание. Вземаш раницата, пълниш я с 12 тухли и стоиш 50 минути срещу слънцето.

Доц. Е. Лазарова: *Изпитание, наистина.*

Акад. Е. Карамфилов: Този фелдфебел това правеше. И отива Майстора при командира на полка Жабински и му казва: „Господин полковник, имам една молба“. – „Майсторе! За тебе, да!“ – И той вика: „Дай ми фелдфебела Боне в подчинение една седмица“. – Заповедта е: „Да дойде Боне! Ще бъде в подчинение на Майстора!“ – Майстора вика: „Вземи сега една раница, напълни я с 12 тухли. Ще те рисувам!“ И една седмица го рисува той под слънцето. Това не го знаят. Ха-ха-ха! И вече оня Боне никого никога не наказа.

Доц. Е. Лазарова: *Много фин начин да научиш някого да изпитва на собствен гръб приумиците си.*

Акад. Е. Карамфилов: Той беше голяма фигура – Майстора! Аз се гордея, че бях близък с него.

Доц. Е. Лазарова: *А Димитър Михалчев как си го спомняте?*

Акад. Е. Карамфилов: С хубаво. Е, сега ще ви разкажа тоя случай. Само, че е почнала малко паметта да ми изневерява. Михалчев водеше спор с проф. Консулов. Консулов защитава расизма, а Михалчев е против расизма. И на всяка негова нова статия Михалчев отговаря с мотото: „От всяко счупено гърне може да излезе само съдържанието му“. Ха-ха-ха! И Консулов го даде под съд, на който като доброволен свидетел се яви Григор Василев, който е бил министър на земеделието. Но у нас няма държавник, който да е изкушен от литературата...

Доц. Е. Лазарова: *Аз мисля, че даже ако някой голям български литератор или творец реши да прояви интерес към политиката, се гледа подозрително на самия него, което също е много опасна тенденция. Ние не бива да смятаме, че политиката е задължително мръсно нещо и трябва да бъде оставена в ръцете на хора, които нямат достатъчно хуманитарна образованост и широта на погледа. Кога е опасно, според вас, един хуманитарист да се занимава с политика?*

Акад. Е. Карамфилов: Хуманистът, ако е истински хуманист, винаги ще пази преди всичко човешкото достойнство. Ще може да каже гордо: „Няма нещо, от което аз да се срамувам в моя живот!“

Доц. Е. Лазарова: *Вие сте преживяли и доста тежки моменти. Безспорно и на вас ви е пречела прекалената идеологизация на нашия културен фронт. Как успяхте да избегнете тези клопки? Как талантът може да избегне от прекомерната идеологизация?*

Акад. Е. Карамфилов: Ами, аз съм го казвал и на други: поначало преди всичко ми е било най-важното да се запази човешината. Емануил Кант, който е най-положителният мислител, далече от всякакъв романтизъм, пише в „Критика на чистия разум“: „Две неща ме изпълват с постоянно растящ възторг – звездното небе над мен и моралният закон в мен“. Моралният закон! Преди 1500 години друг велик, много велик мислител, Платон същото нещо казва: „С удоволствие гледам небето“. Платон, Платон ми е безкрайно близък на сърцето...

Доц. Е. Лазарова: *Откъде идва тази любов към Платон? Какво са ви дали, въобще, големите философи?*

Акад. Е. Карамфилов: За мене, аз бях почнал да ви казвам, когато на вечерята седна и дъщерята на белгийския посланик на нашата маса – в чужбина беше. И пита на френски: „Кой е за вас най-големият писател, съвременен писател?“. – Викам: „Томас Ман!“ – Тя казва: „И на мен“. После: „Кого предпочитате – Русо или Волтер?“. – Аз казвам: „Русо, при всички случаи“. – Казва: „Да! И аз. Кой политик харесвате?“. – Викам: „Харесвам, например, Дьо Гол“. – Тя казва: „И аз също“. Но ме разочарова, като не знаеше кой е Лермонтов.

Доц. Е. Лазарова: *Поначало ранжирането (рангуването) на поети, композитори, на хора на изкуството не е правилно. Можем ли да кажем, че Бетовен е по-велик от Моцарт или Моцарт е по-велик от Бетовен?*

Акад. Е. Карамфилов: Не можем.

Доц. Е. Лазарова: *Вие сте и писали за отношението поезия-наука. Вие и самият сте едновременно човек на литературата и човек на науката. Чарлз Стоун навремето писа за двете култури. И повдигна голяма световна дискусия. Вие как осмисляте този проблем?*

Акад. Е. Карамфилов: Ако е голям учен, ако е истински, няма дилема. Най-големият учен на нашия двадесети век се казва Алберт Айнщайн! Най-религиозният човек на нашия век се казва Алберт Айнщайн! И най-големият хуманист на нашия век се казва Алберт Айнщайн!

Доц. Е. Лазарова: *Той свири с увлечение на цигулка и не е можел без изкуството. Обичал е поезията.*

Акад. Е. Карамфилов: В Амстердам става голям концерт. Присъства и Айнщайн. Поканват Айнщайн да се изкаже. Той казва: „Няма да се изкажа“. Взяма цигулката и почва да свири Бетовен. И във всички вестници, американски главно, излиза: „Най-големият цигулар на нашата епоха – Айнщайн, даде концерт снощи“. А за Айнщайн, за когото има томове, е важен само тоя откъс, където пише, че е най-големият цигулар и го държи в рамка над бюрото си. Ха-ха-ха!

Доц. Е. Лазарова: *Да, но спорът „лирици и физици“, знаете, в руската преса е бил твърде значим през 60-те години.*

Акад. Е. Крамфилов: Голям спор беше. Оказа се, че тоя, който е истински голям учен не може да бъде враг на литературата.

Доц. Е. Лазарова: *Би бил едностранчив в развитието си като личност в противен случай.*

Акад. Е. Крамфилов: Защото литературата, аз именно сега това пиша, но нямам време да ви го прочета, литературата дава възможност за разкриване на цялостната душа. Литературата е хуманизъм! И науката също е хуманизъм!

Доц. Е. Лазарова: *Да, това е интересна гледна точка. А какъв трябва да бъде, според вас, човекът на науката? Спори се дали трябва да бъде тесен специалист, т.е. човек, който знае всичко за нищото, както се смее Бърнанд Шоу, или трябва да бъде енциклопедист?*

Акад. Е. Крамфилов: Казвам: „Най-големите специалисти на всички времена не са били тесни специалисти! Тесен специалист не може да бъде голям учен!“. Ще се затвори в рамките на своята професия. Аз имам едно нещо, което пиша в момента, за таланта. Където има талант, трябва да му се отваря път. Където има талант, там се ражда и завистта.

Доц. Е. Лазарова: *Пишейки за завистта, същевременно вие показвате и творческата сила на българския народ. Кои са вашите любими исторически герои сред ярката галерия от велики българи? Кои са любимите ви исторически герои?*

Акад. Е. Крамфилов: Е, те са трима – Христо Ботев, Левски и Гоце Делчев.

Доц. Е. Лазарова: *С какво ви е близък всеки един от тях, лично?*

Акад. Е. Крамфилов: Всеки един от тях е велик хуманист с широка душа. Когато някой напише нещо срещу Левски, все едно мен наранява. И вижте сега колко е интересно! Левски, от една страна, и Ботев са приятели, от друга страна, Яворов и Гоце Делчев са приятели. Значи Левски и Ботев, Гоце Делчев и Яворов, трябва да добавя....

Доц. Е. Лазарова: *Днес много се говори против Яне Сандански, но пък на него принадлежи една от най-хубавите мисли в световната история, че свободният се бори за съвършенство, а робът за своята свобода.*

Акад. Е. Крамфилов: Яне Сандански, както и да го въртиш, е фигура.

Доц. Е. Лазарова: *Вие сте един от малкото интелектуалци, които не са се подали на модния култ към Стамболов, а го показвате в отрицателните му черти, с предателството му към неговите бивши другари и съратници? Какво открихте, когато се ровехте в образа му, както и в образа на онези, които той е предал, като Олимпий Панов, например?*

Акад. Е. Крамфилов: Вижте сега, колко е верно, което казвате. Олимпий Панов

е прекрасен човек. Бил съученик с Гоце Делчев. А когато го убиват по нареждането на Стамболов, майка му го пита: „Какво стана с Олимпия, сине?“. Той казва: „Бог да го прости!“ – понеже е наредил да го убият.

Доц. Е. Лазарова: *Много меркантилна и много страшна фраза. А преди това казва: „Няма екзекуция! Има оставка!“ Във вашите „Фрагменти“ ми е направила впечатление много интересната мисъл: „Народът ни не е имал рицари и замъци, но е имал юнаци“. Юнашкото пък е еманципацията на българския дух, оцелял през вековете. И аз си мисля, че именно този мотив ни е много нужен днес. Юнакът! На какво се явява той въплъщение за вас?*

Акад. Е. Карамфилов: На най-хубавите черти на българина – храброст, готовност за саможертва, хуманизъм. Юнакът е и хуманист. Имаше едно време една организация „Юнак“, която разтуриха, а тя беше хубава организация. „Юнак“! Юнакът е върхът на мъжествеността.

Доц. Е. Лазарова: *Когато говорите за завистта, тази постоянна тема в творчеството ви, тя присъства, разбира се, и в колективите. Какво е важно за социалния климат и социалния микроклимат, за да може един научен работник да се превърне наистина в учен?*

Акад. Е. Карамфилов: Ами, да работи! Това е!

Доц. Е. Лазарова: *Да работи. Ами, ако му пречат?*

Акад. Е. Карамфилов: Ако му пречат трябва всичко да направи, да успее да работи, да се осъществи.

Доц. Е. Лазарова: *Каква е рецептата за оцеляване на интелектуалеца – вчера и днес?*

Акад. Е. Карамфилов: Хуманизмът.

Доц. Е. Лазарова: *И това, че успява да се издигне над дребнавите неща, може би?*

Акад. Е. Карамфилов: Ще му бъде много трудно. Но! Трябва именно да се съхрани, да не се затваря в тесните рамки на „тесния“ специалист и да разкрие широките рамки на хуманизма.

Доц. Е. Лазарова: *Да, защото той е съвестта на своя народ. Какво очаквате от него като гражданска позиция, като хуманна позиция?*

Акад. Е. Карамфилов: Очаквам нови и нови личности – хора на науката, които няма да се затворят в тесните рамки на специализацията, а ще имат широки интереси.

Доц. Е. Лазарова: *Ако бяхте роден в друга страна или в друго време, мислите ли, че можехте по-добре да се изявите като творец?*

Акад. Е. Карамфилов: Не мисля, не мисля.

Доц. Е. Лазарова: *Чувствате ли се българин до мозъка на костите?*

Акад. Е. Карамфилов: Да. Българин от Македония.

Доц. Е. Лазарова: *Бихте ли поели пътя на гурбетчийството?*

Акад. Е. Карамфилов: Не. Никога! Никога!

Доц. Е. Лазарова: *Аз мисля, че това е наистина характерно за истинския родолюбец. Но ето, да кажем, у нас преди Освобождението отиват хора да учат в чужбина и се връщат да помагат на България. За мен това е много силно. А не да напуснеш страната, когато ти е тежко, а трябва да ѝ помогнеш да се съвземе и да тръгне нагоре.*

Акад. Е. Карамфилов: Родината е завинаги. Родината е всъщност и вся. Каквото е майката за детето, така е и с Родината.

Доц. Е. Лазарова: *Може би малко сме чели и малко чувстваме вдъхновяващия пример на такива хора като един Васил Априлов, например. Както и на многото други интелектуалци, които отиват, изучават се в чужбина и се връщат да работят, колкото и да им е тежко в следосвобожденските условия.*

Акад. Е. Карамфилов: Вижте, сега ще ви разкажа един интересен случай при погребението на големият полски пианист и композитор Шопен. Той умира в Цариград и искат да го пренесат в Париж. И се образува една процесия оттам, където е умрял, към пристанището. Зад ковчега вървят едно 300–400 души, хора с калпаци. Това са българи. Българите са оставили работата си. А поляците, поляците стоят отвън, държат отворени магазините. „Кого погребвате?“ – викат. А българите тръгват от славянска солидарност, изоставили си работата, дъжд ги валило, с калпаците отиват да придружат брата славянин. Или когато подписват Ньойския договор, се вдига огромна тълпа към къщата на Вазов. Отсреща е бил Министерският съвет. Вазов се явява на балкона. И го чакат да говори. Вижте сега, това е много интересно. Преди да говори, той почва да плаче. И цялата тълпа, на мен и сега ми се просълзяват очите, пада на колене и почва да пее: „Покойници, вий в другия полк минахте“. Кой народ друг има такова дълбоко уважение към писателя? Кой народ друг ще се вдигне, ще си остави работата, да отиде да придружи чуждия талант? Горди трябва да бъдем, че сме българи.

Доц. Е. Лазарова: *И после, когато говорим за културната отвореност, всички важни културни тенденции намират в България прием, стига да са свързани с хуманизма. Идва например Рабиндранат Тагор и българският народ се вдига да го посреще.*

Акад. Е. Карамфилов: Пълно е било с народ на гарата в Русе! Пълно!

Доц. Е. Лазарова: *Триумфално преминава из цяла България.*

Акад. Е. Карамфилов: Без мнозина да знаят даже какво е написал.

Доц. Е. Лазарова: *Но и доста неща вече са били преведени. Представете си какво преживяване е било това за самия Тагоре.*

Акад. Е. Карамфилов: Българинът е обичал двама индийци. Него и Ганди.

Доц. Е. Лазарова: *Вярно е, че и Ганди, и дъщерята на Дж. Неру бяха много популярни в България. Това говори, че ние наистина сме на кръстопътя между Изтока и Запада и събираме в себе си, в сърцето и в интелекта си всичко най-добро, създадено на планетата.*

Акад. Е. Карамфилов: Ние се намираме на един много хубав път. На много хубаво място – всички пътища минават оттука. За да тръгне и да съществува Британската империя, е трябвало също да минава оттука. За Индия пътят оттук минава.

Доц. Е. Лазарова: *Вие сте голям родолюбец. Как се отнасяте към космополитизма, не към онзи обругания, представения за безработство, а към онова духовно състояние да чувстваш всички хора като братя?*

Акад. Е. Карамфилов: Това е естествено. Това е християнството. Но! Основата трябва да бъде Родината.

Доц. Е. Лазарова: *Когато пътувате, как се чувствате в чужбина?*

Акад. Е. Карамфилов: Не добре.

Доц. Е. Лазарова: *Дали когато се срещате с Мелина Меркури или когато сте в Париж, не е все пак по-различно чувството?*

Акад. Е. Карамфилов: Добре. Но винаги, когато чуя някъде българска реч, все чувствам, че коренът ми е далеч.

Доц. Е. Лазарова: *Значи коренът ви зове непрекъснато.*

Акад. Е. Карамфилов: Непрекъснато. Това са „Корените и колелата“.

Доц. Е. Лазарова: *Но все пак има нужда човек и от колела, с които да сравни часовника си с чуждото като опитност и постижения.*

Акад. Е. Карамфилов: Разбира се.

Доц. Е. Лазарова: *А в кои страни сте се чувствали най-добре, сравнявайки ги с България?*

Акад. Е. Карамфилов: Винаги съм се чувствал най-добре в две страни – в Русия и във Франция. Защото са духовни страни.

Доц. Е. Лазарова: *Казват, че болестта на нашето време е бездуховността...*

Акад. Е. Карамфилов: Е, това е най-страшната болест.

Доц. Е. Лазарова: *Възможно ли е да стигнем до момента, за който говореше Освалд Шпенглер, формулирайки тезата за изчерпването на възможностите на Западната цивилизация. По-късно той сам се отказва от нея. А сега накрая на XX век и в навечерието на XXI век вас какви „визии“ за бъдещето ви спхождат? Песимист или оптимист сте?*

Акад. Е. Карамфилов: Оптимист, докато хуманизмът съществува.

Доц. Е. Лазарова: *Академик Карамфилов, ще ни позволите ли да надникнем във вашата творческа лаборатория, да ни кажете как работите? Имате ли си ритуали? Чучулига ли сте или сова, т.е. кои часове предпочитате за работа – дневните или нощните? Какво ви вдъхновява? Вярвате ли в интуицията?*

Акад. Е. Карамфилов: Вдъхновявам се, когато ме развълнува някаква мисъл и през нощта ще стана да я запиша. Интуицията съществува, да. Съществува. Човек трябва да не заглушава в себе си тоя вътрешен глас, който живее.

АКАД. ИВАН ВАСИЛЕВ: АДМИНИСТРИРАНЕТО В НАУКАТА СЪЩО Е НЕОБХОДИМОСТ (1996)

Акад. Иван Василев Иванов е роден на 31 октомври 1919 г. в с. Челопек, Врачанско. През 1943 г. завършва „Ветеринарна медицина“ в СУ. От 1945 г. е асистент в Клиниката по вътрешни болести, а след това и в Катедрата по паразитология на Ветеринарномедицинския факултет. Хабилитиран е като ст.н.с. и ръководи Секция „Паразитология“ в Института по експериментална и ветеринарна медицина при БАН. Професор и завеждащ катедра „Паразитология и паразитни болести“ към Висшия ветеринарномедицински институт. Член-кореспондент на БАН от 1966 г. и директор на Централната лаборатория по хелминтология. Академик от 1984 г. В периода 1982–1988 г. е заместник-председател на БАН. Автор е на над 148 научни публикации в България и в чужбина, както и на многобройни учебници и ръководства.

Гл. асистент Динко Минчев: *Бих искал да ви попитам каква е вашата лична оценка за развитието на БАН и изграждането ѝ като Национален изследователски център? Какви са вашите впечатления от дейността на такива известни учени – председатели на БАН, като: Тодор Павлов, Любомир Кръстанов, Ангел Балеvски, Благовест Сендов?*

Акад. Иван Василев: Аз познавам дейността ѝ от началото 50-те години. Така се случи, че бях избран в състава на Учрежденския партийен комитет (УПК), а след това 5–6 години бях и първи секретар на УПК. През това време съм вземал най-активно участие в живота на Академията. Както знаете, тя е създадена през 1869 г. като БКД в Браила от Марин Дринов. Той е историк, панагюрец по произход, който е работил в Харковския университет. Това БКД, което по-късно (в 1911–1912 г.) се преобразува в БАН. Наименованието играе извънредно важна роля в развитието на науката въобще в България, но тя няма собствени изследователски структури с изключение на Природонаучния музей, който тогава не беше в състава на БАН, а беше към Царските природонаучни музеи. Изграждането на Академията от този тип, със собствени изследователски структури, който аз познавам, започва от 1947 г. с приемане на новия закон за Академия на науките, по инициатива на Георги Димитров, според който към Академията се образуват и изследователски структури. Разбира се, нашата наука е ползвала съществуващия опит. Доколкото знам, една-единствена академия не е имала и няма изследователски структури и това е Френската, създадена от Людовик XIV, която има 40 пожизнени академици. Трябва да умре един от академиците, за да изберат друг,

а всички други академии къде по-малко, къде единици имат изследователски структури. Руската АН, още по времето на образуването ѝ от Петър Велики, създава така наречената Куинс камера, която се занимава с изследване на биологическите ресурси на Русия. И там израстват такива големи учени като Ломоносов. Много положително явление е и това, че при изграждането освен ползването на чуждия опит, тогавашното ръководство в лицето на Тодор Павлов привлича най-годното у нас. Дотогава научните изследвания се развиваха предимно в Университета и в другите учебни заведения. Това беше Техническото училище. В Свищов също имаше висше училище. Основното си беше Софийският университет със своите факултети и затова почти всички членове на Академията са били и бяха преподаватели в отделните му факултети. Аз смятам това за изключително важно, тъй като познавам и задачите, и структурата на висшето образование, особено през този етап – преди 50 години, тъй като структурата на висшето образование не дава възможност особено за развитието на интеграционните процеси в науката. Там се диференцира една катедра, тази катедра започва да работи ограничено, докато интеграционните процеси, които имат изключително важна роля за съвременното ниво и за развитието на науката въобще, не могат да се развият, защото остават на една катедра с малък състав (по едно време бяха с един професор и един-двама асистенти). Те сега са по-големи, но това беше съставът на катедрата, когато постъпих. Така че съставът на тези катедри изигра изключителна роля за развитието на науката в България. И не случайно в скоро време Академията стана основен център на научните изследвания в България, въпреки че в 1948 г. аз бях партиен секретар във Ветеринарния факултет. Тогава съществуваше така нареченият Комитет за наука, изкуство и култура, който се водеше от Вълко Червенков. И един път ни събира някакъв чиновник от КНИК, не самият Вълко Червенков, и ни каза че вече се създаде БАН. Вие няма да се занимавате с наука, ще се занимавате само с преподавателска работа. Тогава ние протестирахме срещу това указание, но много скоро Академията се утвърди не само у нас, но и международно е призната като основен изследователски център в България и то именно на базата на тези изследователски структури, които започнаха да се създават веднага след 1947 г. и продължават и досега.

Целият този период, докато съм бил в Академията, има своите положителни страни и те са расли прогресивно. Но с това не е изчерпано развитието на науката и на Академията. И историята с последните 5–6 години показва, че са възможни срывове – аз отделно ще се спра на този въпрос. Така че аз смятам, че през целия този период от 1957 г. до 1990 г. Академията се е развивала общо взето положително. И това показва не само моята преценка, но и авторитетът, който завоюва Академията в науката въобще. Тя стана така да се каже основно звено за връзка на българската наука със световната. Основната, не че са прекъснати и други връзки. И авторитетът на БАН в международен аспект е висок, както и за българската наука. Питате за дейността на учени на БАН, с които съм работил съвместно: председатели на БАН и някои учени, които са били от техните екипи поименно. Първо, с Тодор Павлов – той е една изключителна противоречива личност, безспорно голям учен, особено като управник. Най-вече тази противоречивост се изразяваше в подкрепа на някои учени, без да имат достатъчни качества за наука. И то по този въпрос ние сме водили разговори с него, възразявал съм на някои негови становища.

В 1957 г. Съветската АН организира честване на 40-годишнината от Октомврийската революция и покани делегации от всички академии. Тодор Павлов, за да не отидат с него Наджаков или Гановски, обясни че това е партийно честване и с него ще дойде партийният секретар Иван Василев. И така, попаднахме 20 дни в Москва.

Той ме водеше навсякъде в институтите. Руските философи го зяпаха в устата, но той имаше кристална мисъл, особено по ролята на субективния фактор в теорията на отражението. И един ден беше устроена среща с Лисенко – директор на Института по генетика при Съветската АН, на „Ленински проспект“ № 33, на втория етаж. На първия етаж беше лабораторията на Скрябин по хелментология. Отидохме ние при Лисенко и останахме там около два часа. Останах с такова тежко впечатление от този човек. Той имаше перчем като на Хитлер – такъв, ако сте го виждали на снимка, един такъв деспот с остър поглед. Два часа той не даде възможност на Тодор Павлов да каже две думи. Просто беше монолог. Непрекъснато говори за своите учения. И в един момент, когато поднасяха чая, аз използвах малката пауза и попитах: „Трофим Денисович, възможно един въпрос?“ – „Какъв въпрос?“ – „Как стои въпроса с вътревидовете? Да видим дали има отношение към съществуващата вътревидова конкуренция за положителната и отрицателната ѝ роля за това, за което говорихме“. А той отряза: „Ти, младежо, ще прочетеш какво съм написал и тогава ще ми задаваш въпроси“. А аз изчезнах духом. И завърши визитата, тръгваме си. Той ни изпрати до площадката. И още като слизахме по стълбите надолу, Тодор Павлов попита: „Иване, какво стана с теб?“ – „Ами, другарю Павлов, нали виждаш“, а Тодор Павлов ми отговаря: „Абе той бил прост като галош, а аз писах брошура за него“. *(Във връзка с Лисенковата сесия през 1949 г. Тодор Павлов написа брошура за учението на Лисенко и Мичурин.)*

Вторият, с когото работих, това беше геофизикът Любомир Кръстанов. Работеше в областта на облаците, дъждовете и градушките. Също един изключително положителен учен с голямо отражение за развитие на Академията. Може да се каже, че по негово време започнатият процес от Тодор Павлов, който в 1958–1959 г. беше оформен даже със закон като Постановление на Министерски съвет за развитие на науката, по времето на Кръстанов вече конкретно се развиха нови направления в областта на науката. Той беше подпомаган от Каишев, който беше заместник-председател, от Ораховец, който водеше Комисията по координация на науката при Президиума на Академията, на бащата Хаджийолов, който известно време при Тодор Павлов беше научен секретар, Любомир Илиев, който стана главен научен секретар по времето на Кръстанов. Ролята на тези учени беше изключително положителна и полезна. Неговият любим израз беше: „Ние сме бедна страна, науката става все по-скъпа“. И това е така. Базата става по-скъпа, издръжката става по-скъпа. „Обаче всеки учен трябва да се стреми да вложи някаква тухличка в сградата на науката! И аз искам всеки български учен да вложи такава тухличка в сградата на световната наука в съответното направление“ – това беше неговата политика, която аз много високо ценя.

Най-продължително съм работил с Ангел Балевски. Разбира се, той лични приноси има безспорни, но не от мащаба на Кръстанов, пък и на Тодор Павлов. Бе човек с изключително положително отношение и с конкретна дейност за развитието на българската наука. Той повече от 20 години беше председател на Академията. Както знаете, той е техник по образование и неговите приноси са при използването на теорията на Странски за кристалите, за развитието на металознанието. Общо за развитието на Академията неговото председателство, заедно с екипите, които работиха с него, има изключително голямо значение за нивото, което достигна БАН. Той е един от инициаторите за създаването на така наречените регионални програми на Академията на науките на базата на фундаменталната теория и наука. Такива регионални програми бяха разработени за Благоевградски район, за Бургаски район, за Варненски район, за Пловдив и много други. Балевски може да се характеризира като голям майстор на компромисите, особено при съществуващата у нас управа. Тодор Живков кокетничеше

с науката и Балевски намираше начин да използва това. Но при отрицателни явления той се противопоставяше. И аз съм описал един случай. Това е случаят с мене и с Иван Абаджиев. След като станах директор на ЕЦ (Единният център по биология), аз бях единственият, който представи концепция за развитието на съответния клон на науката в България. Иван Абаджиев казал: „Абе Василев защо прави тези работи? Ние ще му казваме какво да прави“. Обаче смятам, че беше в края на 1974 г., когато ме викат при зам.-зав.-отдела в ЦК на БКП проф. Иван Младенов – химик беше – и ми казва: „Василев, наредено ми е да напиша едно писмо от името на Академията до председателя на Съветската академия на науките институтите на БАН да станат филиали на съответните съветски институти и директорите на съветските институти да бъдат по право членове на НС на нашите институти“. Аз се противопоставих на тази работа, обаче Младенов каза: „Така ми е наредено и аз само го предавам“. И аз избухнах малко тогава: „Абе, кой нарежда тази работа?“ И той беше принуден да ми каже: „Иван Абаджиев“. И аз излизам оттам и веднага отивам при Балевски и му съобщавам тази работа. И Балевски побесня. Аз отказах и не написах такова писмо, обаче Иван Абаджиев започна едно преследване срещу мене. И в 1975 г. докара по покана на ЦК на БКП една делегация от четири академика и един член-кореспондент от Съветската АН да ме обследват: първо, че не съм учен и второ, че провеждам антисъветска политика в науката. Дойде тази петчленна делегация от известни учени, които аз не познавах дотогава, само по имена знаех някои от тях. За щастие делегацията бе ръководена от един репресиран от Сталин академик – Александър Баев (по времето на Сталин интерниран зад Полярния кръг и там прекарва десетина години с обвинението, че обслужва буржоазната наука. Той е медик по образование, иначе световноизвестен биохимик). И след това за една седмица във Варна, в Почивния дом на Академията, подготвиха доклада. И като се върнаха, за моя голяма изненада, направиха напълно положителна оценка за мене и като учен, и особено за отношението ми към науката. И Балевски веднага изпраща този доклад в ЦК на БКП, понеже делегацията беше дошла по покана на ЦК на БКП. Тогава Тодор Живков се обръща към Балевски: „Как може така? Тука ние нареждаме с Иван Абаджиев“. А Балевски му отговорил: „Другарю Живков, в науката не бива да се влиза с ботуши, както Иван Абаджиев гази българската наука и българските учени“. И по този повод Иван Абаджиев беше свален веднага от Политбюро на ЦК на БКП. Обаче и Балевски беше изключен от ловната дружинка на Живков и никога повече не беше включван в нея.

Гл. асистент Д. Минчев: *Били сте заместник-председател на Академията, били сте научен секретар. Бих искал да ни разкажете за някои решения на Академията, за някои експертизи, с които партийното ръководство не се е съобразявало.*

Акад. Ив. Василев: Мога да ви кажа за експертизите. Навремето Академията даде становище, разработено от академик Страшимир Димитров. Той бе геолог и остави чудесни впечатления у мене. За нещастие, рано почина от апандисит. Тогава Академията разработи становище, че рудодобивът около Креиковци е свързан с много отпадни продукти, които са вредни за средата и на тази основа Академията се противопостави на строителството на „Креиковци“. По този повод, доколкото си спомням, дойде един мой приятел от студентските години Владимир Амиджин – той стана секретар в ОК и ГК на БКП в Кюстендил – и дойде и наруга Академията, че се обявява против България и интересите на България, обаче Академията не изтегли своето становище, този свой доклад. За съжаление, пак повтарям, разработен от прекрасния човек и учен

Страшимир Димитров. Беше построен МК „Кремиковци“ и както виждате, той и сега създава екологични проблеми за Софийското поле – да оставим икономическите проблеми на второ място. Съвършено основателно бе това становище на Академията и затова Тодор Павлов и партийният комитет го подкрепиха тогава, но не ни послушаха. Друг пример е този с Михаил Арнаудов – аз го познавах само по име, но през 1963 г. ме извика Митко Григоров, който отговаряше за идеологическата комисия при ЦК на БКП, член на Политбюро, и ми каза: „Василев, ще ми направиш доклад да бъде възстановено членството на Михаил Арнаудов в Академията на науките“. По този повод аз седнах да проуча въпроса. Извънредно много ми помогнаха академик Петър Динеков и член-кореспондент Александър Бурмов. Особено Петър Динеков. Даже той ме запозна със самия М. Арнаудов. Какво установих при това проучване? М. Арнаудов – известен наш учен в областта на литературознанието преди Девети септември, става министър в кабинета на Багрянов. Отначало той отказва на поканата на Багрянов, обаче жената на Арнаудов, която била доста тщеславна, му направила скандал по този повод: „Как може да откажеш? Че по-големи учени от теб ли са Богдан Филов, Борис Йоцов, Шишманов, че са били министри, даже регенти, а ти да не станеш министър!“ И той капитулира пред жена си и става министър, а както е известно всички членове на Министерски съвет от времето на Багрянов бяха съдени от народен съд и някои бяха осъдени на смърт, включително и Багрянов. Обаче Михаил Арнаудов е осъден на 20 години затвор, а не е осъден на смърт поради това, че не е подписал постановлението държавата да плаща по петдесет хиляди лева награда за хора, които са убили партизани или ятаци на партизани. Преди Девети септември, по времето на Филов, имаше такъв закон. В 1946 г. обаче у нас пристига делегация на Съветската АН, водена от известният българист Н. С. Державин. Приемат ги в БАН, устройва се прием и при Георги Димитров (той се беше върнал вече от Москва и беше станал министър-председател). По време на срещата при Г. Димитров Державин попитал: „Абе, другарю Димитров, имахте един такъв учен Михаил Арнаудов, жив ли е, къде е – нищо не се чува за него?“ И Георги Димитров се обръща там към своите и те му казват, че е в затвора – осъден от народния съд. Г. Димитров разпорежда: „Веднага да бъде освободен!“ И М. Арнаудов е освободен от затвора – по-малко от година е лежал там и продължава да работи в Литературния институт на Академията, без да се възстанови членството му като академик, понеже след обнародването на осъдените от народния съд Филов и другите се лишават и от членството си в БАН. И по този повод, понеже се готвеше, доколкото си спомням, поредният Конгрес по българистика в България в 1964 г., М. Григоров ми възложи тази задача. Кой е инициатор, не знам, но предполагам, че са Кръстанов и ръководството на Академията. И аз, на базата на това, което ми разказаха Динеков, Бурмов, а и самият М. Арнаудов, направих доклад да бъде възстановено членството му в БАН и това беше направено. Бих искал да ви кажа, че с този човек сме имали така инцидентни връзки – винаги, когато ме е срещал, се е отнасял с мене като със син. През 1968 г. му празнувахме деветдесетгодишнината. По този повод беше удостоен със званието „Народен деятел на науката“, беше му даден орден „Георги Димитров“. При честването в БАН той, като благодари, десетина минути говори без никакви бележки пред себе си. Една буква не можете да изхвърлите от това, което говори! Такава кристална мисъл у деветдесетгодишен човек! И продължи да работи до своята смърт. Ако погледнете библиографията му, ще видите, че той почти всяка година е публикувал трудове, монографии...

ЧЛЕН-КОРЕСПОНДЕНТ НИКОЛАЙ КАУФМАН: ВДЪХНОВЕНИЕТО Е ГЛАД ЗА РАБОТА (1997)

Чл.-кор. Николай Кауфман е изтъкнат български музиковед, фолклорист и композитор. Роден е през 1925 г. в гр. Русе. Завършва Музикалната академия (1952), а през 1962 г. защитава дисертация за получаване на научната степен „доктор“. Защитава докторат за степеня „доктор на изкуствознанието“ (1973). От 1978 г. е ст.н.с. II ст., от 1979 г. е професор в Държавната музикална академия, а от 1997 г. чрез конкурс е избран от Събранието на академиците за член-кореспондент. Работил е в Института за музика и в Института за фолклор при БАН. Той работи в сферата на българското етномузикознание. Автор е на 19 монографични изследвания. Резултат от научната му работа са над 600 студии и статии, публикувани у нас и в чужбина. Материалът,

записан от Н. Кауфман на територията на страната и извън нея, съдържа над 40 000 народни песни и инструментални мелодии. Като композитор също е плодовит творец с над 2000 хорови песни, 240 оркестрови творби, музика към танцови постановки, пиеси за пиано и др. Носител е на престижни отличия – орден „Стара планина“, орден „Кирил и Методий“ – I степен, орден „Марин Дринов“, наградата „Паисий Хилендарски“, награда „Грами“, наградата на Съюза на музикалните дейци „Кристална лира“, награда на Конкурса на европейските радиостанции и др.

Доц. д-р Ерика Лазарова: Когато ви се обадих, за да уговорим нашата среща, ми направи много приятно впечатление, че обръщайки се към вас с новата титла „член-кореспондент“, вие казахте: „Не, просто Николай Кауфман“. Тъй като в историята на културата, в крайна сметка, великият олимпиец Гьоте е останал като творец, а не като тайния съветник Фон Гьоте, каквато е била цял живот неговата мечта и за която някои от неговите съвременници са го осмивали. Като скромнен човек ли бихте се определили или просто като човек, който познава истинските стойности на нещата?

Чл.-кор. Николай Кауфман: А, вижте, за скромнен човек не мога да се определя. А това, което вие казахте, че по ми е лесно, и по-приятно да ме титулуват с мойто име. Ако то няма никаква стойност, нищо пред него не може да го спаси.

Доц. Е. Лазарова: Естествено. Всичко друго е малко или много принадлежна стойност, докато онова, което човекът-творец носи със себе си, то именно остава

през вековете. Човек трябва да знае кога тежи на мястото си. Но кога именно един творец и най-вече кога един учен тежи на мястото си?

Чл.-кор. Н. Кауфман: Той сам не може да определи. Това ще определят другите след него. Много хора са тежали на мястото си в дадена епоха, но не се считат за толкова тежки за времето си след години, и обратно. За мен е било винаги радост, когато обикновени хора ми кажат: „Слушахме песните ти. Толкова са хубави, толкова са близки до нашето усещане. Така ги правите народните песни за народните хорове, че все едно, че ние сме си ги направили“. Също, когато колеги, които са ползвали мои трудове, считат, че съм написал доста ясно това, което съм мислил. И, че не съм се стремил нито да бъде на сложен език, нито да смайвам света с чудеса. А просто съм се старал това, което съм видял, това, което съм усетил в моите експедиции по цяла България – това е всъщност голямата ми гордост, че съм обиколил почти всеки край, стотици села, че това, което съм видял там, съм го отразил добре и в сборниците ми с народни песни, и в отделните изследвания, защото съм изследвал много Пиринския край, Родопите, Тракия, Добруджа, Северозападна България. Та, хората, които са се добрали до тия мои изследвания, ласкаво се отнасят към туй, което съм направил. Това е голямата ми гордост и това е голямата ми радост.

Доц. Е. Лазарова: *Бих искала да ви върна назад, към началото на творческия ви път, понеже вие казахте, че никога не сте се стремил към някакъв висок, приповдигнат стил, на който да говорите и да пишете. Не е ли било това използвано понякога като упрек от някои колеги?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Вижте, когато постъпих в Института по музика, той се казваше Институт за музика, това беше през 1952 година. Още като студент, на акад. Петко Стойнов нещо му направи впечатление в мен и каза: „Ти ще работиш при нас, след като завършиш. А сега започвай като студент“. И още тогава аз се готвих за записвач на народни песни. И дълги години като ме питаха: „Какво работиш?“, казвах: „Записвач на народни песни“. Не съм имал намерение дори, когато съм постъпил, да ставам научен работник, да се титулувам, да бъда старши научен сътрудник, професор, член-кореспондент, академик. Просто отишъл съм в тоя институт, за да записвам народни песни и инструментална музика. И постепенно, но всъщност още от началото, започнах да пиша, да публикувам по-малки статии, студии, а по-късно и книги. Така неусетно стъпих на другия стол, без да съм се готвил за това, без да съм искал така да бъде. Защото, когато следвах в Музикалната академия, завърших през 1952 г. два отдела – теоретичен и изпълнителски с тромпет. Готвех се за музикант. Изобщо не съм се готвел за научен работник. И в Музикалната академия за научни работници не са ни готвили. Те ни готвеха просто за теоретици, за учители по музика, за всичко друго, но не и за учени. Нямаше и кой да ни подготви там.

Доц. Е. Лазарова: *Смятате ли, че е съдба или просто логиката на събрания материал ви подтикна към това?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: От една страна, събраният материал ме подтикна, от друга страна, това, че писаното от мен се посрещна добре. Посрещна се добре и от колегите ми в Института за музика. Аз имах щастието да работя с акад. Петко Стайнов, а в секцията, която се ръководеше от Райна Кацарова, работеха все голе-

ми фолклористи, родолюбци, които ме приеха много бащински. Просто ми дадоха път, за да направя каквото мога. Насочиха ме много добре. Аз и досега съм им благодарен за това, което са ми казали те навремето.

Доц. Е. Лазарова: Предполагам, че са ви давали и свобода? И доверие, което е толкова важно за един начинаещ?

Чл.-кор. Н. Кауфман: Пълна свобода ми даваха и да пиша, и да записвам по селата. Факт е, че тогава първата ми работа, която беше отпечатана, беше по богослужебната практика на българските евреи. Една тема, която изобщо не се толерираше. Евреите тогава, тъй или иначе, все си бяха на втора линия. А това беше един неизследван сектор за музика и то за българска музика, нали!? Втората ми значима работа пък беше „Народната музика на шпаньолските евреи в България“. Пак такава тема. Виждате, че съм се ползвал с много голяма свобода. И едва в 1992 година, когато се честваше годишнината от изгонването на евреите от Испания, започнах да работя по-силно с фолклорната, с народната песен на евреите. И направих много песни за хорове, които се изпълняват от най-добрите състави в България. Но успоредно с това пиша и много български, правя много български песни, които се пеят в цял свят.

Доц. Е. Лазарова: Вие с тях именно ставате носител на престижната награда „Грами“.

Чл.-кор. Н. Кауфман: Да, „Грами“. И най-вече заедно с Марсел Селие, който създаде тия три компактдиска с „Мистерията на българските гласове“. Той е основният носител, а и хорът, както и композиторът, който участва.

Доц. Е. Лазарова: Имам един въпрос, разбира се, твърде условен. Първо композиторът ли е при вас или първо изследователят, ученият? Или те вървят ръка за ръка, като двама братя близнаци?

Чл.-кор. Н. Кауфман: Първо е записвачът. След записвача, всъщност успоредно със записвача, е композиторът. Аз, като се върнах от първата ми командировка, харесах много една песен – „Заро моме“. Тя беше записана в с. Селище в Пиринския край, близо до Благоевград, а сега е квартал на Благоевград. И като се върнах, моментално я направих за хор. Изпълни я навремето ансамбъл „Полифония“, който тогава не се казваше тъй, а се казваше Хорова капела „Пеньо Пенев“. И тя стана репертоар на всички български хорове. Беше първата песен, която направих. А заедно с нея направих още много песни по подобие на това, което Филип Кутев беше направил в 1951 година. Той тогава започна своята дейност. Любителски започнах работата си, тъй като аз не съм учил композиция в Музикалната академия. Съвсем любителски започнах тая дейност на композитор тогава. Но винаги дейността ми на композитор беше на втори план. На първи план беше работата ми на събирач на народни песни, на изследовател и на писач, просто казано за композиторската работа. От тридесет години съм член на Управителния съвет на Съюза и там ме считат повече за композитор. Колегите пък музиколози ме считат повече за музиколог. И аз не губя нито от едното, нито от другото. Тъй като нашият Съюз на композиторите изживя преди десетина години една много голяма рана. Раздели се. Музиколозите

излязоха от Съюза и аз останах в управлението му само като композитор. Но винаги, доколкото можех, защитавах интересите и на музиколозите. Преди 2–3 години музиколозите се върнаха отново в Съюза ни.

Доц. Е. Лазарова: *Разкажете как тръгнахте в музикалното поприще и защо именно се захванахте с тропната? Какви са най-ранните ви детски спомени за музиката и нейното значение във вашия живот?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Това е много, много интересна история. Всъщност нещо съдбовно! При мене много често нещата стават случайно. Аз нямах никакво влечение към музиката. Като ученик в Априловската гимназия в Габрово интересът ми беше само към спорта. Бях много слаб ученик, защото като свършваха часовете, към дванадесет-един часа, мен не ме интересувахе даже да обядвам. Отивах и започвах да играя на гимнастически уреди, на лост, успоредка, халки, още се увличах от скачане, бягане. Само това ме вълнуваше. И то по 5–6 часа всеки ден. Това ми беше любовта. И един хубав ден, след като бях играл, може би 3–4 часа футбол и се бях изпоцапал, влизам в Априловската гимназия, защото вътре имаше чешмичка, да се поизмия малко. В коридора, а чешмичката е накрая на коридора, чувам учителят ни по музика Петър Чаракчиев (той е бащата на Ружка Чаракчиева, голямата наша пианистка и великолепен музикант), че се кара на някакъв ученик и го побийва. И му казва: „Глупак с глупак! Най-хубавия инструмент съм ти дал. Цяла година го държиш. Не свириш. Нищо не става от теб. Първият, когото срещна и му дам този инструмент, музикант ще стане“. Говори така и върви към мене, към чешмичката. Момчето си замина. И той, Петър Чаракчиев, държи инструмента в ръка и се заглежда в мен: „Я, ела, ела!“ Аз бях, тогава може би, четиринадесет-петнадесетгодишен. Видя, че ми са тънки устните и каза: „Я, вземи този инструмент! От теб ще стане великолепен музикант, защото имаш много добри устни за този мундшук“. И аз казвам: „Добре, ще го взема“. Взех инструмента и си отидох вкъщи. Мъча се да го надуя, да свиря. Не може и не може. Но по-късничко свикнах малко по малко. И така станах тропетист, така станах музикант. Тази случайност ме изведе на пътя.

Доц. Е. Лазарова: *Да, пътят на съдбата е бил много неочакван, но и много благоприятен за вас.*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Точно така. Много благоприятен. Запали ме това нещо. Започнах да свиря рок музика. Много скоро станах, според Чаракчиев, най-добрият музикант. Като войник ме изтеглиха в музиката, в оркестъра свирех. Има шанс, но има и случайност, защото започнах да следвам философия през 1946 година в Университета. Следвах една година, но мисълта ми беше все в музиката. И на следващата година се явих в Музикалната академия. Издържах конкурса. И така станах музикант. Това е една голяма, голяма случайност.

Доц. Е. Лазарова: *Многогранна личност ли сте, господин Кауфман? Проявявате интерес към философията, към теорията, към спорта, към музиката. Може би това ви помага и поддържа творческата ви младост?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Не знам колко е младост и не знам колко е творческа, но щом съм жив и здрав, и това е достатъчно.

Доц. Е. Лазарова: *Изглежда наистина успехът ви съпътства. Най-напред щастливата случайност с първия ви инструмент, после да имате такъв учител и настойник като академик Стайнов, също е от значение.*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Да, случих и с учителите ми в Музикалната академия, и с хората, които ме приеха така добре в Института за музика, и с които работих дълги, дълги години.

Доц. Е. Лазарова: *А какво е необходимо на един млад човек, за да се почувства свой в творческата и нравствената атмосфера на един колектив и да може да се разгърне? Питам ви, защото това е един неугасващо актуален въпрос.*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Необходимо е той да бъде окрилен от всички около него, независимо от това колко талантилив е – много ли, малко ли. Но той трябва да почувства, че хората се отнасят с уважение към него, да усети добрината им. Няма по-голям стимул от това, да усетиш добрината у хората, които са около теб, да знаеш, че ти мислят доброто. Това дава спокойствие, това е в състояние да извади творчески сили, които са латентни и за които човек сам не подозира. Нали ви казвам, аз отидох на работа в Института за музика като записвач. Хич не съм мислил, че ще пиша книги, че ще получавам награди, че ще бъда носител на „Грами“, на наградата „Паисий Хилендарски“. То е пък друга една история. И тъжна, и радостна. Пак една случайност. Всъщност мечтата на всички български фолклористи е била да изследват българите от Бесарабия. Това е българското население, прадедите на което напускат пределите на България най-вече в началото на миналия век, като там българка е женена за руснак или българин е женен за руския. И те считат вече българина за руснак. Така, по този начин са скрити нашите българи. Шансът ми какъв беше? С един ансамбъл, който пееше мои народни песни, обработени за народен хор, през 1968 година посетих българите от Бесарабия. И там записах стотина песни от едно село, където хората са преселници от Сливенско. И у мене се роди идеята да тръгна от село на село и да запиша всичко, каквото мога. На следващата 1969 година отидох специално със собствени средства. Академията отказа да ме командирова. От Съюза на композиторите ми дадоха 500 рубли. С тия 500 рубли отидох в Бесарабия и записах около 1000 песни. Още една година по-късно, вече през 1971 година, бях там в командировка. С мойта си кола отивам там. Представям се за български композитор, който търси теми за композиторското си творчество и имам такъв документ от Съюза на композиторите. В БАН не смеят да ми дадат документ, защото ги е страх, нали? Трябва да получат разрешение от Руската академия на науките, че са съгласни да изследвам и т.н. И аз така, малко нелегално действах. Но през 1971 година вече бях готов с един крупен сборник с 2600 народни песни инструментална музика, плюс един огромен увод. И го дадох за печат. Нещо уникално излезе. Излезе в два тома и за него получих Паисиевската награда. Обаче аз ви говоря за 1971 година. Със светкавична бързина и много обич подготвих този изключително ценен труд. Хваля се. Обаче не се хваля, щото той е ценен с материалите, които съдържа. Това са народни песни на българи, които са напуснали България преди две столетия, някои и по-отрано. И тия народни песни са съхранени там.

Доц. Е. Лазарова: *И благодарение на вас не са загубени.*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Това богатство се съхранява в тия два огромни тома. Но когато дадох за печат в БАН този труд, въведението беше около 200–250 страници. То беше прелистено от един мой колега, който работеше в кадровите сфери в Централния комитет. И открил, че аз на едно място пиша, че тъй като в училищата децата вече не учат български език, а учат руски, според моите наблюдения, а и според наблюденията на хората, които са там, излиза, че след не много години българският език там изобщо ще изчезне между хората и ще се забрави народната песен. Искаха даже да ме уволнят от Академията. Предложено беше да бъда уволнен като втори Солженицин, едва ли не. Но се застъпиха хора от Института и спасиха положението. Аз им казах: „Това изречение спокойно може да се махне. То е ръкописно, не е отпечатано“. Минаха десет години. Нещата се поуспокоиха. Отпечата се тая книга. През 1982 година тя излезе от печат и получи Паисиевската награда. Това беше първата Паисиевска награда на Университета и на БАН, която беше дадена, и беше дадена на мен за този труд. Но, разбира се, редактор на труда трябваше да стане „другарят от Централния комитет“, който трябваше да смени четири изречения и да вземе хонорар.

Доц. Е. Лазарова: *В този разказ има важна поука за цензурата, за идеологическите бариери и идеологическите заблуди. Какво бихте споделили вече от дистанцията на времето по този въпрос. Кога са ви пречили най-много?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Аз не мога да кажа, че са ми пречили. Даже затуй, че бях предложен за уволнение и всички тия неща, които бяха, не мога да ги приема като нещо, което ми е спъвало живота. Аз отидох там и записвах нелегално. Няколко месеца съм ходил от село на село и хората са знаели, че аз върша друга работа, а не тая, която пише в моята бележка. Защото след последното село, когато записвахме и вече се готвех да се върна с моя „Москвич“, а се върнах към 12 часа през нощта, в хотела ми казаха (бях в едно малко градче на Азовско море): „Викат ви в милицията“. А милицията беше рядом, както те казват – съседната врата. Аз отидох. И един полковник, седнал на бюрото, навъсил се и ми каза: „Вашите документи?“ Дадох му моите документи. Той погледна и каза: „Това не са никакви документи“. – „Аз съм, казвам му, така и така, композитор“. И той тогава се обади в Одеса на някакъв човек, даже доскоро му помнех името, и каза: „Той е тук“. И оттам, даже, аз чух на руски, като каза: „Утре да си тръгва за България“. Но аз и бездруго си бях свършил работата. Значи, те са знаели какво правя и че свършвам, защото с мен винаги имаше по някой, който... Така че, те, хората, са знаели, че аз върша работа, която е от полза за този народ, който е там. И даже те не са ми пречели така, както ми пречеха тук тия мои колеги, които от завист да не излезе този труд, за малко да ме уволнят от Академията. Но, общо взето, аз не съм страдал. Макар че безпартиен съм бил винаги. Не мога да се оплача, че са ме подтискали. И съм и евреин, нали!? Не мога да се оплача, че са ме подтискали и че са ме спъвали в работата.

Доц. Е. Лазарова: *Значи вие смятате, че по-страшни даже от идеологическата стагнация и цензурата са човешката завист и злоба?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Разбира се, че най-често тия неща се движеха именно от завист, злоба и от желание да се покажат, да се подредят, твърдейки: „Вижте ме! Аз съм толкова верен на идеите“. А аз съм доволен, че изпреварих времето.

Търсих след време моите изпълнители – свирачи, гадулари. Всичко измряло. От моите певци, стари певци – следа няма от тях днес. Не може да намериш един човек, който да ти изпее две песни от тия, които съм записал и са спасени. Така че туй, което съм направил, си е една спасителна дейност.

Доц. Е. Лазарова: *В контекста на онова, което говорихме за научния работник, за неговите недоброжелатели, за трудностите по пътя, бих искала да ви попитам, срещнахте ли трудности, когато разглеждахте важната тема за песните на българските мохамедани? В нея, доколкото знам, вие подчертавате именно българските корени на музикалната култура, наблягате, че музикалните традиции се променят по-бавно, отколкото тяхното овеществяване в слово, в светогледа?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Аз с тая тема се залових още в началото на моята изследователска работа. Още в средата на 50-те години тръгнах из Родопите и там – от село на село, та обиколих целите Родопи. Записал съм хиляди песни оттам. Приемайки мохамеданската религия, българите-мохамедани не са имали право да изпълняват обредните си песни, не са имали право да изпълняват историческите си песни. Но всички останали видове песни, най-вече обикновените, любовните, са си останали такива, каквито са били преди. И направих паралел на музикалната тъкан, на словесната. Това беше всъщност кандидатската ми дисертация, която защитих през 1962 година. Това беше и първата защитена в България дисертация на музиколог. И в нея основното беше, че най-важните компоненти на песента – като структура, като лад, като орнаментика и т.н., са еднакви и у българите, и у българите-мохамедани. Ако има някои различия, те са понякога в текста, понякога в маниера на изпълнение, но основната тъкан е обща. И стигнах до един съществен извод, който съм подкрепял и доказвал и в бъдеще, когато съм изследвал народното многогласие, а именно че мелодиката, мелодията е изключително стабилен фактор. Че промените в текста могат да стават много по-свободно. Че може, дори, да се смени езика. Да предположим, например, че тракийското племе е имало свой език. То може да приеме славянския език, но музикалните белези остават. Те са много по-трайни. Защото с езика трябва да се контактува с хората. Но мелодиката, мелодията, остава.

Доц. Е. Лазарова: *Преди да се развали „точната ни апаратура“, вие дори я сравнихте с конвертируема валута.*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Това е твърдата валута в изкуството. Тя не търпи промени. Или изчезва. Но, разбира се, варира. В основата си обаче тя остава неизменна. Тя остава белега, по който може да разпознае човек японца от арабина, българина от скандинавеца и т.н.

Доц. Е. Лазарова: *Изследванията за българите-мохамедани създавали ли са ви през някой период от вашия живот и научна дейност проблеми? Имаше години „възродителски“, например?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Не, нямаше никакви проблеми. Действително беше много трудно понякога да се събират материали там. Но аз успях. С добро всичко се постига.

Доц. Е. Лазарова: *Това ли е вашият девиз?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Може да се каже. Просто ме познавах в Родопите. И после аз и като композитор винаги съм правил песни за техни ансамбли без пари. Искат ми да им направя някои песни за малък хор, за по-голям хор. Изпращам им ги, без да искам никакви средства. И като отида там, съм все едно в мое семейство. Те ме посрещат като цар. Водят ме дори при жените си. Друг няма да заведат, ама мен ще ме заведат. Осигурявах ми спокойни изследвания.

Доц. Е. Лазарова: *Значи са ви възприемали като свой човек?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Като свой, да. Аз имам приятели навред в България. Това е още едно доказателство, че ние сме наистина едно голямо семейство, в което в крайна сметка проблемите могат да се решат именно чрез добротата и толерантността. И не е важно кой какъв е роден. Много важно е да се подхожда с добрина, да направиш добро на човек, без да мислиш, че изобщо той ще ти се отплаща. И идва време, когато ти се отплаща. Аз си спомням, като студент, ми бяха отнели стипендията, понеже всъщност искаха да ме изключат от Академията, от Музикалната, защото когато умря Георги Димитров през 1949 година, аз свирех в мазето, където живеех, на булевард „Руски“. През тия седем дни на траура трябваше да свиря, защото тръгахме на бригада веднага след това, а аз съм тромпетист и трябваше да си науча партията. И ме наклеветили едни комунисти, които живееха до нас. Дошъл милиционерът. Аз даже не съм забелязал. Той протоколирал, че когато народът страда, минава шествието и се покланя на Георги Димитров, аз през туй време се радвам и свиря на тромпет. Когато се върнах след бригадата през есента, отивам в Академията и кадровикът ми казва: „Ти си вече изключен от Музикалната академия“. – „Защо?“ – „Защото така. Ти си свирел, когато народът страдал“. – И аз видях, че няма спасение. Отивам при професора ми по тромпет Атанас Гърдев, той беше тогава ректор на Музикалната академия, и му казвам: „Така и така. Помогни. Изключен съм от Академията“. А той самият не знаеше. И ми каза: „Ела с мен!“ И отиваме при Сава Гановски. Сава Гановски беше министър на културата. Отиваме с ректора и с моя учител. И ректорът му казва на Сава Гановски: „Това е най-добрият ми ученик. Вие сте го изключили“. – „Да, знам случая“. А пък Сава Гановски живееше до нас. И аз очевидно съм му пречил, като съм свирел на тромпет: „Той, когато цял народ страда за Георги Димитров, той се радва!“ – „Не се е радвал! Човекът е свирел, щото отива на бригада и трябва да свири пред публика там“.

Доц. Е. Лазарова: *Какви абсурди, наистина!*

Чл.-кор. Н. Кауфман: И тогава ректорът каза: „Дайте ми един лист!“ – „За какво ви е?“ – вика Сава Гановски. – „Една молба искам да напиша пред вас, че си давам оставката като ректор и като професор в Музикалната академия, щом вие не може да повярвате, че това е най-добрият ми студент и добър човек. Не е такъв, какъвто го изкарват“. И Сава Гановски мисли, мисли, пък каза: „Айде, да се маха! Само стипендията ще му отнема!“ И ми отнеха стипендията. И аз след време си отивам вкъщи и гледам три хиляди лева в джоба ми. Чудя се от какво са. Допуснах, че Гърдев ми слага тия пари в джоба, но не бях сигурен. На следващия урок вече реших да го наблюдавам. А неговият маниер на работа беше, докато свириш, да се

приблужи до теб съвсем неусетно. И в самото ми пусне някакви пари. Помолих го, казвам му: „Така и така, и миналия път сте ми пуснали. Не бива“. Просто ми беше неудобно, защото го знам, че той трудно също живееше. Имаше голямо семейство. И тогава той ми каза: „Ще дойде време и ти ще се отплатиш на моите деца“. И то стана така действително. След време дойде възможността и аз да се отплатя на децата му. Е, не така, както той и толкова, но все пак.

Доц. Е. Лазарова: *Това е много обнадеждаващо. И мисля, че точно от такива уроци имаме нужда днес. Но да се върнем към вашата голяма любов – народната песен, българската народна песен. Вие сте написали много дълбоки и проникновени неща. Показвате, че именно тя е начинът, по който можем да се доближим до разбиране на народопсихологията и историята на един народ. Как стигнахте до тази голяма тема, която се превърна в тема на живота ви?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Тя беше темата, с която постъпих в Института за музика. Изобщо тема, върху която непрекъснато работих. Тя имаше различни разклонения, разбира се. Ние имаме много широка тематика, фолклористите. Голямата тема, която след българите мохамедани правих, беше „Народното многогласие“. То беше почти непознат проблем за Балканския полуостров. Тогава изследвах многогласието на българската музика.

Доц. Е. Лазарова: *Това е структурообразуващ принцип на българската народна песен, ако го наречем на съвременен език.*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Това е един от най-важните белези на народната песен от Югозападна България, Пиринския край и Шоплука. И написах тогава вече докторската си дисертация за българското многогласие в народната песен. След това написах книгата „Общи черти между българската и източнославянската песен“. Направих и книгата „Българската сватбена песен“. Със съпругата ми пък направихме за оплакванията един голям труд, който също получи наградата за музикознание на Софийския университет и на Българската академия на науките през 1988 година. И много, много други неща. А първият ми най-солиден труд навремето беше „Песните на българското работническо движение от 1891 до 1944 година“.

Доц. Е. Лазарова: *Сега ме провокирате към един въпрос, който, надявам се, няма да прозвучи некуртоазно. Днес много се говори има ли неща, от които човек би се отказал в творчеството си.*

Чл.-кор. Н. Кауфман: От нищо няма да се откажа. Тия песни, които са се изпълнявали тогава от българските социалисти и комунисти, в началото са само социалистически. Това са песни, които не зоват към революция, а към някаква социална правда. Тия песни са се изпълнявали от хора, които са вярвали в тия идеи. Това беше идеологията на семейството на майка ми, на сестра й, Роза Херчкович, актриса, убита като партизанка. Брат й е Изидор Херчкович. Това бяха актьори, единствените актьори, които тогава бяха антифашисти, истински антифашисти. Те съвсем не бяха готови за туй, което стана след 1944 година. И когато евреите се преселваха, вуйчо ми, който беше режисьор и актьор, великолепен режисьор и актьор, дойде при мене и каза: „Николай, аз си напускам страната, защото ние не се

бихме и леля ти не загина за това, което става“. През 1948 година, четири години след 9.IX.1944 година, те се изселиха. Аз съм изследвал песните на българското работническо движение с оглед на това, че те са изпълнявани от хора, които са вярвали в тая идеология, в тая действително хуманна идея. Религия, ако щете. Историята на тия песни е много интересна. Тя показва една много здрава връзка на българските социалисти и комунисти с тия от Австрия и Германия. От там идва връзката. Така че, те правят първата връзка със Запада.

Доц. Е. Лазарова: *Пътят към Европа май започва още тогава?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: След 1917 година. Пътят към Европа започва всъщност в края на миналия век и през първите 6–7 години на двайстото столетие. След това вече започва вносът от Русия. Това мое изследване се ползва с много голям авторитет. Това беше първото изследване в света на работническата песен в една страна. Обемист, грамаден труд. След това написах книга, която е по-сгъстена. Това беше сборник за всяка песен с историята ѝ, с какво място е заемала в историята. Никой не ги знаеше. А излезе огромен том. Та аз не се срамувам от това и не се отказвам от това творчество. Нали ви казвам и пак подчертавам – не съм бил партиен член никога и не съм желал да бъда. Та, след това написах и много други книги за връзката, както ви казах, между българската и западната музика, между българската и източната музика, за особеностите на българските народни песни и на гагаузи, на власи, на евреи, на цинцари. Изобщо в много широк план работех.

Доц. Е. Лазарова: *С това показвате цялата многопластовост на българската фолклорна музика. Как оценявате кръстопътното положение на България между Изтока и Запада от гледна точка на фолклористиката?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Това оплождане, тая сила на българската народна музика ми се струва, че идва точно от това, че тя се намира на място, където са се събирали много култури, много хора от различни места от двата континента. Големи културни потоци са минавали оттук и са оставяли от себе си по нещо. Оставяли са семе, няма какво да се лъжем, което като резултат е дало това богатство, което имаме. Не случайно, когато нашите песни се пеят в света, всички казва: „Това е като че ли от началото на света!“

Доц. Е. Лазарова: *Наистина космическа музика... Вие като композитор и като теоретик как оценявате този псевдофолк, който господства, въртува и помита всичко?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Вижте, аз в тия спорове не се меса по една много проста причина. Аз съм основател на фестивала „Златен кестен“ и непрекъснато съм бил негов председател, а след това и „Пирин фест“. И не съм влизал в тия спорове, за да не се помисли, че ние делим мегдан, както народът казва. Вижте, когато ви казвах в какви области съм работил, не ви казах за това, че издадох първия български сборник, голям, обемист, представляващ първото изследване на българската градска песен. От времето на Добри Чинтулов, от 1842-ра, песните на Петко Рачов Славейков от 1852 година, до към 50-те години. Той обхващаше една материя, която се криеше. Една материя, която се считаше за буржоазна. Материя, която считаха, че повече няма място в живота. Просто българската градска песен беше

извадена от живота. А това беше песента на Петко Рачов Славейков, на Иван Вазов, на Яворов, на Николай Илиев, на Пенчо Славейков. Тука спадат и шлагерните ни песни от 30-те години, което е едно ново течение и етап от развитието на градската ни песен. Изобщо море от музика, което беше декласирано. Едно море от музика, което трябваше да остане скрито. От него се срамувах. Аз на инат обаче направих сборник с „Българските градски песни“ и ги отпечатах през 1968 година. И той имаше невероятен успех, когато се появи. Това бяха песни, които бях записвал само аз, някъде към 700. Тогава и в Българското радио започнаха да вадят песни и да ги дават на Рафаилов и на други певци. И постепенно тая градска песен си зае мястото в радиото. Но все още шлагерната песен, песента от 30-те години, чийто основоположник е Йосиф Цанков, нашият великолепен композитор и колега, който тук работеше дълги години, тая песен изобщо не разрешиха да влезе в моя сборник „Български градски песни“. „Златния кестен“ обаче потегли благодарение на туй, че имахме вече едно събудено внимание към тоя род песни, които дълги години стояха вън от живота. И така от 1992 година, откакто започнахме „Златния кестен“, имаме симпозиуми, на които каним и чужди изследователи. И постепенно „Златния кестен“ ще стане база за изследване на балканския градски фолклор.

Доц. Е. Лазарова: Това ще реабилитира българският градски фолклор. Австрия например е много известна в това отношение. Те даже определят като градски фолклор и творчеството на Щраус.

Чл.-кор. Н. Кауфман: Ама, разбира се. И не само творчеството на Щраус. И на Шуберт. В голямата си част неговите песни са всъщност градски виенски песни, които той прави фантастично. Та, мисълта ми е, че „Пирин фолк“ не бива да го сблъскваме със „Златен кестен“. Те са две съвсем различни неща. Аз направих и второ издание на тоя голям сборник с 1200 градски песни, като включих и шлагерните. Готов е за издаване, обаче от десет години няма кой да го издаде. Няма пари.

Доц. Е. Лазарова: Големият проблем днес са парите за българската култура. Вие споменахте, че Съюзът на композиторите е един от малкото, които са в облагодетелствано положение в сложната пазарна ситуация.

Чл.-кор. Н. Кауфман: Съюзът на композиторите още навремето, когато беше Филип Кутев председател, си събра пари и си построи тая великолепна сграда, която дълго време изплащаме. И е единственият съюз, който на такова централно място си има собствена сграда. Ето, сега, в тия трудни години, сме дали партера под наем на една банка. Банката си работи много добре и с наема, който ни плаща, водим нашия творчески и организационен живот. Провеждаме всяка година „Нова българска музика“ – фестивал, за който много народи могат да ни завидят, защото в продължение на 15 дни всеки ден има концерт със симфонична музика, камерна музика, хорова музика, фолклорна музика. Сега ние сами се субсидираме. Съюзът съществува. И доколкото можем, сме на повърхността.

Доц. Е. Лазарова: Това е хубав израз. Нека от Съюза на композиторите да минем към БАН, която също се задържа на повърхността и трябва да се задържи, тъй като е крепост и представително лице на българската наука. Беше ли Академията наистина генератор на нови идеи през всичките тези години?

Чл.-кор. Н. Кауфман: Българската академия на науките си остава най-солидният научен институт и е сравнително чист откъм политически влияния. В Академията на науките ми се струва, че винаги е имало все пак едно колегиално отношение към хората. И генератор на нови идеи тя винаги е била, защото тъй или иначе от Академията на науките излязоха много изобретения. Да не говорим пък в областта на хуманитарните науки колко много нови неща се появиха..

Доц. Е. Лазарова: *Това, което казвате, е много важно, защото обикновено хуманитаристиката се подценява.*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Доскоро Академията на науките нямаше отделения за изкуство и изкуствознание. Завчера на събранието на академици и на член-кореспонденти, по предложение на акад. Марин Големинов, акад. Иван Ненов и член-кореспондент Николай Кауфман се формира едно четвърто отделение, а именно отделение за „Изкуство и изкуствознание“, което ще издигне, според мен, повече авторитета на учения пред нашето общество и пред света. Така нещата вече ще са много по-балансиран и ще имаме малко повече представители на изкуствата в борда на Академията. Защото колкото и да ми е неудобно да го кажа, но много крупни музиканти, известни и тачени, хора на голямото изкуство и култура, остават вън от Академията. Ние почти нямаме изтъкнати писатели, почти нямаме изтъкнати музиканти, с изключение на Марин Големинов. А сега чрез това отделение, ми се струва, ще може вече да се направи един солиден отдел, в който ще заемат добро място композитори като Лазар Николов, като Александър Райчев, които са всепризнати, на практика са академици. Като Радичков, като Валери Петров.

Доц. Е. Лазарова: *Самото понятие „Академия“ ще придобие повече тежест с подобни личности. А когато сте пътували в чужбина, когато сте общували с колеги от чужбина, каква е тяхната оценка за БАН? Как те оценяват нашите научни постижения?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Вижте, нямам чувството, че много съм пътувал. Аз не съм ходил много и все пак доста страни съм посещавал като участник на симпозиуми. Особено нашето музиковедие винаги се е ценяло изключително високо, защото всички знаят какво музикално богатство имаме и всички знаят как го изследваме. Примерно, проф. Джуджев, който още през 40-те и началото на 50-те години издава своята „Теория на българската народна музика“. По неговите трудове всъщност всички балкански народи са почнали изследването на своя музикален фолклор. Това пък, което Васил Стоин прави през 20-те и 30-те години с издаването на капитални сборници с по 3–5 хиляди народни песни е неповторимо. Няма го у никой друг народ. Много по-късно Бела Барток и Золтан издават своите сборници, крупни сборници, в Унгария. Така че туй, което българите са направили в областта на фолклорното музиковедие, спокойно мога да кажа, че никой европейски народ не е направил. Нито някой от американските наши колеги е направил, или азиатски и т.н. Това, което българите са спасили, е уникално. Един малък институт, какъвто е Институтът за музиковедие при БАН, има архив с 350 000 български народни песни и инструментални мелодии. Докато има страни, големи страни, които ми е неудобно да назова сега, а в музикалните им архиви са с по 40 000–50 000 народни песни. А те имат и действително много хубави условия за анализ на тия песни. Картотекират си ги, сегментират си

ги... Ние имаме това богатство и го обогатяваме всеки момент. Е, сега действително, както сме бедни, нямаме възможност да ходим в командировки и да събираме, и да трупаме, но... скоро имахме в Благоевград симпозиум, свързан с големия фестивал „Пирин пее“, показващ как е отразен Пиринският фолклор в трудовете на етнографи, на музиколози, на фолклористи. И там трите института на БАН си подадоха ръка. Четоха заедно доклади. Обсъждаха докладите заедно. Изобщо има сродяване, но и ново опознаване предстои. Струва ми се, че именно това сродяване на най-висшите институции с институтите, с междуйнститутския живот, особено там, където са сродни институтите, ще обогати и осъвремени научния живот. Не може да се каже, че всеки институт се е затворил и си дълбае само в неговото място. И във физиката, и в химията, и в много други науки си съществува тая родственост и тая общност...

Доц. Е. Лазарова: *Какво, според вас, трябва да се промени в битието на БАН, за да стане наистина най-престижната ни научна институция?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Не смея, а и не мога да кажа това, защото аз съм бил винаги далеч от ръководството на БАН, даже когато бях ръководител на секция, беше така. Аз дълги години – 35 години, съм ръководел Секцията за музикален фолклор в Института за музика, но даже и тогава не съм ръководел, защото имахме партиен секретар, който беше от нашата секция и който всъщност си водеше секцията, а аз се водех на книга. Помните ги тия времена.. Няма какво да се връщаме. Но даже и това не ме е обиждало и унижавало, защото пък аз съм си гледал работата добре. И мисля, че секцията си работеше добре тогава.

Доц. Е. Лазарова: *А как бихте определили едно такова понятие, по което много се дискутира днес като „демократизация“ на науката?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Ами вижте, аз мисля, че нашата наука никога не е била недемократична. Въпреки обективните и субективните трудности.

Доц. Е. Лазарова: *Смятате ли, че един учен трябва да се занимава и с политика, за да бъде политически ангажиран?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Не може ученият да бъде вън от живота. В края на краищата животът е политика. Дали ще бъде ориентиран надясно, дали ще бъде ориентиран наляво, то си е негово верую. Но не може той да се затвори само в черупката си и да бъде абсолютно откъснат от това, което става по света. Дали ще бъде на „червената“, дали ще бъде на „синята“ барикада, това си е негова работа. Но, струва ми се, че е съвсем естествено той да си има позиция. Е, разбира се, да, не бива да зареже работата си и да се занимава само с политика. Но не е изключено той да заема участие и в политическия живот. Стига да остане и в науката си. Да не жертва науката за политическия живот, защото тъй или инак за наука все пак са по-малко родени хората, отколкото за политика.

Доц. Е. Лазарова: *Към края на нашия разговор искам да ви попитам това, че сте спасявали културния гений на народа от миналото, спасявало ли ви е вас самия от тегобите на научния работник вчера, пък и днес?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Вижте, аз не мога да кажа, че сме били при трудни усло-

вия. Дълги години ние бяхме пет души в две стаи. Аз имам две дъщери музикантки, флейтистки, които свиреха по пет-шест часа на ден. Жена ми и тя е музиколог. И аз на пианото трябваше да свиря. И майката на жена ми. Карахме 15 години в двустайно жилище, но оцеляхме. Как оцеляхме, ние си знаем. Човек свиква. Както казва народът: „Човек знае две, знае и двеста“. Аз, примерно, спокойно мога да си пиша, да работя при много невероятни условия. То това е причината, а може би е навик, който съм си създал от дете. Ние бяхме четири души в една стая. И като съм си писал домашните, никога не ме е интересувало какво си говорят баща ми и майка ми. За сестра ми допускам, че тя също не се е интересувала. Просто ни е създаден навик да работим при трудни условия. На съпругата ми ѝ беше малко по-трудничко, но изкарвахме. След това получих много хубаво ателие в „Зона Б-19“. Живяхме преди това в „Младост“. Сменихме си апартамента от „Младост“ в „Зона Б-5“ и ни стана много широко. Прекалено широко.

Доц. Е. Лазарова: *Бихте ли могли да си представите своя професионален път извън страната. Може би за дълго, може би за кратко. Ако вие трябваше да изберете днес, щеше ли да е различен изборът ви?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Ами как да ви кажа? Аз съм имал много отдавна възможност да напусна България, тъй като съм евреин, и то чист евреин – с майка и баща евреи. И можех още през 1948 година да замина там. През 1963 година бях на един конгрес в Ерусалим. Музиколожки конгрес. И там ме поканиха да остана с много солидна заплата. Осигуряваха и цялото ми семейство. Аз категорично отказах. Не съм се замислял, не съм и помислял даже. Върнах си се в България. И съм работил винаги с много голяма любов това, което съм работил. И сега, ако имам възможност да почна от началото, пак от същото място ще започна. Но, за съжаление, не се връща това време.

Доц. Е. Лазарова: *Вие сте голям авторитет в своята област. Смятате ли, че успяхте да създадете и достойни свои ученици? Или школа? Тъй като за българската наука понятието „школа“ е малко проблематично.*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Вижте, за школа да се говори е малко надут. Но имам много такива специализанти, които защитиха дипломни работи при мен в Музикалната академия. Аспиранти, които съм подготвил. И те заемат най-добрите места сега в университети, в Академията на науките, в Института за изкуствознание и фолклор. Но школа да съм създавал, не мога да кажа.

Доц. Е. Лазарова: *В западното наукознание много голямо внимание се обръща на проблема за школата. Защо в България като че ли ние по-малко говорим, а и действаме в това отношение? За вас е сигурно, че имате много ученици. Но има крупни учени в други области, които не остават след себе си ученици. Остават си като самотни островчета. Понякога се поставя въпросът дали този феномен не е свързан с манталитета, с националната народопсихология?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Аз мисля, че това, от една страна, е индивидуално. От друга страна, някои учени не са търсени за такава дейност. Изхождало се и от политически съображения. От егоистични съображения – да не отиде тоя, който по-може, за да запази място за тоя, който не може.

Доц. Е. Лазарова: *И се получава една обратна пирамида на знанието.*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Ооо! Много често е. Жалко е, но е било и ще бъде така.

Доц. Е. Лазарова: *Как може да избегнат лошите отношения с колегите, за да се получи оптимална атмосфера за творчество?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Според мен не може да се избегне. То си е в човека. Това е инстинкт за самосъхранение с най-лошите си разклонения.

Доц. Е. Лазарова: *А доброта?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Добротата е велико нещо, но и рядко. Не се среща често, за съжаление.

Доц. Е. Лазарова: *Въпреки всичко има и нотка песимизъм в разсъжденията ви!*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Да. В това отношение аз съм песимист. Смятам, че винаги ще остане това изтичане на кадрните за сметка на посредствените. Ето, сега бях в Нотариата. Там съпругата ми има един наследствен имот, който го прехвърля на дъщеря ни, на най-малката. И гледах как най-тъпите, като ги погледне човек и вижда, че това е абсолютно безмозъчен човек, та те най-много се натискат, те са начело на тия опашки, те успяват първи.

Доц. Е. Лазарова: *Това е агресивността, която побеждава.*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Така че ето и в най-простото местенце виждаш същото, което става и в голямата наука, и в голямото изкуство много често. Е, разбира се, тоя, който е роден за голямото, той рано или късно все си получава своето, но понякога с много, много големи затруднения.

Доц. Е. Лазарова: *И огорчения...*

Чл.-кор. Н. Кауфман: А понякога човек и не може да стигне далеч, поради туй, че не му издържат нервите.

Доц. Е. Лазарова: *Следователно конфликтът Моцарт и Салиери е вечен?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Вечен е и вечен ще бъде.

Доц. Е. Лазарова: *Да внесем една по-оптимистична нотка: в какво вярвате като човек? Кои са основните човешки добродетели, които уважавате?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Аз ви казах. Само в доброто трябва да вярваме. Аз не съм вярващ и много съжалявам за това.. Но туй, което християнството учи, макар че ми се струва невероятно за изпълнение, то си остава голямата мечта на човечеството.

Доц. Е. Лазарова: *Говорите за уроците на любовта и за Христос! А какво е*

водещо в професионалната ви практика? И в тази светлина щастлив човек ли е Николай Кауфман?

Чл.-кор. Н. Кауфман: Как да ви кажа? Аз съм действително щастлив човек, защото още мога да работя и още ме вълнува това, което правя. Напоследък работя само в областта на композиторското творчество. И като че ли сега получавам много по-добра атестация за това, което правя.

Доц. Е. Лазарова: *Пожелавам ви да бъде все така. Много творчески успехи, много радост и щастие.*

Чл.-кор. Н. Кауфман: И нека да бъдем щастливи с работата си.

Доц. Е. Лазарова: *След това хубаво пожелание не мога да не ви запитам как работите и вярвате ли във вдъхновението?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Вдъхновението е толкова измислена дума, колкото нямате представа. Нито за наука, нито за изкуство, нито за друго на човек му трябва вдъхновение. Трябва му седане и работа.

Доц. Е. Лазарова: *Глад за работа, може би?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Има ли глад за работа, това е вдъхновението. И навикът, и навикът има значение.

Доц. Е. Лазарова: *Вие сте дори по-скептик и от Шилер, който казва „99% труд и 1% вдъхновение“.*

Чл.-кор. Н. Кауфман: А, процентите никога не са ме вълнували. Обаче никога не съм чакал да имам настроение, за да работя.

Доц. Е. Лазарова: *Тогава вие спокойно може да се подпишете под девиза, че смисълът на човешкия живот е трудът.*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Трудът, който ми доставя радост. Бяхме много бедни хора. Сутрин съм в гимназията, а следобед отивам във фабрика. И работя шест часа, осем часа някога. И ми беше страшно труден този период. И страшно неприятен. И всяко лято аз, като свърша училище, почвам целодневна работа. Тухли правехме, какво ли не. Убийствена работа беше! И просто ми беше противна. И когато вече започнах да следвам музика, това ми доставяше такава радост, че не съм усещал, че работя, а съм имал усещането, че летя. Такава радост е!

Доц. Е. Лазарова: *Може би това именно е призванието?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Точно това е. Човек трябва да изпитва радост от туй, което прави. И това е щастието всъщност. Иначе, нали ви казвам, оня убийствен труд си ме убиваше. Аз се бях специализирал и в още една дейност – правене кълбета за бродерия. И бях виртуоз на тая дейност. Но ме измъчваше, въпреки че с голяма лекота работех.

Доц. Е. Лазарова: *Може би защото мозъкът ви не е работил. Не е имало храна за душата.*

Чл.-кор. Николай Кауфман: Не съм бил за това създаден. Не ми доставяше никакво удоволствие. Макар че го правех професионално най-добре.

Доц. Е. Лазарова: *Струва ми се, че вие сте по начало перфекционист.*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Да. В училище идваха работодателите да ме молят, защото тоя, който ме замества, объркал нещата, та аз да ги оправя. Що се отнася до начина ми на работа, по-рано пишех почти със светкавична бързина и почти не поглеждах, не правех коректури, нищо. И редакторите се мъчеха с мен. След туй почнах аз да се мъча със себе си. Започнах по-обстойно да си препрочитам нещата и ми се струва, че с това връщане ми се е случвало някоя песен да я правя двадесет години. Двадесет години! Оставам я за година, за две. Преглеждам я и все виждам, че трябва да се направи нещо. И накрая чак става. Общо взето работя бързо. Винаги ми е било лесно. Аз си спомням даже, имаше един период, когато пишех фейлетони. Това беше през 1954 година, цялата, и началото на 1955 година.

Доц. Е. Лазарова: *Много творчески потоци бушуват във вас!*

Чл.-кор. Н. Кауфман: По времето на първия ми брак живеех в „Лозенец“. И докато отида в Института за музика, който е в Ляпчевата къща, до Турската легация, минайки трамвайната линия на Двойката, до Радиото, се раждаше фейлетон в главата ми. Готов напълно! И аз, като стигнех в Института, първата ми работа беше да го запиша. А тогава работехме по 10–12 часа на ден. Нямаше го това 8 часа, че и пиене на кафета. Сядах на пишестата машина и около два часа пишех за „Стършел“ и за други вестници. Около 300 фейлетона написах за около година. Но тогава подслушах един разговор. Колега казва: „Абе, тоя Кауфман що не си гледа работата, ами пише в „Стършел“?“ И реших – вече никакви фейлетони. Но ви казвам с каква лекота ми вървяха нещата. Основното ми хоби обаче е гъбарството. Просто смятам, че там съм по-добър специалист, отколкото като музиколог. Дори колегите, които учех на Витоша да разпознават гъбите, кристиха една на мен – „Кауфманка“.

Доц. Е. Лазарова: *Май трябва да напишете и „Ръководство по гъбарство“. А какви други дейности ви изкушават през свободното ви време?*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Голямото ми хоби са заниманията ми с децата. Четири-тия си деца съм приспивал с различни приказки, които никога не съм записвал. Но всяко от децата ми си имаше определен кръг от 50–60 приказки, които специално за него съм съчинявал.

Доц. Е. Лазарова: *А кои са вашите любими писатели?*

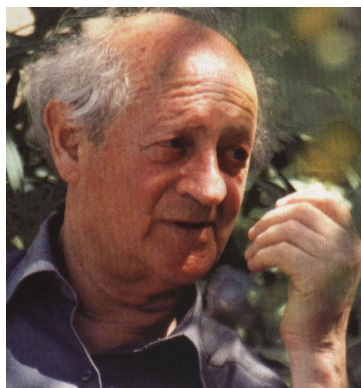
Чл.-кор. Н. Кауфман: Любим писател за мен беше Достоевски и си остана Достоевски. Най-съм обичал и обичам руските писатели. Има нещо, което ме свързва много дълбоко с тяхното мислене, с тяхната емоция, с тяхната душевност.

Несъмнено боготворя и нашите – и Елин Пелин, и Радичков, и цялата плеяда, Йордан Йовков. Но за мен най-високо си остава руското.

Доц. Е. Лазарова: *В такъв смисъл вие имате няколко духовни родини. И България, и Русия, и Израел.*

Чл.-кор. Н. Кауфман: Вижте, имам си една духовна родина и това е България. Така съм възпитавал и децата ми. Те по едно време, след промяната, викат: „Искаме да се махнем от България. Ти си евреин. Да идем в Израел“. А аз съм женен два пъти за българки. Те са половин еврейчета, половин българчета. Даже по еврейските закони те са българи, защото майките им са българки. С големи усилия ме увещаваха да отиваме в Израел. Донесоха формуляри. Всички ги попълвахме. И аз ща, не ща попълвам. И когато трябваше вече да ги носим, казах им: „Занесете трите. Аз си оставам тук“. Така завърши нашият полет към Израел.

АКАД. НИКОЛАЙ КАУФМАН: БАН Е НАЙ-ВИСОКОТО, КОЕТО ИМАМЕ (2011)

Доц. д-р Ерика Лазарова: *Господин Кауфман, ние с вас разговаряхме преди повече от десет години по пилотния проект „Златен фонд на БАН“, който сега прерасна в „Златен фонд на българската наука“. Бих искала да актуализираме този наш разговор. В първия вие казахте много неща за семейството, за своето кариерно израстване, за детството си. Но повече от десет години са един голям период, в който човек не просто сменя и статуса си, а и получава още една титла.*

Акад. Николай Кауфман: Период, който много бързо минава!

Доц. Е. Лазарова: *Нали?! Казват, че с всяка изминала година времето се ускорява и тече, дори все едно, говорят, че се ускорява историческото време на планетата. Вие как усещате бързо изтичащото между пръстите ви време? Какво се е случило в тези последни десет години на несвършващия български преход?*

Акад. Н. Кауфман: Тия години не представляват нещо ново, нещо чудно, нещо различно от туй, което е било, поне за мен. Аз си продължих живота, който имах и преди. Само едно – спрях да записвам вече народни песни, тъй като в миналото, 40–50 години аз скитах от село на село, записах около 40 хиляди български народни песни, направих много хорови песни...

Доц. Е. Лазарова: *Изследвахте и фолклора на малцинствата, което е много важно.*

Акад. Н. Кауфман: Направих много нещо в тая област. Сега ми остава една рекапитулация – това, което съм направил. Много книги написах, сега търся само някои възелчета от тия, които съм правил. Малко да поразширя или малко да спестя, да остане това, което съм правил, в едно резюме.

Доц. Е. Лазарова: *Това е много интересно. И всъщност е доста сложно, защото изисква много обобщения.*

Акад. Н. Кауфман: Тъй като това, което правех, беше многопосочно – от една страна, беше институтската ми работа в БАН и от друга, непрекъснатите ходения по селата да се записва колкото може повече.

Доц. Е. Лазарова: *Теренната работа.*

Акад. Н. Кауфман: Теренната работа – колкото можеше повече. Което ми много харесваше като песен или инструментална музика, аз го претворявах в хорови песни – малки, големи, най-различни, инструментална музика много писах. А сега вече ми остана да финализирам това, което е най-стойностно, според мен, да го извадя малко на показ. По-рано не беше скрито, но сега вече и хорове, които пеят – „Мистерията на българските гласове“ и най-различни от цялата страна – да им дам, когато ми искат, най-хубавото, което е останало от тия 50–60 години, през които съм работил. От научната си работа не съм се отказал, но направих много – ето там, видите ли, тия трите рафта горе са само мои книги, от мен написани. Сега се мъча от всичко това да направя нещо малко, за да може и с кратък поглед върху него да се разберат тия неща, които в миналото съм разстилял нашироко.

Доц. Е. Лазарова: *Но това е един компендиум, а той изисква много работа, според мен.*

Акад. Н. Кауфман: Искан много работа, но след като го знам хубаво и го обичам, не ме измъчва тая събирателна хроника. В същото време пък семейството ми сега има един почин – върху моето музикално творчество да изградят нови произведения, които са много по-контактни с хората от сегашното време, тъй като аз работех в стила на Филип Кутев, на класиците ни и моите произведения бяха тъй или инак в базата на класическата наша музика. А те сега правят на някои от песните ми нови преаранжировки, които са много красиви и създадени за млади хора. Това са хора, които не са така романтични, както бяхме ние...

Доц. Е. Лазарова: *Аз мисля, че това е много полезно и много интересно, защото повече хора ще се докоснат до вашето творчество, макар и по нов начин представено. Ще се разширява непрекъснато аудиторията, а всеки творец мечтае за това нещо.*

Акад. Н. Кауфман: Великолепното е, че цялото ми семейство участва в това, само аз вече не участвам.

Доц. Е. Лазарова: *Четох в интернет за това, че съпругата ви, и дъщерите ви ...*

Акад. Н. Кауфман: За да стане по-хубаво, не участвам.

Доц. Е. Лазарова: *Вие просто сте дал първоначалния импулс за тази дейност.*

Акад. Н. Кауфман: Аз съм дал със старото си творчество, като не съм мислил, че на базата на него ще се появи друго и то в семейството ми, и то от най-милите ми хора, защото то е вече не едно отричане на туй, което съм правил, а едно надграждане вече в друг стил, съвсем различен от тоя стил, който аз съм имал.

Доц. Е. Лазарова: *Казано с езика на Хегел „Отрицание на отрицанието“ – върви се по една спирала и се постига ново качество като се запазва оригинала.*

Акад. Н. Кауфман: Аз смятам, че те правят нещо, което ще бъде много хубаво.

Златен фонд на науката

Доц. Е. Лазарова: *Да, и с широко послание. Това, което ние успяхме да чуем преди малко, наистина е и майсторски изпълнено, и майсторски замислено. Виждам, че и на вас ви носи удовлетворение.*

Акад. Н. Кауфман: На мен още не ми носи удовлетворение и спокойствие, защото те постоянно променят и сега са във фазата на усвояване на един нов стил – съвсем техен.

Доц. Е. Лазарова: *От колко време вървят тези опити, от колко време се занимават с тази идея?*

Акад. Н. Кауфман: Около година и половина.

Доц. Е. Лазарова: *О, то съвсем прясно! Но това е много интересна форма на продължаване на континуитета в семейството.*

Акад. Н. Кауфман: Съвсем друг начин от това, което съм правил аз и колегите ми – композитори, досега.

Доц. Е. Лазарова: *Ваши колеги чували ли са тези изпълнения?*

Акад. Н. Кауфман: Не са ги чували още. Те сега са към края на формирането на една голяма палитра, една голяма сюита в техния стил. Но още не са я показвали така, както заслужава да стане. И то ще стане, сигурен съм, и ще бъде с голям успех за тях.

Доц. Е. Лазарова: *Наследили ли са нещо от вашия хъс за работа дъщерите ви? Защото при вас знам, че удовлетворението от работата и ищакът за работа винаги са вървели „ръка за ръка“.*

Акад. Н. Кауфман: Аз много си обичах работата и живях с нея – половината ми живот минаваше по селата, където записвам, другата половина – със семейството и с пианото в правенето на тия пиеси, които съм щастлив, че видяха цял свят, слушат се. Много скоро имаше едни хора от Съединените щати, които идваха тук в България, даже тук ги посрещяхме в нашия салон. Те са пели десетки мои песни и дойдоха тук просто с радостта да видят родината на тия наши песни, български, които те пееха.

Доц. Е. Лазарова: *Не случайно се казва, че хората на изкуството са „най-добрите посланици“ на една култура.*

Акад. Н. Кауфман: Това е едно събиране на традиционната музика с белезите и на новото време, на композиторската, разбира се.

Доц. Е. Лазарова: *Бихте ли могъл да кажете, че вие сте един щастлив творец, който винаги е правил това, което обича, и продължава да го прави?*

Акад. Н. Кауфман: Да, с много голяма любов съм правил и научната си работа, и композиторската, като не съм мислил за дивиденди, не съм мислил за

нищо, мислил съм само да дам тия песни, които съм записал по селата, в нова аранжировка вече – и за селски народни хорове, и за градски, да заживеят нов живот. И те живеят и до ден-днешен. Аз много често ги слушам и по радио, и по телевизия и това ми е една от най-големите радости – да си чуя песните, които съм правил преди 40–50 години.

Доц. Е. Лазарова: *И мисля, че те са част вече от нашето музикално културно наследство.*

Акад. Н. Кауфман: Не мога да кажа, че съм направил нещо, което ще е класика, но оползотворих времето и живота си в обич към музиката и към семейството ми.

Доц. Е. Лазарова: *Мисля, че и обич към страната, в която сте роден, защото си спомням, в предишния ни разговор вие разказвахте как дъщерите ви след промените са искали да емигрират в Израел, а вие сте казали, че оставате тук. Те, ако искат, да тръгват.*

Акад. Н. Кауфман: Не, няма да ходят никъде. Те бяха мънинки тогава. Сега са вече зрели хора и знаят, че от Родината по-хубаво няма.

Доц. Е. Лазарова: *Мисля, че вие им дадохте добър урок тогава. И въпреки че животът у нас не винаги е лек...*

Акад. Н. Кауфман: Да си призная, аз съм позабравил какво съм ги съветвал, но ако смятате, че това, което съм ги съветвал, е видяно и от ваша страна, щастлив съм и от това.

Доц. Е. Лазарова: *Сега вие имате повече време за семейството оттогава, предполагам?! Виждам атмосфера на уют, кучето, дъщерите са около вас.*

Акад. Н. Кауфман: Аз съм щастлив човек. Имам съпруга, която е толкова умна, толкова отдадена в семейството, че чак се чувствам гузен, че аз не мога да съм толкова полезен за нашето семейство, колкото тя. Тя „носи“ цялото ни семейство на ръцете си. Сега тя е професор в Благоевградския университет. В момента е на лекции там. Ще си дойде довечера и като дойде, почва пак да работи нещо – и в науката, и в семейството, и във всичко.

Доц. Е. Лазарова: *В домакинството.*

Акад. Н. Кауфман: И в домакинството, един „златен човек“.

Доц. Е. Лазарова: *Приятно е да се чуят такива думи за спътницата ви в живота и съм убедена, че тя напълно ги заслужава.*

Акад. Н. Кауфман: Голямото ми богатство е тя. Е, и това малко кученце...

Доц. Е. Лазарова: *Това е едно също „малко съкровище“. Казват, че хора, които не обичат животните, не обичат и хората. Вие как мислите?*

Акад. Н. Кауфман: Аз страшно го обичам, без това кученце не мога. И то е най-щастливо с мен. Всеки ден си го разхождам два-три пъти, обикаляме тук квартала, всички ни познават, ние всички познаваме.

Доц. Е. Лазарова: *Може ли да се каже, че идва един момент, когато човек, свършил толкова много работа, му остава време да се радва на живота, да се радва на битието си?*

Акад. Н. Кауфман: Да, аз през по-младите си, през средните си години мислех само за едно – книгите и семейството. Сега виждам, че и това същество, и много други красоти има, които са около нас, ние не сме ги и забелязвали. Така че не, че някакъв по-висок, „по-артистичен“ живот живея сега, но съм щастлив от това, което имам.

Доц. Е. Лазарова: *Вие откривате това, което писателите наричат „малките чудеса на делника“ – красотата на обикновения живот, и мисля, че наистина това не му достига на нашето много забързано всекидневие. В съвременния свят не ни остава време за медитация, за разходка, за общуване с такива чаровни същества, а те зареждат.*

Акад. Н. Кауфман: Аз живея един много по-примитивен живот, с много малко странични удоволствия. Всичко ми остава работата, още колкото мога да я работя – и като музикант, и като научен работник, и работата със семейството, и това малко кученце. Изобщо ми се струва, че щастливи старини карам.

Доц. Е. Лазарова: *„Златна възраст“ им казват.*

Акад. Н. Кауфман: „Златна“ е сигурно малко силно да се каже, но съм един щастлив човек.

Доц. Е. Лазарова: *А проблемите на БАН докосват ли ви? Вие знаете в момента колко много проблеми има в БАН.*

Акад. Н. Кауфман: Проблемите на БАН ми се струва, че са една обърканост в живота на нашата държава сега. Да не забравяме, че БАН е всъщност „шапката“ на културата ни, ако щете и на изкуството и че е най-високото, което имаме. Да се подиграват с БАН – това е непроситимо! Те не знаят сегашните хора, финансистите най-вече, какво е дала Академията и какво е спасила тя за нашата култура.

Доц. Е. Лазарова: *Точно хора като вас трябва да го разказват, трябва да го споделят, да се запази за поколенията.*

Акад. Н. Кауфман: Само в нашата област – фолклористиката – ние сме събрали, спасили сме от изчезване всяка българска народна песен. Нещо, което никога, не на Балканския полуостров, в Европа, в света не е направил това, което сме направили българите и то тези, в Българската академия на науките.

Доц. Е. Лазарова: *Много е важно да се подчертава: БАН.*

Акад. Н. Кауфман: Ние ходехме по 100–120 дни в годината по селата и то не само тук – по целия Балкански полуостров. И сме събирали като пчелички и песни, и обичаи с музика, и какво ли не – да спасим. А сега искат даже тия свети институти да ги затрият. Аз това не мога да го разбера.

Доц. Е. Лазарова: *Не трябва да го допускаме – интелектуалците от всички поколения.*

Акад. Н. Кауфман: Във всички режими – и леви, и десни, полагаха огромни усилия Академията да има възможност да събира, при нас е събиране, в другите институти – да произвеждат наука, за техника, за всичко имаха възможност и пари, а сега – не. В туй време, когато фолклорът е още много жив, ние няма да имаме и пари да ходим по селата да записваме песните. Къде го има това?!

Доц. Е. Лазарова: *Трябва да се разбере, че в науката всеки вложен лев всъщност се връща осем пъти – това е доказано исторически, доказано и с научни средства.*

Акад. Н. Кауфман: Разбира се. Особено сегашното състояние на нещата без една солидна наука, която да държи нашата култура на нивото на света, не може.

Доц. Е. Лазарова: *А колко поколения са се старали да поддържат това ниво с всички сили?!*

Акад. Н. Кауфман: Колко по-бедна е била България, когато Васил Стоин и Ангел Букурещлиев, и Добри Христов са се старали да събират това наше съкровище в сравнение с туй, което е днес?! Нито техника са имали, нито нищо и са ходили по 100–120 дни в годината по селата да събират, за да остане за нашето време! А сега ние да нямаме пари да отидем в една командировка до Трън – да съберем песните! Аз си спомням с каква обич пътувах в Бесарабия, където имаме хиляди българи, и записах три хиляди песни – ето там са отпечатани, най-горния рафт, и с каква радост и колко ми помага Академията. С моя „Москвич“ ходих там, но веднага като се върнах, това се отпечата, такъв капитален труд.

Доц. Е. Лазарова: *Знам, че това за историята на науката остава един огромен паметник.*

Акад. Н. Кауфман: Един голям паметник остава, а сега моите колеги не могат да отидат в командировка да запишат тука, в Бусманци не могат да отидат. А аз ходех в Бесарабия и там всяка година по два-три месеца ходех и събрах туй, което, ако отидете сега, го няма. И те са благодарни – тия сборници ги имат те, със спасени техни песни.

Доц. Е. Лазарова: *Защото живото творчество умира, ако не се хване навреме, за да се съхрани.*

Акад. Н. Кауфман: Умира навсякъде. И у нас не е вече туй, което беше, тогава ние бяхме млади и записвахме.

Доц. Е. Лазарова: *А сега има един друг такъв проблем – този псевдофолк, който се разпространява. Вие как се отнасяте към това, което шества по телевизията?*

Акад. Н. Кауфман: Вижте, то е нещо много по-различно от това, което е правел Кутев, което е правел Желев, което са правели и моите колеги, и аз с тях. То е все пак търсене на нови пътища, може би съобразяване с културата на едно друго поколение, което идва. Те не могат да поднасят едно и също, което е било преди 30, 40, 50 години. И това е търсене. Така както остана Кутевото дело, да речем. Не можем да предвиждаме, но все пак ми се струва, че сегашното е няколко степени по-ниско като култура, от туй, което се правеше.

Доц. Е. Лазарова: *Аз имам предвид и попфолка с неговите сексуални, псевдосексуални, псевдокултурни послания ...*

Акад. Н. Кауфман: Не е култура, според мен.

Доц. Е. Лазарова: *Да, това исках да чуя, защото вие най-добре може да дадете диагнозата.*

Акад. Н. Кауфман: Не е култура трайна, която ще остане, тъй както остана делото на Кутев и на хората от тоя жанр.

Доц. Е. Лазарова: *Може би, защото при него липсват естетическите и нравствените послания?! Все пак, когато една песен казва: „В тебе най-харесвам зелените пари“ (става въпрос за долара), тука вече...*

Акад. Н. Кауфман: Вижте, тия неща ги е имало някъде. У нас обаче в такава степен никога не е било. Те съпътстват другото, но като нещо ниско, което трябва да се контрастира с истинското изкуство.

Доц. Е. Лазарова: *Ами той Алеко Константинов много хубаво казва: „Колко обичаме „Джинджирилчето“, „Карамфилчето“, нали и други подобни песни за разлика от „Хубава си, моя горо“... Така, че сте прав – изглежда винаги е имало някакъв псевдофолклор, който „замърсява малко или много околната среда“.*

Акад. Н. Кауфман: Няма да се отчайваме, че ще остане само това. Това е една мода, която идва и си отива. А вечното, голямото изкуство си остава и то като един хубав спомен за едно силно културно време, което и при нас го има много добре.

Доц. Е. Лазарова: *А как се отнасяте към проблема за смесването на различни звучения, например тези ориенталски ритми в българската и въобще в балканската музика, или смесването на българското и сръбското музикално влияние?*

Акад. Н. Кауфман: Как да ви кажа, винаги го е имало това и винаги е побеждавало това, което е истинско изкуство, и това, което си е най-българско – то е оставало. Винаги е имало такова съпътстване на силното, на художественото, на истинското от странични неща. Това е в културата във всички области, не е само в музиката.

Доц. Е. Лазарова: *Да, тя културата поначало е диалог и не може да не прозвучават различни гласове. Въпросът е дали са полифонични, хармонични, дисхармонични.*

Акад. Н. Кауфман: *Аз ви благодаря, че тия въпроси ми задавате, които са съществували в съзнанието ми, но много странично, а сега просто ги споделяме.*

Доц. Е. Лазарова: *В този контекст да ви запитам как оценявате музиката на Костурица? Той се смята за голям революционер в етно музиката днес.*

Акад. Н. Кауфман: *Не считам, че това е нашето ниво. Това е под нашето класическо ниво. Не мога да кажа, че това е нещо, към което трябва да се стремим.*

Доц. Е. Лазарова: *Понеже миналия път говорихме повече за вашите фолклорни търсения, изведнъж се сетих, че не съм задала въпроса: „Кои са любимите класически композитори на Николай Кауфман?“*

Акад. Н. Кауфман: *От класическата музика несъмнено остават за мен немските композитори. След немските също руските, големи класици, до известна степен – италиански, френски. Как да ви кажа, то е вече много висок етаж, за да мога аз да го коментирам.*

Доц. Е. Лазарова: *Защо, вие имате най-важното – сетивото на сърцето и сетивото на изследователя, за да може да го, изразите. Преди години беше много модно да се говори за естетическо възпитание. Смятате ли, че това е процес, който наистина трябва да продължава цял живот?*

Акад. Н. Кауфман: *То е малко встрани от мен и не мога да го коментирам.*

Доц. Е. Лазарова: *А не смятате ли, че всяко занимание с изкуството в крайна сметка възпитава точно естетически човека?*

Акад. Н. Кауфман: *Може би и да е така, може и така да се каже.*

Доц. Е. Лазарова: *Вие сте отдал своя живот на музиката (това си личи и във вашите дъщери – те сега също правят изкуство, искат да направят изкуство). Може ли да си представите живота на един съвременен човек без изкуство?*

Акад. Н. Кауфман: *Ами мога ли да си го представя, не мога ли, тъй или иначе, има хора, които живеят без изкуство. Има хора, които живеят само с изкуство. И винаги е било така.*

Доц. Е. Лазарова: *Новалис казва, че в живота на образования човек музиката и не-музиката трябва да се редуват както съня и будърстването. Значи музиката наистина дава нещо на човека – от някакъв биоритъм до зареждане с виталност.*

Акад. Н. Кауфман: *Музиката е духовна храна от високо качество. За различните етапи, за различните слоеве от населението тя е различна.*

Доц. Е. Лазарова: *Но вие сте контактувал с обикновените хора, когато сте правили своите записи. Как оценявате вие изобицо чувствителността на българина към музиката? Защото, вървейки по села и паланки, вие сте се срещали именно с хората, които съхраняват музикалните традиции.*

Акад. Н. Кауфман: Вижте, аз съм имал контакт с хора, които много са обичали музиката и са живели с тая музика, като децата си са я обичали. Спомням си преди 50–60 години дойде една учителка от Дряново в Института за музика, където работех, и започнахме да записваме песни. 1100 песни записах – целият ѝ живот, тя беше бивша учителка, била е учителка на Тодор Попов в Дряново. Един такъв богат човек къде може да намерите?! Да ви изпее 1100 песни! Това стана в продължение на година и половина. Хора, които живеят с това изкуство. И сега има такива хора.

Доц. Е. Лазарова: *Има и се сетих за тази поговорка: „Който пее, зло не мисли“. Прави ли изкуството човека по-добър?*

Акад. Н. Кауфман: Тя е съвсем условна, защото и най-добрите ни естрадни певци и певици, като чета във вестници какви уклони, какви дейности имат, не приемам, че тая приказка „Който пее, зло не мисли“ е истина.

Доц. Е. Лазарова: *Да, ако си помисли човек и за сериали, съвсем ще стане скептичен. Тоест не винаги геният и престъплението са несъвместими, както е смятал Пушкин, или му се е искало да смята. А през тези последни години, когато вие имате повече време за наблюдения, какво мислите за несвършващия български преход, нали двадесет години говорим все, че живеем в преход. Вие как оценявате вечните стойности и онова, което времето трябва да отсее? Кое, според вас, е най-важно да отсее времето?*

Акад. Н. Кауфман: Ние все имаме надежда, че новото, което идва, е за добро и за лично наше добро, даже, ако погледнете егоистично, но ми се струва, че се поизлъгваме, че това е една голяма измама.

Доц. Е. Лазарова: *Вие не сте много оптимистично настроен, както виждам?! Опитът ли ви е направил по-скептичен?*

Акад. Н. Кауфман: Да.

Доц. Е. Лазарова: *Ако трябва да завършим нашия разговор, за да не ви уморявам (днес се включих така експанте във вашия делник), да ви запитам: на кой девиз останахте верен през целия си живот?*

Акад. Н. Кауфман: Девизът „Да работим“, той ми е бил. И действието ми, и животът ми са били това – да създавам нещо. Дали съм създавал нещо, което е...

Доц. Е. Лазарова: *Определено, мисля, че това е отсято вече от съвременниците.*

Акад. Н. Кауфман: Трите реда, които виждате, са мои книги, които съм писал с

много голяма радост. Успоредно с тях съм записал хиляди песни, успоредно с тях създадох и много, както сега са компактдисковете – създадох 7–8 компактдиска с песни, които се разпространяват в целия свят сега и получавам много добри референции за тях. Нали ви казвам – от Съединените щати дойдоха тука, за да ни се отблагодарят за песните, които пеят от мен, български песни. Това ми е бил животът.

Доц. Е. Лазарова: *А вие станяхте ли „електронен човек“? Работите ли с компютър?*

Акад. Н. Кауфман: Не. Това е съвсем друга култура, непозната за мен. В семейството ми всички работят, аз си останах на моето място.

Доц. Е. Лазарова: *Не ви липсва, но ви помагат в това отношение.*

Акад. Н. Кауфман: И те ми помагат с това. Ето сега правя един компактдиск с еврейски песни и те всички ме поправят, намират ми снимки за компактдиска. Той е готов, сега ще излезе – след месец, може би. Та те, семейството ми, много се грижат за мен, за това, което съм правил. Да даде Господ още да правя. Аз съм на 87 години, опитвам се пак да пиша.

Доц. Е. Лазарова: *Разбира се, аз съм сигурна! А този диск с еврейски песни ще има ли премиера и в Израел, или само тук, в България?*

Акад. Н. Кауфман: Не вярвам в Израел да има, но в България ще има премиера.

Доц. Е. Лазарова: *Знам, че това е значима и много интересна част от вашето творчество, друг не се е занимавал. Имате ли наследници в изследване на еврейския фолклор?*

Акад. Н. Кауфман: Не виждам засега. Аз съм направил 4–5 компактдиска с еврейска музика и сега, след месец, ще излезе още един.

Доц. Е. Лазарова: *А как е положението по света? Добре ли се проучват еврейските музикални традиции в другите страни?*

Акад. Н. Кауфман: Да, харесват се много тия песни.

Доц. Е. Лазарова: *Те се харесват, но дали са достатъчно проучени?*

Акад. Н. Кауфман: Да, даже в дискове на Марсел Селие с българска музика има заедно с българската музика и българска моя, и еврейски песни мои.

Доц. Е. Лазарова: *Може ли да се каже, че понеже сте наследник на две култури всъщност, които съжителстват във вас, това ви е направило духовно по-богат?*

Акад. Н. Кауфман: Не. Не може да се каже тъй, защото аз българската култура я имам в такъв голям обем, докато еврейската – само с песента съм се занимавал и то, ако съм направил 3000 български песни, съм направил не повече от 600–700 еврейски.

Доц. Е. Лазарова: *Но това също е едно връщане към корените. Вие бяхте споменали в нашия предишен разговор, че това е реверанс към баща ви и майка ви, и към трудния живот, който те са имали.*

Акад. Н. Кауфман: Аз винаги, когато съм работил еврейските песни, съм си представял майка ми и баща ми – и двамата пееха, много обичаха да пеят. И голяма част от песните, които съм правил, съм взел от тях.

Доц. Е. Лазарова: *Колко интересно нещо е животът и колко интересна е тази полифоничност на културата, която човек, като си помисли, всъщност създава нейния чар, нали?! Че има много гласове, много различни начини, по които ние възпяваме битието в музиката.*

Акад. Н. Кауфман: Аз можех по-отрано да почна с еврейските песни, да имам повече време, но нямам.

Доц. Е. Лазарова: *Както се казва: „Станало е, когато му е дошло времето“, нали, днес така е модерно да се каже.*

Акад. Н. Кауфман: Да, и сега ето – на тия стари години пак тоя компактдиск съм направил, всичко възможно да бъде колкото може по-хубав. С моите сили, разбира се.

Доц. Е. Лазарова: *Вие казахте, че сега се радвате на семейството. Може ли да се каже, че имате много деца (освен вашите прекрасни деца от плът) и че всичко, което сте създали, също е едно духовно дете?*

Акад. Н. Кауфман: Обичта ми към песента и към децата е много сродна, много близка, макар и различна по характер. Но всяка песен, която съм правил, си я обичам като малко дете.

Доц. Е. Лазарова: *Ако трябва с едно изречение да обобщите онова, което сте направили, как бихте го казали? Бихте ли казали, примерно: „Моят живот е песен“?*

Акад. Н. Кауфман: Голяма любов.

Доц. Е. Лазарова: *Към всичко. Мисля, че това е хубав завършек на нашия разговор. Благодаря ви!*

Акад. Н. Кауфман: И аз ви благодаря!